

ISSN 2223-5809

Қазақстан Республикасы
Ұлттық ұланының Әскери институты

ҒЫЛЫМИ-
БІЛІМ
БЕРУ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНО-
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ
ЖУРНАЛ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҰЛАНЫ
ӘСКЕРИ ИНСТИТУТЫНЫҢ
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
ВОЕННОГО ИНСТИТУТА
НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

№ 3 (45)
қыркүйек 2022 ж.

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҰЛТТЫҚ ҰЛАНЫ
ӘСКЕРИ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ»
ҒЫЛЫМИ-БІЛІМ БЕРУ ЖУРНАЛЫ**

—
**«ВЕСТНИК
ВОЕННОГО ИНСТИТУТА НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»
НАУЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ**

№ 3 (45), қыркүйек 2022 ж.

№ 3 (45), сентябрь 2022 г.

<p>Журнал 2011 жылдан шыға бастады Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институтының басылымы Бас редакторы генерал-майор Әбжанов Б. С.</p>	<p>Журнал издаётся с 2011 года Издание Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан Главный редактор генерал-майор Абжанов Б. С.</p>
<p>Ғылыми-білім беру журналы «Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институтының ХАБАРШЫСЫ» – «ВЕСТНИК Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан» Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген, 12 желтоқсан 2014 ж. № 14996-Ж куәлігі. Журнал ҚР БҒМ БҒСБК әскери іс және қауіпсіздік бойынша негізгі қорытындыларды жариялауға ұсынған ғылыми басылым (2021 жылғы 11.02 № 2 бұйрығы)</p>	<p>Научно-образовательный журнал «Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институтының ХАБАРШЫСЫ»– «ВЕСТНИК Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан» зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство № 14996-Ж от 12 декабря 2014 г. Журнал рекомендован ККСОН МОН РК для публикации основных результатов по военному делу и безопасности (Приказ № 2 от 11.02.2021 года)</p>
<p>Редакцияның мекен-жайы мен телефоны: 150009, Петропавл қаласы, Ж. Қизатов к., 6. Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының Әскери институты. Әскери-ғылыми бөлім Телефон: (8 7152) 50-78-88, Тел./факс: (8 7152) 50-74-83; E-mail: vno@vivv.kz Журнал жылына 4 рет шығарылады <i>Мақала авторларының пікірлері редакция көзқарасын білдірмейді</i></p>	<p>Адрес и телефон редакции: 150009, г. Петропавловск, ул. Ж. Кизатова, 6, Военный институт Национальной гвардии Республики Казахстан. Военно-научный отдел. Телефон: (8 7152) 50-78-88, Тел./факс: (8 7152) 50-74-83; E-mail: vno@vivv.kz Журнал выходит 4 раза в год <i>Мнения авторов не отражают точку зрения редакции</i></p>

Бас редактор

Б. С. Әбжанов, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институтының бастығы, философия (PhD) докторы, генерал-майор.

Бас редактордың орынбасары

А. А. Корнилов, Әскери институты бастығының (оқу және ғылыми жұмысы жөніндегі) орынбасары, әскери ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), полковник.

Жауапты хатшы

Ж.А. Атығаев, әскери-ғылыми бөлімінің бастығы (ғылыми хатшы), полковник.

Шығаруға жауапты

А. Е. Әбілмәжінова, әскери-ғылыми бөлімінің аға офицері, подполковник.

Редакциялық алқа:

Ж. Х. Ахметов, әскери ғылымдарының докторы, профессор, генерал-майор.

А. А. Корабельников, әскери ғылымдарының докторы, профессор, полковник.

В. М. Булойчик, техника ғылымдарының докторы, профессор, полковник.

Н. В. Карпилена, әскери ғылымдарының докторы, профессор, полковник.

М. Ө. Серкпаев, тарих ғылымдарының докторы, профессор, полковник.

А. А. Петрусевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор.

Ж. Н. Сартаев, медицина ғылымдарының докторы, профессор.

А. Ж. Мырзалинова, педагогика ғылымдарының докторы, профессор.

М. Е. Батыров, педагогика ғылымдарының кандидаты, полковник.

А. А. Плешаков, тарих ғылымдарының кандидаты.

Д. Ш. Алтынбеков, философия (PhD) докторы, полковник.

Р. Б. Әлнәзіров, философия (PhD) докторы, полковник.

А. Саркенқызы, филология ғылымдарының кандидаты, майор.

Техникалық редактор: Коспанова Қ.Е.

Главный редактор

Абжанов Б. С., начальник Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, доктор философии (PhD), генерал-майор.

Заместитель главного редактора

Корнилов А. А., заместитель начальника Военного института (по учебной и научной работе), кандидат военных наук, ассоциированный профессор (доцент), полковник.

Ответственный секретарь

Ж.А. Атығаев, начальник военно-научного отдела (ученый секретарь), полковник.

Ответственный за выпуск

Абилмажинова А. Е., старший офицер военно-научного отдела, подполковник.

Редакционная коллегия:

Ахметов Ж. Х., доктор военных наук, профессор, генерал-майор.

Корабельников А. А., доктор военных наук, профессор, полковник.

Булойчик В. М., доктор технических наук, профессор, полковник.

Карпилена Н. В., доктор военных наук, профессор.

Рустамбаев М.Х., доктор юридических наук, профессор, полковник.

Серкпаев М. О., доктор исторических наук, профессор, полковник.

Петрусевич А. А., доктор педагогических наук, профессор.

Сартаев Ж. Н., доктор медицинских наук, профессор.

Мырзалинова А. Ж., доктор педагогических наук, профессор.

Батыров М. Е., кандидат педагогических наук, полковник.

Плешаков А. А., кандидат исторических наук.

Алтынбеков Д. Ш., доктор философии (PhD), полковник.

Әлнәзіров Р. Б., доктор философии (PhD), полковник.

Саркенқызы А., кандидат филологических наук, майор.

Технический редактор: Коспанова К.Е.

М А З М У Н Ы

ТЕОРИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Жексенбинов Б.Н., Төгісова А.Қ. Әскери қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру процесі моделінің негізгі компоненттері туралы.....4

ИСТОРИЯ. ТАКТИКА И ОПЕРАТИВНОЕ ИСКУССТВО

Акимбаев Е.Ж., Арифджанов С.Б., Сыздықов Б.М. Концептуальная модель организации гражданской обороны на региональном уровне в условиях ведения гибридных методов борьбы.....12

Корабаев Ж.А., Шегебаев И.И. Авторское определение термина «кризисный район» применительно к чрезвычайной ситуации социального, природного и техногенного характера.....20

Байсеитов Г.Н., Жантлесов А.У., Кайзер Т.Н., Проскура И.В. Отказоустойчивость распределенных сетей радиосвязи.....29

Оспанов Н.З. Алгоритм проведения графоаналитического моделирования по развертыванию системы управления войсками оперативного объединения в операции.....35

Акимбаев Е.Ж., Тойбазаров Д.О., Бурнаев З.Р. Особенности сложных систем как аспект моделирования действий войск.....42

Бенке А.А. ҚазССР-де Семей ядролық полигонының құрылуын тарихи талдау.....48

ТЕХНИКА И ВООРУЖЕНИЕ. ВОЙСКОВОЙ ТЫЛ

Батыров М.Е., Сарсебаев Т.М. Анализ факторов, влияющих на организацию эвакуации вооружения и военной техники отдельной бригады оперативного назначения при проведении специальной операции.....56

Нужин А.В., Гончаров А.Г. Состав, характеристики и направления совершенствования сухих пайков (рационов) армий зарубежных стран.....62

Батыров М.Е., Сарсебаев Т.М. Особенности организации технической разведки и эвакуации вооружения и военной техники в специальной операции (по опыту боевого применения частей и подразделений в вооружённом конфликте в Чеченской Республике.....67

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Искаков Е.М., Жексенбинов Б.Н., Тогусова А.К. Военно-профессиональное акме как вершина профессиональных достижений офицера.....74

Батыров М.Е., Сарсебаев Т.М. Болашақ офицерлердің тәрбие қызметіне дайындығының даму процесін теориялық негіздеу.....79

Қожанұлы М., Абилгаламова К.К. Саяси қуғын-сүргінге қатысты кейбір терминдер туралы.....84

Садықова А.К., Смирнова О.А., Черненко Ю.В. Реализация практико-ориентированного подхода в подготовке бакалавров образования.....93

Шапашев М.А. Особенности воспитания профессиональных ценностей у будущих офицеров Национальной гвардии.....100

Linnik M.A., Kuzmenko D.YU., Shitov A.A., Kolmakov S.V. Features of planning of therapeutic physical culture lessons.....105

Байбусинов М.Н. Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Академиясы курсанттарының өзіндік дайындығын ұйымдастырудың кейбір мәселелері.....112

Muldinov R.T., Shitov A.A., Muldinova E.S. Self-control system of students self-learning physical exercises.....117

Белгибекова А.Б., Шогжанова М.Б., Шогжанов Б.К. Жоо қашықтықта білім беруде тәрбиелеу қағидаларын ұмыт қалдырмау басты мәселе.....123

Shapashev M.A. Features of the olympiad in pedagogy with cadets of military universities.....128

ТЕОРИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

УДК 328.185: 340.114.5

Б.Н. ЖЕКСЕНБИНОВ¹, А.Қ. ТӨГІСОВА²

¹ философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ.;

² тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ.

ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ПРОЦЕСІ МОДЕЛІНІҢ НЕГІЗГІ КОМПОНЕНТТЕРІ ТУРАЛЫ

Авторлар әскери қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру моделін: құндылықты-мақсатты процесті ұйымдастыруды, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің қалыптасу өлшемдері мен көрсеткіштерін анықтайтын болжамды нәтиже ретінде; жеке тұлғаға бағытталған тәсілге және ол анықтаған принциптерге сәйкес мәселені зерттеуді қамтамасыз ететін әдіснамалық; әзірленген «Тұлға және қоғам: ар-намыс кодексі» бағдарламасы негізінде әскери қызметшілерді сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің қалыптасуының төмен деңгейінен жоғары деңгейіне кезең-кезеңмен жоғарылату; қойылған міндеттерді шешуге арналған құралдарды қамтитын технологиялық; әскери қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын қамтитын ұйымдастырушылық-қызметтік; әскери қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетінің қалыптасу өлшемдері мен деңгейлерін сипаттайтын диагностикалық-нәтижелі өзара байланысты және өзара шартты компоненттерден тұратын тұтас білім ретінде қарастырады.

Түйінді сөздер: *сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, модель, қалыптастыру.*

Зерттеу барысында авторлар сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруды педагогикалық қамтамасыз ету моделін жасады, ол осы процесті біртұтас дәйекті жүйе ретінде ұйымдастыруды және қарастыруды көздейді. Құқықтық тәрбие теориясы мен практикасының негізгі ережелерін ескере отырып, осы модельдің жобасы құрылды.

Зерттеу авторларға модельдің келесі компоненттерін анықтауға және атап көрсетуге мүмкіндік берді: құндылық-мақсатты, әдіснамалық, мазмұнды, технологиялық, ұйымдастырушылық-қызметтік және диагностикалық-нәтижелі.

Осы компоненттердің әрқайсысын толығырақ қарастырайық.

Құндылық-мақсатты компонент. Қаралатын модельдің құндылық-мақсатты компоненті сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру

саласындағы күнделікті қызметте шешілетін мақсаттармен міндеттердің барлық алуан түрлілігін қамтиды.

Жүргізілген зерттеу, ғылыми әдебиеттерді, ашық дереккөздерді талдау, тәрбие қызметінің тәжірибесі біздің моделіміздің құндылық-мақсатты компоненті келесі мақсаттарды қамтуы тиіс екенін анықтауға мүмкіндік берді: маңызды әлеуметтік-құқықтық құндылық ретінде құқыққа саналы көзқарасты қалыптастыру, өзінің азаматтық құқықтарымен міндеттерін орындау, сыбайлас жемқорлықты қабылдамау және сыбайлас жемқорлық әрекеттерге теріс көзқарас.

Біздің ойымызша, міндеттер мыналар болып табылады: құқықтық сананы дамыту, сыбайлас жемқорлықтың мәні, себептері мен салдарымен танысу; заңмен бекітілген тәсілдер шеңберінде олардың құқықтар мен міндеттердің өзара байланысын, іс-әрекет дағдылары мен іскерліктерін игеру; ақпаратты табу және оған билік етудің кәсіби мүмкіндіктерін кеңейту; өзінің құқықтық қызметін сауатты ұйымдастыру; құқықтық келіспеушіліктер мен дауларды сындарлы шешу ісінде ынтымақтасу; тиісті құндылық ұстанымдарын қалыптастыру (демократиялық құндылықтарға құрмет, әрбір жеке тұлғаға, заңға құрмет, қоғамдағы, қарулы күштердегі сыбайлас жемқорлық көріністеріне немқұрайлы қарамау, өз іс-әрекеті үшін жауапкершілік); құқықты құндылық ретінде қабылдауға мақсатты жеке көзқарасты нығайту [1-4].

Әдіснамалық компонент. Зерттеу көрсеткендей, бұл компонент лауазымды тұлғаның қызметіндегі әдіснамалық бағдар ретінде жеке тұлғаға бағытталған тәсілді қамтиды, ол сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдардың идеялары мен тәсілдерінің негізінде әскери қызметшінің өзін-өзі тану және өздігінен жетілу процестерін қамтамасыз етуге, сондай-ақ қоғамдық белсенділік, мақсаттылық және өз қызметінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағыты сияқты жеке қасиеттерді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Жеке-қызметтік тәсіл келесі жүйе құраушы қағидаттармен анықталады:

- құндылықтық-адамгершілік басымдықтар қағидаты (құқықтың адамгершілік сипаты мәнмәтініндегі аксиологиялық басталуы, яғни әскери қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметте құқықтық құндылықтарды көрсету дағдыларын меңгеруінің адамгершілікке негізделген процесі);

- құқықтық тәртіпті уәждеу және ынталандыру қағидаты (сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің аксиологиялық параметрлері және оның құқықтық санасы мен сыртқы құқықтық орта болмысының өзара байланысы негізінде әскери қызметшінің құқықтық мінез-құлқын модельдеу);

- сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті өзін-өзі дамытуға бағдарлау қағидаты (әскери қызметшілерді өз дамуын саналы басқару, өзінің өмірлік ұстанымдарына, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы саладағы өз іс-әрекеттеріне сәйкес оны жандандыру жолдары мен құралдарын таңдау жөніндегі мақсатты қызмет);

- педагогикалық қолдау қағидаты (әскери қызметшіні сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет құндылықтарына шығу процесінде оны психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу);

- әскери қызметшілермен қызметтік және қызметтен тыс жұмысты ықпалдастыру қағидаты (оқу сабақтары мен аудиториядан тыс қызмет жағдайларында сыбайлас жемқорлыққа қарсы нұсқауларды құқықтық ағарту және практикалық қалыптастыру сапасын арттырудың біртұтастығын қамтамасыз ету) [5, 6].

Технологиялық компонент. Әскери қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру процесін технологиялық қамтамасыз ету келесі талаптарды іске асырумен байланысты:

- құқықтық білімнің мазмұндау тек мазмұнды жалпылауға ғана емес, сонымен бірге әскери қызметшінің субъективті тәжірибесін байытуға бағытталуы керек;

- материалдың мазмұнын құрастыру кезінде оны әскери қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін арттыруға бірте-бірте бағыттау қажет;

- әскери қызметшіні білім беру қызметінің өзіндік құндылығын түсінуге, оның ішінде өзінің құқықтық мәдениетін кеңейтуге ұдайы ынталандыру;

- кез келген оқу тақырыбы әскери қызметшілерге сабақтас ғылымдардан алған білімін қоса алғанда, өзінің субъектілік тәжірибесін көрсетуді қамтамасыз етуі тиіс;

- әскери қызметшінің субъектілік тәжірибесін ұсынылатын материалдың құқықтық мазмұнымен тұрақты түрде келісу қажеттілігі;

- әскери қызметшінің субъективті қызмет ретіндегі рефлексиясын міндетті түрде қамтамасыз ету.

Сонымен, әскери қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін тиімді қалыптастыру технологиясы тұтас жүйе болып табылады және мынадай кезең-кезеңімен өзара байланысты іс-қимылдарды қамтуы мүмкін:

- сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру процесінің мақсаттары мен басымдықтарын анықтау үшін деңгейлерді диагностикалау;

- сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті табысты қалыптастырудың педагогикалық жағдайларын қамтамасыз ету;

- әскери қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыруға бағытталған жеке тұлғалық бағдарланған оқыту әдістері мен технологияларын пайдалана отырып, оқу-жауынгерлік қызметті ұйымдастыру;

- қол жеткізілген көрсеткіштердің мониторингі [6-8].

Ұсынылып отырған модельдің **ұйымдастырушылық-қызметтік компоненті** әскери қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастырудың әзірленген педагогикалық жағдайларының жиынтығымен ұсынылатын болады:

- әскери қызметшілерде құқықтық және моральдық-этикалық нормалармен байланысты құндылықтар мен қабілеттерді қалыптастыру императивін өсіру (әскери қызметшілердің құқықтық сенімдерін әзірлеу негізінде олардың құқықтық нормаларын сақтаудың құндылық бағытын қамтамасыз ету);

- әскери қызметшілерге сыбайлас жемқорлыққа теріс қатынаста көрінетін сыбайлас жемқорлыққа қарсы идеялар мен адамгершілік-құқықтық мәдениетті сезінуде психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету (әскери қызметшілердің

кәсіби-құқықтық санасын арттыруға бағытталған сабақ жетекшілерінің жеке тұлғаға бағытталған қызметі);

- болашақ мамандарды өзін-өзі жобалауға және өзін-өзі дамытуға бағытталған мінез-құлықтың сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарты мен белсенді азаматтық ұстанымды оқыту жүйесінің мазмұнына енгізу (әскери қызметшілерге мінез-құлықтың сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарты мен белсенді азаматтық ұстанымды өзін-өзі жобалауға және өзін-өзі дамытуға бағытталған ұғымдар мен тұжырымдамалардың тұтас жүйесін ұсыну);

- әскери қызметшілердің рефлексиялық-бағалау қабілеттері мен дағдыларын дамыту (әскери қызметшіні өзінің жеке жетістіктерін талдауға; таңдаған қызметінде өзінің кәсіби ілгерілеуін сауатты жоспарлауға; жаңа идеялар мен балама шешімдерді генерациялауға; күрделі жағдайларда тиімді қарым-қатынасты жүзеге асыруға ықпал ететін осындай жеке қасиеттерді тәрбиелеу);

- болашақ құқықтық қызмет субъектілері ретінде әскери қызметшілердің жеке тұлғалық өсуінің жеке ерекшеліктерін уақтылы анықтау және есепке алу (сабақ жетекшісінің әскери қызметшіде оның құқықтық мәдениетін, жеке параметрлерін зерттеу негізінде уәждемелері мен қажеттіліктерін қалыптастыруға әсері);

- оқу процесінде әскери қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұстанымдарын нығайтуға ықпал ететін жеке тұлғаға бағдарланған оқыту әдістері мен технологияларын пайдалану, құқыққа қарсы қызмет проблемаларын шешуде сындарлы тәсілдерді таба білуді қалыптастыру (әрбір әскери қызметшіге оның субъектілік қызмет тәжірибесі табысты болу үшін қабілеті мен бейімділігін ескере отырып, оқу сабақтарында және практикасында өзін іске асыруға мүмкіндік беру мақсатында жеке тұлғаға бағдарланған оқыту әдістері мен технологияларын қолдану) [6, 9].

Сонымен қатар, жүргізілген зерттеу, ғылыми әдебиеттерді талдау, тәрбие жұмысының тәжірибесі диагностикалық-нәтижелі компонент әскери қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастырудың келесі критерийлері мен көрсеткіштерін анықтауға мүмкіндік берді:

құндылық-мотивациялық критерий: заңдарды сақтау қажеттілігін түсіну, оларға құрметпен қарау, заңға бағынатын ұстаным, құқықтық және моральдық-этикалық нормаларға байланысты құндылық ұстанымдарының қалыптасуы, қоғамның адамгершілік нормаларына құндылық қатынасы;

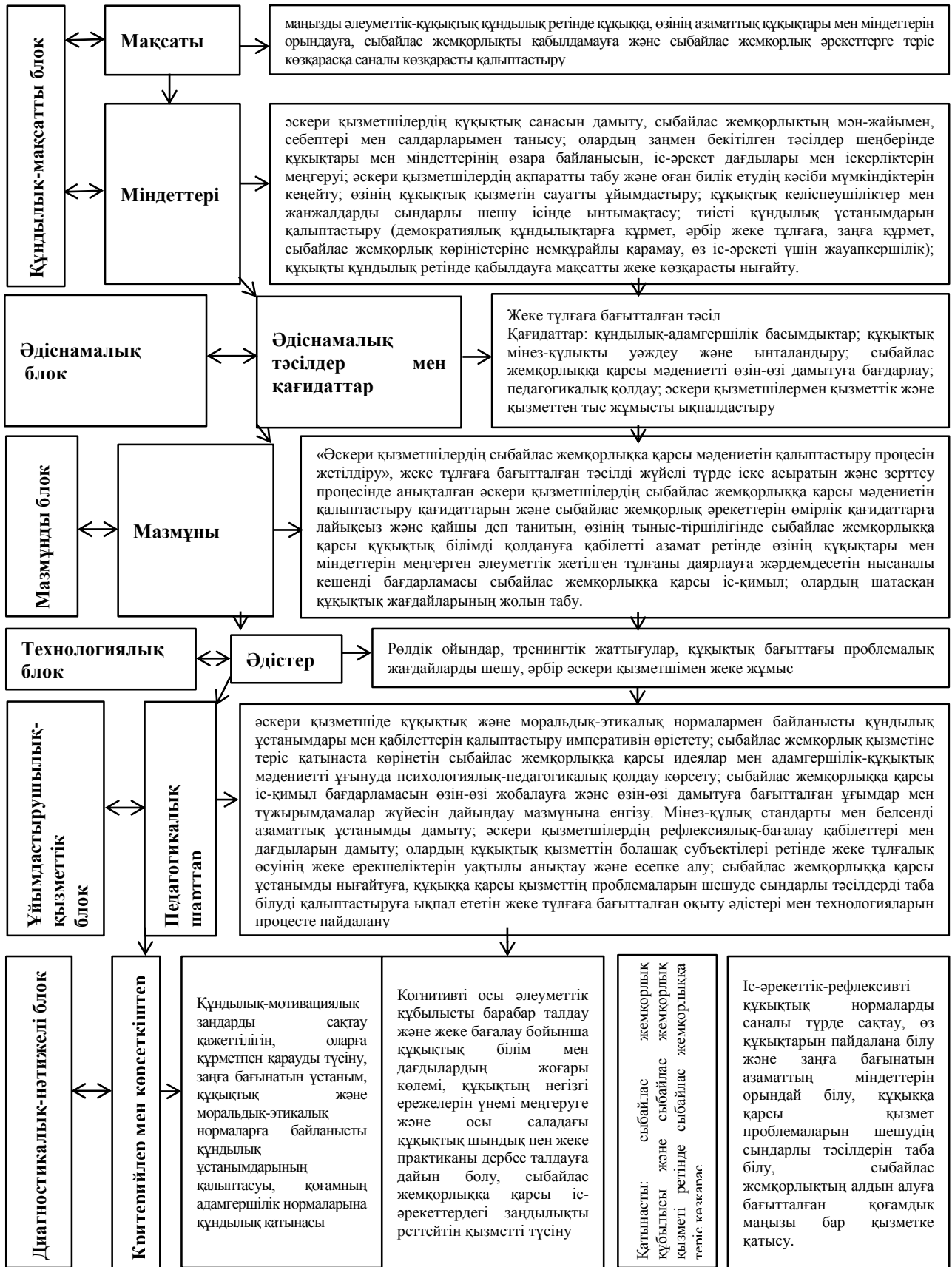
когнитивті критерий: осы әлеуметтік құбылысты барабар талдау және жеке бағалау бойынша құқықтық білім мен дағдылардың жоғары көлемі, құқықтың негізгі ережелерін үнемі меңгеруге және осы саладағы құқықтық шындық пен жеке практиканы дербес талдауға дайын болу, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-әрекеттердегі заңдылықты реттейтін қызметті түсіну;

қатынас критерийі: сыбайлас жемқорлық құбылысы және сыбайлас жемқорлық қызметі ретінде сыбайлас жемқорлыққа теріс көзқарас;

іс-әрекеттік-рефлексивті критерий: құқықтық нормаларды саналы түрде сақтау, өз құқықтарын пайдалана білу және заңға бағынатын азаматтың міндеттерін орындай білу, құқыққа қарсы іс-әрекет мәселелерін шешуде

сындарлы тәсілдерді таба білу, сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға бағытталған қоғамдық маңызы бар іс-шараларға қатысу [10].

Авторлар құрастырған және ұсынатын модель түрі келесідей:

1 сур. – Әскери қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін

қалыптастыру моделі

Сонымен, әскери қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру моделін біз: процесті ұйымдастыруды, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің қалыптасу өлшемдері мен көрсеткіштерін анықтайтын болжамды нәтиже ретінде *құндылық-мақсатты*; жеке тұлғаға бағытталған тәсілге және ол анықтаған принциптерге сәйкес проблеманы зерттеуді қамтамасыз ететін *әдіснамалық*; әзірленген «Тұлға және қоғам: Ар-намыс кодексі» бағдарламасы негізінде әскери қызметшілерді сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің қалыптасуының төмен деңгейінен жоғары деңгейіне кезең-кезеңмен жоғарылату); қойылған міндеттерді шешуге арналған құралдарды қамтитын технологиялық; әскери қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын қамтитын *ұйымдастырушылық-қызметтік*; әскери қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетінің қалыптасу өлшемдері мен деңгейлерін сипаттайтын *диагностикалық-нәтижелі* өзара байланысты және өзара шартты компоненттерден тұратын тұтас білім ретінде қарастырамыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасының 1998.07.02 № 267 «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заңы. URL: <http://www.transparencykazakhstan.org/UserFiles/file/32B.pdf> (жүгінген күні: 30.05.2021).

2 «Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы.

3 Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарын бекіту туралы». Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрінің 2017 жылғы 16 ақпандағы № 62 бұйрығы.

4 Ермекбаев призвал военнослужащих искоренить коррупцию в Вооружённых силах. – URL: https://mod.gov.kz/rus/protivodeistvie_korrupcii?cid=0&rid=5491. (дата обращения – 18.01.2020).

5 Деркач А.А. Психолого-акмеологические технологии противодействия коррупции в системе государственной службы: Учебное пособие / Под общей редакцией А.А. Деркача. – М.: Изд-во РАГС, 2010. – 243 с.

6 Хамдеев, А.Р. Педагогическое обеспечение формирования антикоррупционной культуры военнослужащих: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Айдар Рузалинович Хамдеев. – Казань, 2015. – 22 с.

7 Арутюнян, Б. Культура коррупционного поведения: миф или реальность / Б. Арутюнян // Электронный бюллетень Кавказского исследовательского центра [Электронный ресурс]. – 2011. – Oct. – Режим доступа: http://www.crrc.am/store/files/db_fellows/article2.pdf

8 Корякин В.М. Зарубежный опыт предупреждения коррупции в военной организации государства // Право в Вооружённых Силах. – 2009. - № 12.

9 Антикоррупционное просвещение как средство профилактики коррупции. – Уфа: РИО ГБОУ РУНМЦ МО РБ, 2015. – 40 с.

10 Манолова О.Н. Критериальный подход к формированию антикоррупционной компетентности субъекта профессиональной деятельности // ГУУ Вестник университета. - № 16. – 2011. – С. 196-200.

REFERENCES

1 Qazaqstan Respublikasynyñ 1998.07.02 № 267 «Sybailas jemqorlyqqa qarsy küres turaly» Zañy. URL: <http://www.transparencykazakhstan.org/UserFiles/file/32B.pdf> (jügingen küni: 30.05.2021).

2 «Qazaqstan Respublikasynyñ 2015-2025 jyldarğa arnalğan sybailas jemqorlyqqa qarsy strategiasy turaly» Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniñ 2014 jylğy 26 jeltoqsandağy № 986 Jarlyğy.

3 Qazaqstan Respublikasy Qaruly Küşteriniñ sybailas jemqorlyqqa qarsy standarttaryn bekitu turaly». Qazaqstan Respublikasy Qorğans ministriniñ 2017 jylğy 16 aqpadağy № 62 büiryğy. 4 Ermekbaev prizval voenoslujaşih iskorenit korupsiu v Voorujönnyh silah. – URL: https://mod.gov.kz/rus/protivodeistvie_korruptcii?cid=0&rid=5491. (data obraşenia – 18.01.2020).

5 Derkach A.A. Psihologo-akmeologicheskie tehnologii protivodeistvia korupsii v sisteme gosudarstvennoi slujby: Uchebnoe posobie / Pod obşei redaksiei A.A. Derkacha. – M.: İzd-vo RAGS, 2010. – 243 s.

6 Hamdeev, A.R. Pedagogicheskoe obespechenie formirovaniya antikorrupsionnoi kültury voenoslujaşih: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / Aidar Ruzalinovich Hamdeev. – Kazän, 2015. – 22 s.

7 Arutünän, B. Kültura korupsionnogo povedenia: mif ili reälnöst / B. Arutünän // Elektronnyi bületen Kavkazskogo issledovatel'skogo sentra [Elektronnyi resurs]. – 2011. – Oct. – Rejim dostupa: http://www.crrc.am/store/files/db_fellows/article2.pdf

8 Koräkin V.M. Zarubejniy opyt preduprejdenia korupsii v voenoi organizasii gosudarstva // Pravo v Voorujennyh Silah. 2009. № 12.

9 Antikorrupsionnoe prosveşenie kak sredstvo profilaktiki korupsii. – Ufa: RİO GBOU RUNMS MO RB, 2015. – 40 s.

10 Manolova O.N. Kriteriälnyi podhod k formirovaniu antikorrupsionnoi kompetentnosti subekta profesionälnoi deiatelnosti // Journ. GUU Vestnik universiteta № 16. – 2011. – S. 196-200.

Б.Н. ЖЕКСЕНБИНОВ, А.К. ТОГУСОВА
 ОБ ОСНОВНЫХ КОМПОНЕНТАХ МОДЕЛИ ПРОЦЕССА
 ФОРМИРОВАНИЯ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ
 ВОЕННОСЛУЖАЩИХ

Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы

Авторами рассматривается модель формирования антикоррупционной культуры военнослужащих как целостное образование, состоящее из взаимосвязанных и взаимообусловленных компонентов: ценностно-целевого как прогнозируемого результата, обуславливающего организацию процесса, критерии и показатели сформированности антикоррупционной культуры;

методологического, обеспечивающего изучение проблемы согласно личностно-ориентированному подходу и детерминированным им принципам; содержательного (поэтапное продвижение военнослужащих от низкого уровня сформированности антикоррупционной культуры к высокому на основе разработанной программы «Личность и общество: кодекс чести»); технологического, содержащего инструментарий для решения поставленных задач; организационно-деятельностного, включающего педагогические условия формирования антикоррупционной культуры военнослужащих; диагностико-результативного, характеризующего критерии и уровни сформированности антикоррупционной культуры военнослужащих.

B. ZHEKSENBINOV, A. TOGUSSOVA

MAIN COMPONENTS OF MODEL FORMATION OF AN ANTI-CORRUPTION CULTURE OF MILITARY PERSONNEL

National Defense University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy

The author's team considers of an anti-corruption culture formation of military personnel as an integral education consisting of interrelated and interdependent components: value-oriented as a predictable result, determining the process organization, criteria and formation indicators of an anti-corruption culture; methodological, providing the study of the problem according to a personality-oriented approach and the principles determined by it; meaningful (step-by-step promotion of military personnel from a low level of an anti-corruption culture formation to a high one based on the developed program "Personality and society: code of honor"); technological, containing tools for solving tasks; organizational and activity, including pedagogical conditions for the anti-corruption culture formation of military personnel; diagnostic and effective, characterizing the criteria and levels of an anti-corruption culture formation of military personnel.

*****

ИСТОРИЯ. ТАКТИКА И ОПЕРАТИВНОЕ ИСКУССТВО

УДК 355/359

Е.Ж. АКИМБАЕВ¹, С.Б. АРИФДЖАНОВ², Б.М. СЫЗДЫКОВ³

¹ доктор философии (PhD), профессор кафедры оперативного искусства и тактики факультета Национальной гвардии Национального университета обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, полковник, г. Астана;

² доктор философии (PhD), начальник управления планирования мероприятий гражданской обороны и обучения населения Комитета по гражданской обороне и воинским частям Министерства по чрезвычайным ситуациям Республики Казахстан, подполковник, г. Астана;

³ магистр, председатель Комитета по гражданской обороне и воинским частям Министерства по чрезвычайным ситуациям Республики Казахстан, полковник, г. Астана.

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ОРГАНИЗАЦИИ ГРАЖДАНСКОЙ ОБОРОНЫ НА РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ В УСЛОВИЯХ ВЕДЕНИЯ ГИБРИДНЫХ МЕТОДОВ БОРЬБЫ

В статье рассматриваются вопросы функционирования организации гражданской обороны на региональном уровне в условиях ведения гибридных методов борьбы. Выработана ее концептуальная модель организации. Данная работа выполнена в рамках научно-исследовательской работы по грантовому финансированию Министерства образования и науки Республики Казахстан на 2021-2023 годы (AP09260477).

Ключевые слова: *гражданская оборона, моделирование, организация, модель.*

Результаты анализа зарубежного и отечественного опыта свидетельствуют о том, что организация и ведение мероприятий гражданской обороны представляют сложную организационно-техническую систему, а принятие решений в условиях военных конфликтов часто проводится в условиях дефицита времени, по неполной и противоречивой информации [1, 2].

В связи с этим, выбор рационального управленческого решения затруднен, а ошибочное решение может привести к большим потерям и не только материальным.

Для определения структуры решаемых задач, связей между элементами, коммуникационных каналов, потоков и содержания циркулирующей информации по потокам была построена концептуальная модель организации гражданской обороны регионального уровня в условиях ведения гибридных методов борьбы.

На концептуальной модели отображена последовательность преобразования исходной информации с помощью абстрактных операторов в

информацию, которая позволяет принять решение на достижение поставленной цели.

В связи с тем, что в работе операторов участвует система «человек-машина», обработка данных оператором проводится с учетом погрешностей, связанных с методическими ошибками обработки информации (*выбор математического аппарата*) и субъективным характером человека (*субъективная погрешность*), факторов.

Обработка разнородных данных, поступающих с постов постоянного мониторинга потенциально опасных объектов и участков ТВД на территории Республики, или различных видов разведки зоны ЧС (пешая, автомобильная, воздушная) при возникновении ЧС или в условиях военного времени проводится абстрактным оператором $A1$, вид которого представлен соотношением.

$$A1: T \times X_{\text{чс}} \times X_{\text{твд}} \times E_{\text{мон}} \times \alpha_1 \times \alpha_2 \Rightarrow Q_{\text{разв}}(1)$$

где: T – множество времен, в которых функционирует система;

$X_{\text{чс}}$ – множество характеристик состояния потенциально опасных участков или обстановки в зоне ЧС;

$X_{\text{твд}}$ – множество характеристик состояния участков или обстановки на театре военных действий;

$E_{\text{мон}}$ – множество данных с постов постоянного мониторинга (гидро-, метео-, сейсмо посты);

α_1 – множество внутренних факторов, влияющие на проведение разведки;

α_2 – множество внешних факторов, влияющие на проведение разведки;

$\times$ – символ операции декартова произведения;

$Q_{\text{разв}}$ – множество данных об обстановке на ТВД или потенциально опасных объектах.

Результатом работы оператор является множество данных об обстановке на ТВД и потенциально опасных объектах, приведенных к одной измерительной шкале – $Q_{\text{разв}}$.

Анализ сложившейся ситуации проводиться на основании множества данных о об обстановке смоделированных оператором $A1$ и/или информации непосредственно из ЕДДС областей, данный вид работы проводится абстрактным оператором $A2$, вид которого представлен соотношением:

$$A2: T \times Q_{\text{разв}} \times I_{\text{ЕДДС}} \times I_{\text{сми}} \times \eta_1 \times \eta_2 \times K_2 \times I_{\text{бд}} \times I_{\text{бз}} \Rightarrow W_{\text{ас}}(2)$$

где: $I_{\text{ЕДДС}}$ – множество информации территориальных подразделений;

$I_{\text{сми}}$ – множество информации об сформировавшемся информационном поле на ТВД;

η_1 – множество методических погрешностей, влияющие на анализ ситуации;

η_2 – множество субъективных погрешностей, влияющие на анализ ситуации;

$I_{\text{бд}}$ – множество данных базы данных;

$I_{\text{бз}}$ – множество данных базы знаний;

K_2 – множество критериев анализа ситуации;

W_{ac} – множество текущего состояния потенциально-опасных объектов и/или участков территории на ТВД.

Результатом работы оператора является множество состояния потенциально-опасных объектов и/или участков территории ТВД – W_{ac} .

Возможность возникновения вторичных негативных факторов обстановки на территории моделируется абстрактным оператором A_3 , вид которого представлен соотношением:

$$A_3: T \times W_{ac} \times I_{\text{прог}} \times \mu_1 \times K_3 \times I_{\text{бд}} \times I_{\text{бз}} \Rightarrow R_{\text{пасп}} \quad (3)$$

где: $I_{\text{прог}}$ – множество описаний театра ТВД на горизонт прогноза;

μ_1 – множество методическая погрешность;

K_3 – множество критериев возникновения вторичных факторов;

$R_{\text{пасп}}$ – множество возможных негативных последствий.

Исходными данными для работы оператора являются множество текущих состояний объектов и/или территорий ТВД, моделируемое абстрактным оператором A_2 и множество состояний опасных объектов и/или ТВД на горизонт прогноза, моделируемое абстрактным оператором A_5 . Результатом моделирования является множество возможных вторичных негативных последствий – $R_{\text{пасп}}$.

Оценка текущего состояния ситуации моделируется абстрактным оператором A_4 , вид которого представлен соотношением (4). Исходными данными для работы оператора являются множество текущих состояний потенциально опасных объектов и/или участков ТВД, смоделированные абстрактным оператором A_2 и множество возможных вторичных негативных последствий, смоделированные абстрактным оператором A_3

$$A_4: T \times W_{ac} \times R_{\text{пасп}} \times K_2 \times \lambda_1 \times \lambda_2 \Rightarrow Y_{\text{оо}} \quad (4)$$

где: K_2 – множество критериев оценки обстановки;

λ_1 – множество методических погрешностей;

λ_2 – множество субъективных погрешностей;

$Y_{\text{оо}}$ – множество значений показателей степеней опасности обстановки на ТВД.

Результатом работы оператора является множество значений показателей степеней опасности обстановки на ТВД – $Y_{\text{оо}}$.

Для выработки множества предложений во множество решений ЛПР, помимо текущего состояния потенциально опасной территории (объекта) и/или обстановки на ТВД и их оценок, необходимо знать прогноз развития ситуации с учетом проводимых работ, и результаты оценки возможной ситуации.

Операция по прогнозированию выполняется абстрактным оператором A_5 , вид которого представлен соотношением:

$$A_5: T \times W_{ac}(t) \times W_{ac}(t-1) \times E_{\text{мон}} \times D \times \phi_1 \Rightarrow I_{\text{прогн}} \quad (5)$$

где: $W_{ac}(t)$ – множество данных о ТВД (текущее);

$W_{ac}(t-1)$ – множество данных о ТВД (предыдущее);

D – множество непосредственно выполненных работ;

ϕ_1 – множество методических погрешностей;

$I_{\text{прогн}}$ – множество описаний ТВД на горизонт прогноза.

Результатом работы оператора является множество описаний ТВД на горизонт прогноза $-I_{\text{прогн}}$.

Определение множества значений показателей степеней опасности ситуации на ТВД на горизонт прогноза моделируется абстрактным оператором A_6 , вид которого представлен соотношением (6). Исходными данными для работы оператора являются множество описаний опасных объектов и/или территории ТВД на горизонт прогноза, моделируемое абстрактным оператором A_5 и множество возможных негативных последствий, моделируемое абстрактным оператором A_3 .

$$A_6: T \times I_{\text{прогн}} \times R_{\text{пасп}} \times K_4 \times \omega_1 \times \omega_1 \times K_6 \Rightarrow Y_{oo(t)}(6)$$

где: K_6 – множество критериев оценки прогноза обстановки;

ω_1 – множество методических погрешностей;

ω_2 – множество субъективных погрешностей;

$Y_{oo(t)}$ – множество значений показателей степеней опасности ситуации на ТВД на горизонт прогноза.

Результатом работы оператора является множество значений показателей степеней опасности ситуации на ТВД на горизонт прогноза – $Y_{oo(t)}$.

Формирование множества предложений для множества решений ЛПР осуществляется абстрактным оператором A_7 , вид которого представлен соотношением (7), исходными данными для работы которого являются множество текущих и прогнозных описаний состояний ТВД, множество возможных вторичных негативных последствий, а также множество значений показателей степеней опасности текущей и прогнозной обстановки на ТВД моделируемые абстрактными операторами A_2, A_3, A_4, A_5, A_6 соответственно и сформированного информационного поля моделируемого абстрактным оператором A_{13} .

$$A_7: T \times W_{ac} \times Y_{oo} \times Y_{oo(t)} \times I_{\text{сми}} \times G \times I_{\text{бд}} \times I_{\text{бз}} \times C \times \beta_1 \times \beta_2 \Rightarrow U_{(\text{предлож})}(7)$$

где: G – множество данных о резервах;

C – принятая система ценностей;

β_1 – множество методических погрешностей, влияющих на выработку предложений;

β_2 – множество субъективных погрешностей, влияющих на выработку предложений;

$U_{(\text{предлож})}$ – множество предложений во множество решений решение ЛПР.

Результатом работы оператора является множество предложений в решения ЛПР – $U_{(\text{пред})}$.

Работу по оценке последствий планируемых к выполнению мероприятий моделирует абстрактный оператор A_8 , вид которого представлен соотношением:

$$A_8: U_{(\text{предлож})} \times \gamma_1 \times K_8 \Rightarrow U_{\text{реш}}(8)$$

где: γ_1 – множество методических погрешностей, влияющие на оценку управленческого решения;

K_8 – множество критериев оценки последствий принятых решений.

Результатом работы оператора является множество управленческих решений, содержащих комплекс мероприятий, направленных на качественное проведение мероприятий гражданской обороны – $U_{(реш)}$.

Оценку полученного множества управленческих решений, содержащих комплекс мероприятий, направленных организацию проведения мероприятий гражданской обороны, моделирует абстрактный оператор A_9 , вид которого представлен соотношением:

$$A_9: T \times U_{(реш)} \times C \times \Sigma_1 \times \Sigma_2 \Rightarrow U_{утв} \text{ либо } L_{кор} \quad (9)$$

где: Σ_1 – множество методических погрешностей, связанных с обработкой информации и выбором математических моделей;

Σ_2 – множество субъективных погрешностей.

$U_{утв}$ – принятое к исполнению управленческое решение;

$L_{кор}$ – команда на корректировку предложений в управленческое решение.

Результатом работы оператора является либо решение ЛПР об утверждении – $U_{утв}$ либо – команда на корректировку управленческого решения – $L_{кор}$.

Работу по принятию окончательного решения моделирует абстрактный оператор A_{10} , вид которого представлен соотношением:

$$A_{10}: T \times U_{(реш)} \times C \times \delta_2 \Rightarrow U_{(утв)} \quad (10)$$

где: δ_2 – множество субъективных погрешностей, допущенных при принятии решений;

$U_{(утв)}$ – множество принятых к исполнению управленческих решений.

Результатом работы оператора является управленческое решение – $U_{(утв)}$, содержащее рациональный комплекс мероприятий гражданской обороны.

Процесс корректировки существующих и разработки новых планов действий, разработка руководящих документов и их доведение до исполнителей проводится на основании принятого управленческого решения и моделируется абстрактным оператором A_{11} , вид которого представлен соотношением:

$$A_{11}: T \times U_{(утв)} \times v_2 \Rightarrow U \quad (11)$$

где: U – множество руководящих документов;

v_1 – множество субъективных погрешностей, допущенных при подготовке руководящих документов.

Результатом работы оператора является управляющее воздействие на силы территориальной подсистемы ГСГЗ, привлекаемые для качественного проведения мероприятий гражданской обороны – D . Моделирование процесса осуществляется абстрактным оператором A_{12} , вид которого представлен соотношением:

$$A_{12}: T \times U \Rightarrow D \quad (12)$$

где: U – приказ или иной руководящий документ;

D – множество работ, проводимых органами управления и силами территориальной подсистемы ГСГЗ.

С целью предотвращения массовых волнений среди населения в районах возможного конфликта моделирование оценки обстановки, и выработку предложений, необходимо проводить с учетом сформированного

управленческих решений; **D** – множество работ, направленных на качественную организацию и проведение мероприятий гражданской обороны.

Таким образом, концептуальную модель организации гражданской обороны регионального уровня в условиях ведения гибридных методов борьбы следует рассматривать как систему, включающую в себя совокупность множества элементов, находящихся в отношениях и связях и образующих определенное целостное единство. Разработанная концептуальная модель позволила:

- выявить структуру системы выработки управленческих решений, направленных на защиту населения и территорий;
- определить источники и потребители информации, необходимых для выработки управленческих решений;
- сформировать направление деятельности гражданской обороны при разработке рациональных управленческих решений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1 Шарипханов С.Д., Акимбаев Е.Ж. «Система гражданской обороны Республики Казахстан. Итоги строительства и реформирования, перспективы развития». Вестник Академии военных наук. - № 1. – 2014. – С. 36-39.

2 Современные технологии защиты и спасения / Под общ. ред. Р.Х. Цаликова; МЧС России. – М.: Деловой экспресс, 2007. – 288 с.

REFERENCES

1 Sharipxanov S.D., Akimbaev E.Zh. «Sistema grazhdanskoj oborony` Respubliki Kazaxstan. Itogi stroitel`stva i reformirovaniya, perspektivy` razvitiya». Vestnik Akademii voenny`x nauk, № 1, 2014. – S. 36-39.

2 Sovremennye` tehnologii zashhity` i spasseniya / Pod obshh.red. R.X. Czalikova; MChS Rossii. – M.: Delovoj e`kspress, 2007. – 288 s.

Е.Ж. ӘКІМБАЕВ, С.Б. АРИФДЖАНОВ, Б.М. СЫЗДЫҚОВ

ГИБРИДТІК ҰРЫС ӘДІСТЕРІН ЖҮРГІЗУ ЖАҒДАЙЫНДА АЗАМАТТЫҚ ҚОРҒАНЫСТЫ АЙМАҚТЫҚ ДЕҢГЕЙДЕ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ МОДЕЛІ

Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар жөніндегі министрлігі азаматтық қорғаныс және әскери бөлімдерінің комитеті

Мақалада гибриді күрес әдістерін жүргізу жағдайында аймақтық деңгейде азаматтық қорғаныс ұйымының жұмыс істеуі мәселелері қарастырылады. Ұйымның тұжырымдамалық моделі жасалды. Бұл жұмыс Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2021-2023 жылдарға арналған гранттық қаржыландыру (AP09260477) бойынша ғылыми-зерттеу жұмысы шеңберінде орындалды.

E.J. AKIMBAYEV, S.B. ARIFDZHANOV, B.M. SYZDYKOV
CONCEPTUAL MODEL OF THE ORGANIZATION CIVIL DEFENSE AT
THE REGIONAL LEVEL IN THE CONTEXT OF THE INTRODUCTION OF
HYBRID METHODS OF STRUGGLE

National Defense University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Committee on Civil Defense and Military Units of the Ministry of Emergency Situations of the Republic of Kazakhstan

The article considers the issues of functioning of the Civil Defense Organization at the regional level in the context of conducting hybrid methods of combat. A conceptual model of the organization has been developed. This work was carried out within the framework of research work on grant funding of the Ministry of Education and science of the Republic of Kazakhstan for 2021-2023 (AR09260477).

*****

УДК 355.01

Ж.А. КОРАБАЕВ¹, И.И. ШЕГЕБАЕВ²

¹ доктор (PhD), старший преподаватель кафедры оперативного искусства и тактики Национальной гвардии Национального университета обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, полковник, г. Астана;

² Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, докторант, полковник, г. Астана.

**АВТОРСКОЕ ОПРЕДЕЛЕНИЕ ТЕРМИНА «КРИЗИСНЫЙ РАЙОН»
ПРИМЕНИТЕЛЬНО К ЧРЕЗВЫЧАЙНОЙ СИТУАЦИИ
СОЦИАЛЬНОГО, ПРИРОДНОГО И ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРА**

Данная статья является авторским исследованием по разработке определения термину «кризисный район».

Кафедрой оперативного искусства факультета Академии Генерального штаба Вооруженных Сил уже было выработано определение на данный термин, однако ввиду введения изменений и дополнений в проект новой Военной доктрины Республики Казахстан 2022 года возникает необходимость разработки нового определения «кризисного района». Следует отметить, что кризис может возникать не только в социальной сфере, но и вследствие возникновения чрезвычайной ситуации природного и техногенного характера. В данной статье рассмотрены вопросы места кризиса на всем протяжении развития конфликта. Авторами изложены актуальные вопросы применения термина «кризисный район» в дальнейших исследованиях применительно к чрезвычайной ситуации социального характера с возможностью эскалации в вооруженный (военный) конфликт.

Ключевые слова: *кризис, район, кризисная ситуация, политология, конфликтология, чрезвычайная ситуация социального характера, чрезвычайная ситуация природного и техногенного характера.*

События 2022 года, связанные с Республикой Казахстан (далее – РК), а также, произошедшие внутри страны, дали толчок пересмотру положений действующей Военной доктрины РК 2017 года.

При этом проект новой Военной доктрины РК (далее – Проект) 2022 года дополнен понятием «кризисная ситуация – обстановка на территории страны или в её отдельных местностях, связанная с нарушением нормального режима функционирования государства, вследствие возникновения чрезвычайных ситуаций социального, природного и техногенного характера» [1].

Хотя в Проекте рассматривается кризисная ситуация в рамках чрезвычайной ситуации социального, природного и техногенного характера, для данной работы приоритетным направлением исследований стала чрезвычайная ситуация социального характера. Безусловно, кризис может затронуть и в природном и техногенном характере чрезвычайной ситуации, однако они не относятся к военной деятельности.

Как отмечает А.Б. Егоров, греческое «κρίσις» вошло в обиход в античную судебную практику и обозначал все действия судебного процесса, затем кризис приобретает несколько новых значений – исход, спор, состязание, толкование [2].

Слово «кризис» заимствовано русским языком из немецкого в 30 годы XVI в. В современной речи слово употребляется в значении – тупиковая ситуация, приносящая много переживаний [3].

На всем протяжении развития общества всегда существовали противоречия, споры, кризис и вспыхивали войны. После окончания второй мировой войны, с появлением ядерного оружия, термин кризис был использован в резко обострившейся ситуации, которая возникла 1962 году. Так называемый «Карибский кризис», когда США и СССР всерьез рассматривали возможность нанесения ядерных ударов [4].

Во всех последующих конфликтах с окончанием второй мировой войны, часто применяли понятия как «кризис и кризисная ситуация», естественно, кризис будет охватывать пространство, какую-то территорию страны, которая будет называться «кризисный район».

Для установления дефиниции термина «кризисный район» возникает необходимость проведения исследования последовательно по элементам «кризис», «район», затем в целом.

Приступая к изучению, надо отметить, что «кризис» довольно распространенный термин, практически встречается во всех сферах деятельности человека. Однако в работе кризис подвергся анализу в разделах наук как конфликтология, политология, а также военно-политической и социальной сферах деятельности.

Дословно кризис (от греч. Krisis) переводится как «переломный момент», «решительный исход» [5]. В Толковом словаре современного русского языка Д.Н. Ушакова это понятие трактуется следующим образом: 1. Резкое изменение, крутой перелом. 2. Обострение политического положения, влекущее за собой падение и смену кабинета министров в парламентских странах. Правительственный кризис [5].

Толковый словарь русского языка Ожегова дает следующее пояснение: 1. Правительственный кризис (вызванная, острыми политическими разногласиями частичная или полная отставка правительства). 2. Обусловленное противоречиями в развитии общества расстройство экономической жизни. Экономический кризис, финансовый кризис [6].

В Политологии кризис политический – вид политического процесса, крайняя форма проявления политического конфликта, характеризующаяся резким усилением политической напряженности. Возникает в ситуациях, когда конфликты не могут быть разрешены путем компромисса. Выделяют внутривнутриполитические (парламентские, правительственные, конституционные) и внешнеполитические кризисы [7].

В дальнейших исследованиях невозможно не затронуть кризис трансформационный (здесь *transformatio* лат. – преобразование) – состояние общества, характеризующееся резким обострением существующих

противоречий, обусловленных трудностями модификации (модернизации) общества, невозможностью реформирования социальной, политической, культурной или экономической системы, регрессом к предыдущим формам существования общества [7].

В Конфликтологии «кризис» интерпретируется как крайнее обострение региональной или международной военно-политической обстановки, при котором исчерпываются возможности урегулирования спорных вопросов политическими средствами и нарастает реальная возможность применения военной силы, возникновения военного конфликта. Характеризуется усилением всех видов политического, военного и экономического противоборства сторон, форсированным проведением военных приготовлений, демонстрацией силы, применением различного рода политических и экономических санкций, установлением военной блокады и другими враждебными акциями. Наряду с этим активизируется переговорный процесс с возможным участием посредников. Во многих случаях кризис военно-политический приводит к прямому военному столкновению, но может быть разрешен и мирным путем [8].

Как видим, в различных сферах деятельности существует очень много определений к слову «кризис». Вместе с тем, в них можно подчеркнуть общие характеризующие черты:

1. Обострение политического положения, вызванное острыми политическими разногласиями.

2. Обусловленное противоречие в развитии общества.

3. Крайняя форма проявления политического конфликта, резкое усиление политической напряженности, когда конфликты не могут быть разрешены путем компромисса.

4. Состояние общества, характеризующееся резким обострением существующих противоречий, критический или решающий момент, или ситуация, особенно трудная или нестабильная ситуация, предполагающая надвигающееся изменение.

5. Крайнее обострение региональной или международной военно-политической обстановки, при котором исчерпываются возможности урегулирования спорных вопросов политическими средствами и нарастает реальная возможность применения военной силы, возникновения военного конфликта.

Из всего этого можно отметить то, что кризис может содержать в себе разногласие, противоречие, напряженность, конфликт в обществе, как внутри государства, так и в региональной, и международной арене нарастание применения военной силы, возникновение военного конфликта. Субъектами в кризисе могут выступать как государства, так и этнические, религиозные, оппозиционные общества внутри государства.

Вместе с тем, необходимо отметить, что кризис может возникать ввиду стихийных бедствий природного характера, катастроф, аварий техногенного характера, которые могут повлечь за собой человеческие жертвы и нанесение ущерба здоровью людей и/или окружающей среде, значительные потери материальных средств и нарушение условий общественной жизни.

Переходим к исследованию термина «район».

Необходимо отметить, что данное понятие широко используется во многих областях науки и различных сферах деятельности человека.

В переводе с французского слово «*rayon*» обозначает «луч, радиус». Район – территориальная единица в ряде государств, в особенности бывшего СССР, - России, Азербайджана, Белоруссии, Казахстана, Киргизии, Литвы, Молдавии, Таджикистана, Украины, Узбекистана [2].

Толковый словарь современного русского языка Д.Н. Ушакова:

1. Местность, определяющаяся какими-нибудь географическими, экономическими и т. п. признаками. Промышленный район, степной район.
2. Административно-территориальная единица, входящая в состав областей, краев, автономных округов, автономных республик больших городов.
3. Часть населенного пункта, города.
4. Переносное значение. Место, пространство, на которое распространяется, в пределах которого совершается какое-нибудь действие. Район военных маневров. Район обследования [5].

В Современной иллюстрированной энциклопедии географий отмечено, что район – территория (акватория), выделенная по одному (ведущему) или по совокупности каких-либо признаков или явлений, чётко отграниченная от подобных территорий или их частей; таксономическая единица в системе территориального членения (*районирования*) [10].

В толковом словаре русского языка Ожегова термин район понимается как:

1. Местность, выделяющаяся по каким-нибудь признакам и особенностям.
2. В районе чего, в значении предлога с родительского падежа около, близ, в окружности чего-нибудь [6].

Военный энциклопедический словарь рассматривает район как часть территории, водного, воздушного и космического пространства, а также место или участок местности (моря), в пределах которого планируются и осуществляются любые действия различных формирований (подразделений, частей, соединений, объединений и т.п.) видов и родов войск ВС, специальных войск, а также формирований других силовых структур государства (Пограничных войск, МЧС, МВД, КНБ и т.д.). Районы назначаются во всех видах боевых действий и при любой другой деятельности войск (сил) и определяются старшим командиром (командующим, начальником), наносятся на карту и доводятся до подчинённых [10].

Характерными особенностями понятия «район» можно отметить:

1. Местность, определяющаяся (отличающаяся) какими-нибудь географическими, экономическими и т. п. признаками.
2. Место, пространство, на которое распространяется, в пределах которого совершается какое-нибудь действие.
3. Территория (акватория), выделенная по одному (ведущему) или по совокупности каких-либо признаков или явлений, чётко отграниченная от подобных территорий или их частей.
4. В районе чего, в значении предлога с родительского падежа около, близ, в окружности чего-нибудь.

5. Место или участок местности (моря), в пределах которого планируются и осуществляются любые действия различных формирований (подразделений, частей, соединений, объединений и т.п.) видов и родов войск ВС, специальных войск, а также других войск и воинских формирований.

Исходя из проведенного анализа, можно отметить, что район не может ограничиваться конкретными определенными размерами, размеры будут зависеть от признаков (особенностей) местности. Кроме того, в пределах этой местности могут совершаться какие-нибудь действия, он может выделяться какими-то происходящими явлениями. При этом слово «район» может использоваться как место без точного определения объекта, относительно от местных предметов (которые имеют более точные данные о нахождении на местности) – отождествляемый словами около, близ, в окружности чего-нибудь. Пример «Объект находится в районе высоты 317,0». Кроме того, в границах данной местности различными формированиями могут планироваться и осуществляться любые действия (в том числе и военные).

Раздельное исследование терминов «кризис» и «район» приводит к следующим заключениям – что район будет ограничиваться происходящими на этой территории явлениями, процессами, то есть кризисной ситуацией. При том случае, когда кризис будет вызван катастрофой техногенных или стихийных бедствий природного характера район будет ограничиваться распространением катастрофы или стихийного бедствия.

Переходя к установлению дефиниции «кризисный район», стоит отметить, что без осмысления положения его во всем временном промежутке развития конфликта в чрезвычайной ситуации социального характера, это не представляется возможным.

Итак, чрезвычайная ситуация социального характера – это ситуация, обусловленная возникновением на определенной территории противоречий и конфликтов в сфере социальных отношений, которые могут повлечь или повлекли за собой человеческие жертвы, причинение вреда здоровью, значительный имущественный ущерб или нарушения условий жизнедеятельности населения [11]. Здесь можно подчеркнуть, что в основе конфликта лежит противоречие между субъектами конфликта, поэтому далее рассмотрен только сам конфликт.

Всем известный факт, что конфликты социального характера могут возникнуть в ходе воздействия каких-то внешних или внутренних факторов. Кроме того, противоречия, которые находились продолжительное время в скрытом состоянии, могут вспыхнуть в любой момент и отразиться на молниеносном развитии самого конфликта.

Для удобства определения места кризиса в конфликте предложена графическая диаграмма развития конфликта в ходе чрезвычайной ситуации социального характера (рис. 1) [4].

Критическая точка «В» (рис. 1) это наивысшая точка чрезвычайной ситуации социального характера. Ситуация, развиваясь с точки «А» до точки «В», становится особенно трудной или нестабильной, предполагающей

изменения в критический или решающий момент – это есть «кризис» проходит в короткий промежуток времени.

Предполагается, что сложившаяся обстановка с достижением наивысшего предела кризиса, в дальнейшем может развиваться по одному из двух вариантов.

Первый вариант кривая «а», посткризисная фаза приведет к вооруженному конфликту.

Второй вариант кривая «b», ввиду принятых немедленных адекватных мер может произойти спад социального конфликта.

При этом не исключено, что ввиду проведения своевременных мер, сложившиеся обстановка, не достигая кризисной ситуации, может пойти по кривой «с». При этом обстановка, ввиду воздействия различных факторов, может проходить по прямолинейной линии, убывать или подниматься, может двигаться и по волнообразной линии.

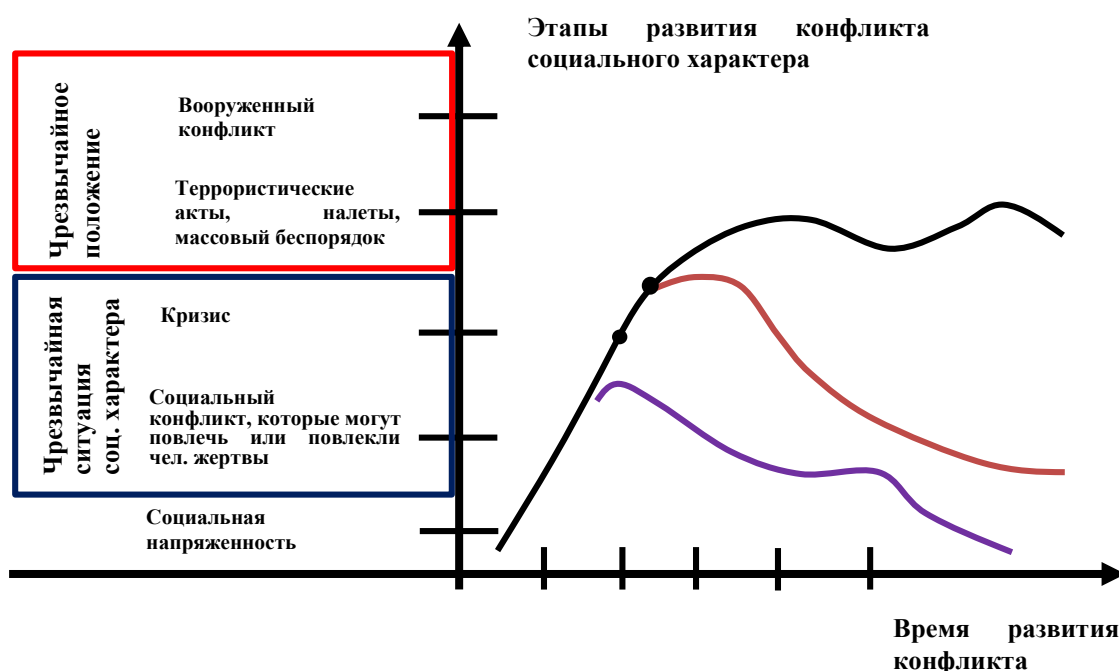

Рис. 1. Графическая диаграмма развития конфликта

Проведенное исследование развития конфликта по графической диаграмме показывает, что общество в положении кризиса будет находиться в короткий промежуток времени и события, достигнув критической точки, могут перейти в другую форму конфликта или возможен спад социальной напряженности вследствие воздействия внешних факторов. Кроме того, кризис находится внутри всего развивающегося конфликта, не являясь его началом или конечным пределом.

Таким образом, можно отметить, что кризис будет развиваться в определенном промежутке времени и на определенной территории.

Также кризисная ситуация требует немедленного вмешательства для сохранения той обстановки, удовлетворяющей государственные органы, не допуская вооруженного насилия и выполнения дальнейших действий с целью спада напряженности в обществе.

Таким образом, проведенный анализ приводит к следующему авторскому результату по разработке определения термина «кризисный район».

Кризисный район – местность, часть территории, региона страны, в пределах которого нарушается установленный режим функционирования конституционных органов государства, вследствие резкого обострения противоречий в обществе, региональной или международной военно-политической обстановки, с возможностью возникновения массовых беспорядков, вооруженного (военного) конфликта, а также чрезвычайной ситуации природного и техногенного характера.

Использование данного термина в чрезвычайной ситуации социального характера позволит более правильно прогнозировать и использовать в Вооруженных Силах Республики Казахстан, других войсках и воинских формированиях.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

- 1 Проект военной доктрины Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [//http://online.zakon.kz](http://online.zakon.kz).
- 2 [https:// ru. /wikipedia.org/wiki](https://ru.wikipedia.org/wiki).
- 3 [https:// ru. /lexicography.online/etimology](https://ru.lexicography.online/etimology).
- 4 Лебедева М.М. Политическое урегулирование конфликтов: подходы, решения, технологии. Учебное пособие. – Москва: Аспект Пресс, 1999. – 271 с.
- 5 Ушаков Д.Н. Толковый словарь современного русского языка. Москва: «Аделант», 2014. – 800 с.
- 6 Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: около 100000 слов, терминов и фразеологических выражений. – 27-е изд., испр. – Москва: Издательство АСТ: Мир и Образование, 2018. – 1360 с.
- 7 Погорелый Д.Е., Фесенко В.Ю., Филипов К.В. Новейший политологический словарь. Ростов-на-Дону: Феникс, 2010. – 318 с.
- 8 Анцупов А.А., Шипилов А.И. Словарь конфликтолога. – 2-е изд. – Москва: Питер, 2006. – 527 с.
- 9 География. Современная иллюстрированная энциклопедия. — Москва: Росмэн. Под редакцией проф. А. П. Горкина. 2006.
- 10 Военный энциклопедический словарь. – Москва: Рипол классик, 2002. – 1664 с.
- 11 Закон Республики Казахстан «О чрезвычайном положении» от 8 февраля 2003 года № 387 [//http://online.zakon.kz](http://online.zakon.kz).
- 12 Закон Республики Казахстан «Об обороне и Вооруженных Силах Республики Казахстан» от 7 января 2005 года № 29. [//http://online.zakon.kz](http://online.zakon.kz).

REFERENCES

- 1 Proekt voennoj doktriny Respubliki Kazahstan. [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: [//http://online.zakon.kz](http://online.zakon.kz).
- 2 [https:// ru. /wikipedia.org/wiki](https://ru.wikipedia.org/wiki).
- 3 [https:// ru. /lexicography.online/etimology](https://ru.lexicography.online/etimology).

4 М.М. Lebedeva. Politicheskoe uregulirovanie konfliktov podhody, resheniya, tekhnologii. Uchebnoe posobie. – Moskva: Aspekt Press, 1999. – 271 s.

5 D.N. Ushakov Tolkovyj slovar' sovremennogo russkogo yazyka. Moskva: «Adelant», 2014 g. – 800 s.

6 С.И. Ozhegov. Tolkovyj slovar' russkogo yazyka: okolo 100000 slov, terminov i frazeologicheskikh vyrazhenij. – 27-e izd., ispr. – Moskva: Izdatel'stvo AST: Mir i Obrazovanie, 2018. – 1360 s.

7 D.E. Pogorelyj, V.YU. Fesenko, K.V. Filipov. Novejshij politologicheskij slovar'. Rostov na Donu: Feniks, 2010. – 318 s.

8 А.А. Ancupov, А. I. SHipilov. Slovar' konfliktologa - 2-e izd. - Moskva: Piter, 2006. – 527 c.

9 Geografiya. Sovremennaya illyustrirovannaya enciklopediya. — Moskva: Rosmen. Pod redakciej prof. A. P. Gorkina. 2006.

10 Voennyj enciklopedicheskij slovar'. – Moskva: Ripol klassik, 2002. – 1664 s.

11 Zakon Respubliki Kazahstan «O chrezvychajnom polozenij» ot 8 fevralya 2003 goda № 387 //http://online.zakon. kz.

12 Zakon Respubliki Kazahstan «Ob oborone i Vooruzhennyh Silah Respubliki Kazahstan» ot 7 yanvarya 2005 goda N 29. //http://online.zakon. kz.

Ж.А. ҚОРАБАЕВ, И.И. ШЕГЕБАЕВ

ӘЛЕУМЕТТІК, ТАБИҒИ ЖӘНЕ ТЕХНОГЕНДІК СИПАТТАҒЫ ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙҒА ҚАТЫСТЫ «ДАҒДАРЫС АЙМАҒЫ» ТЕРМИНІНІҢ АВТОРЛЫҚ АНЫҚТАМАСЫ

Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті

Бұл мақала автордың «дағдарыс аймағы» терминінің анықтамасын әзірлеуге арналған зерттеуі болып табылады.

Қарулы Күштер Бас штабы Академиясы факультетінің «Жедел өнер» кафедрасы осы терминге анықтама әзірлеп қойған, алайда Қазақстан Республикасының жаңа әскери доктринасының жобасына өзгерістер мен толықтырулардың енгізілуіне байланысты. 2022 жылға дейін дағдарыс аймағының жаңа анықтамасын әзірлеуді қажет етеді. Дағдарыс тек әлеуметтік салада ғана емес, табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайдың нәтижесінде де туындауы мүмкін екенін атап өткен жөн. Бұл мақалада шиеленістің бүкіл дамуындағы дағдарыстың орны қарастырылады. Авторлар қарулы (әскери) қақтығысқа ұласуы мүмкін әлеуметтік сипаттағы төтенше жағдайға қатысты әрі қарай зерттеулерде «дағдарыс аймағын» пайдаланудың өзекті мәселелерін көрсетеді.

ZH. A. KORABAEV, I. I. SHEGEBAEV

AUTHOR'S DEFINITION OF THE TERM "CRISIS ZONE" IN RELATION TO AN EMERGENCY SITUATION OF A SOCIAL, NATURAL AND MAN-MADE NATURE

National Defense University named after the first president of the Republic of Kazakhstan – Elbasy

This article is the author's research on the development of a definition for the term «crisis region».

The Department of Operational Art of the Faculty of the Academy of the General Staff of the Armed Forces has already developed a definition for this term, however, due to the introduction of changes and additions to the draft new military doctrine of the Republic of Kazakhstan in 2022, it necessitates the development of a new definition for the crisis area. It should be noted that a crisis can arise not only in the social sphere, but also as a result of an emergency situation of a natural and man-made nature. This article discusses the place of the crisis throughout the development of the conflict. The author outlines topical issues of using the «Crisis Region» in further research in relation to an emergency situation of a social nature with the possibility of escalation into an armed (military) conflict.

*****

УДК 623.61

**Г.Н. БАЙСЕЙТОВ¹, А.У. ЖАНТЛЕСОВ², Т.Н. КАЙЗЕР³,
И.В. ПРОСКУРА²**

¹ кандидат технических наук, ТОО «R&D центр «Казахстан инжиниринг», г. Астана;

² магистр, Главное командование Национальной гвардии Республики Казахстан, г. Астана;

³ исследователь ТОО «R&D центр «Казахстан инжиниринг», г. Астана.

ОТКАЗОУСТОЙЧИВОСТЬ РАСПРЕДЕЛЕННЫХ СЕТЕЙ РАДИОСВЯЗИ

В статье проведен анализ отказоустойчивости распределенных сетей радиосвязи, а также радиосетей иерархической структуры (наиболее широко распространенных в силовых ведомствах нашей страны в настоящее время). Проведенный анализ позволил рассмотреть один из основных параметров сетей, что необходимо при определении структуры сети, которую наиболее целесообразно использовать при создании национальной системы военной радиосвязи, отвечающей потребностям всех заинтересованных структур.

Данная научная статья опубликована в рамках выполнения научно-исследовательской работы по программе ИРН АР148029/0222 «Разработка оборудования для создания национальной системы военной радиосвязи».

Ключевые слова: *цифровая система радиосвязи, распределенная сеть, иерархическая сеть, отказоустойчивость.*

Отказоустойчивость – свойство технической системы сохранять свою работоспособность после отказа одной или нескольких её составных частей [1]. Отказоустойчивость определяется количеством любых последовательных единичных отказов, после которых система связи сохраняет свою работоспособность в целом. Основной способ повышения отказоустойчивости – избыточность, то есть наличие избыточных (резервных) элементов [2]. При создании системы связи избыточность может быть внесена путем:

- создания программных элементов с дублирующими друг друга функциями;
- резервирования оборудования и (или) его элементов;
- внедрения катастрофоустойчивых элементов (защищенных пунктов управления, установки средств защиты от электромагнитных импульсов или даже прокладка экранированных или бронированных кабельных линий проводной связи, монтаж бесперебойных источников энергии и т.д.).

Внесение избыточности в систему в-первую очередь направлено на уменьшение количества критически важных элементов (частей) системы связи. Очевидно, что иерархические системы связи, имеющие строго установленные маршруты передачи информации, имеют один (или несколько, например,

резервный и дублирующий) управляющий центр (контроллер, точку и т.п.), а, следовательно, позволяют выделить определенное количество точек отказа (критически важного оборудования). В распределенной системе связи, отличающейся возможностью самоорганизации системы, выделить основное критически важное оборудование или элементы (программы) невозможно. Для детальной демонстрации того, что системы связи с распределенной более отказоустойчивы, нежели иерархические, рассмотрим модели поведения системы связи при выходе из строя различных ее частей.

1. Потеря базовой станции (рис. 1).

Из представленной иллюстрации следует, что сбой в работе одной из базовых станций, как в иерархической, так и в распределенной сетях, приводит к идентичным последствиям для работы сети: будут снижены возможности и мощность системы в месте, где произошел сбой (отказ).

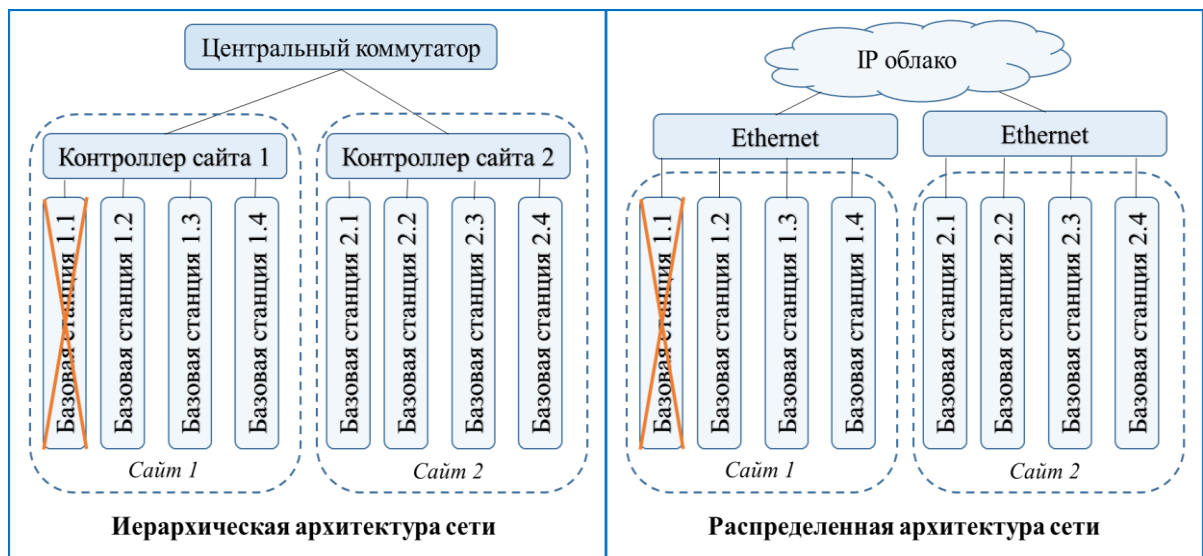

Рис. 1. – Модель поведения распределённой и иерархической сетей при потере базовой станции

1. Потеря сайтового контроллера (рис. 2).

Так как сайтовый контроллер является критически важным элементом в структуре иерархической сети связи, выход его из строя повлечет потерю функциональности целого ряда базовых станций; для восстановления работоспособности сети в полном объеме требуется его замена; наименьшее время займет перекоммутация информационных потоков на контроллеры других сайтов, однако увеличение нагрузки на других контроллерах может повлечь замедление работы сети.

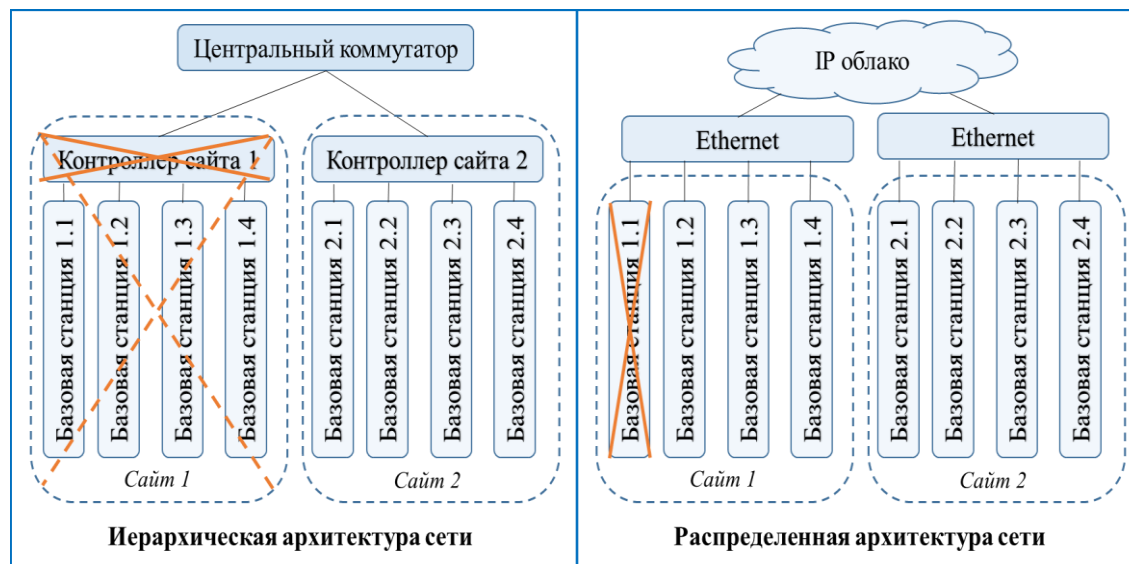

Рис. 2. – Модель поведения распределённой и иерархической сетей при потере сайтового контроллера

В распределенной сети связи контроллеры сайтов отсутствуют как таковые: его функции программируются на базовые станции, которые за счет свойства самоорганизации данной системы самостоятельно определяют какая из них будет выполнять функции виртуального контроллера в то или иное время, то есть при выходе из строя одной из базовых станций функции контроллера перейдут на другую (или на несколько других базовых станций, в зависимости от загруженности системы) и сеть продолжит работать.

2. Потеря межсайтового соединения.

Основная доля случаев потери межсайтового соединения в сетях связи вызвана внедрением вредоносных программ, которые одинаково опасны как для иерархических, так и для распределенных сетей, так как может повлечь сбой в работе системы в целом. Существует множество типов атак, приводящих к потере связи между сайтами, однако в данной статье этот вопрос не будет рассматриваться детально. В тоже время, с учетом тематики научно-исследовательской работы, в рамках которой написана данная статья, остановимся на рассмотрении потери межсайтового соединения именно в радиосетях иерархической и распределенной архитектуры.

Так как связь между сайтами в иерархической системе осуществляется через центральный коммутатор, то в режиме транкинга будет невозможно межсайтовое соединение, и система будет парализована в целом (рис. 3).

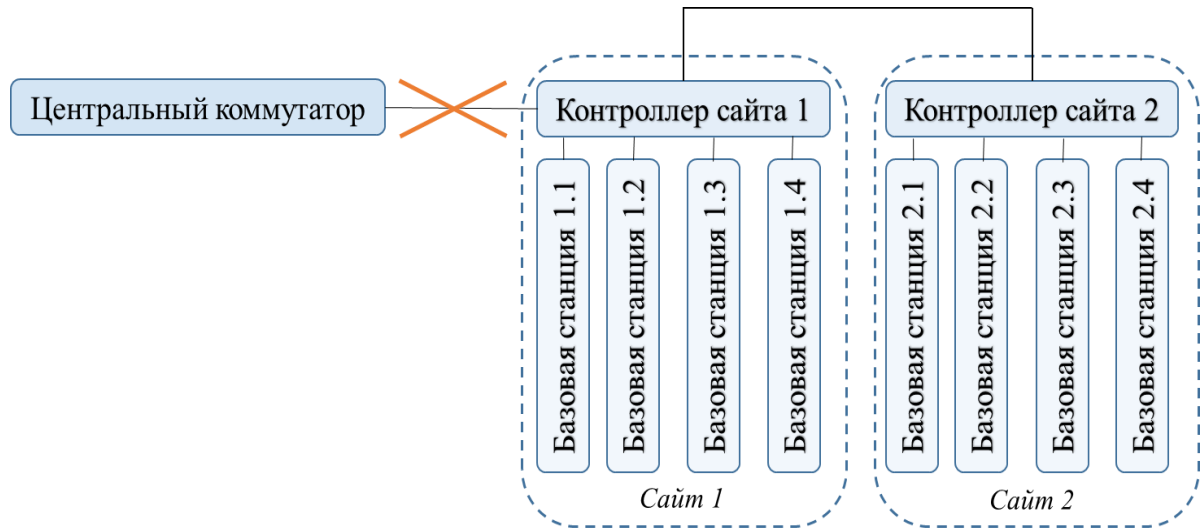

Рис. 3. – Иерархическая архитектура сети мобильной транкинговой радиосвязи

В распределенной радиосети функции коммутатора заложены в каждом репитере. При работе сети базовые станции систематически производят обмен данными между друг другом (при соответствующем программировании) и при потере обмена между собой двух или более сайтов, базовые станции других сайтов автоматически устанавливают связь по обходным маршрутам. Например, рассмотрим сеть из трех сайтов: при потере связи между базовыми станциями № 1 и № 3, базовая станция № 1 продолжит обмен данными со станцией № 2 (аналогично, и станция № 3 продолжит обмен с базовой станцией № 2). Таким образом, потеря межсайтового соединения в радиосети с распределенной архитектурой не так критична, как в иерархической.

3. Потеря центрального коммутатора.

При выходе из строя центрального коммутатора в иерархической системе приведет к выходу из строя сети в целом, в том числе и вследствие нарушения межсайтовых соединений. Единственный способ повысить устойчивость иерархической сети в данном случае – это использование дополнительных (резервных) центральных коммутаторов, однако данная мера позволит только защитить сеть от выхода из строя непосредственно центрального основного коммутатора, а вот в случае вредоносного воздействия (хакерской атаки), работоспособность сети также придется восстанавливать в течение определенного промежутка времени.

В распределенной радиосети центрального коммутатора нет: его функции встроены в программное обеспечение каждой базовой станции. Вследствие этого любая базовая станция может запустить виртуальное программное обеспечение центрального контроллера, и система продолжит функционировать.

Сводный анализ устойчивости радиосетей с распределенной и иерархической структурами приведен в таблице.

Таблица – Анализ устойчивости радиосетей с распределенной и иерархической архитектурой

Характер сбоя	Иерархическая радиосеть	Распределенная радиосеть
Сбой в работе базовой станции	не влияет на работу системы в целом	
Сбой в работе сайтового контроллера	прекращение работы сети в режиме транкинга	не влияет на работу системы в целом
Потеря сайтового соединения в линейной системе	невозможность работы всех сайтов в транкинговом режимн	
Сбой в работе центрального коммутатора		

Таким образом, отказоустойчивость иерархических систем радиосвязи существенно ниже, чем у радиосетей с распределенной архитектурой, что делает использование распределенной архитектуры наиболее целесообразным при создании сетей силовых ведомств, одним из основных и немаловажным требований к которым является надежность и безотказность сети.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Электронный ресурс:
<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%82%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D1%83%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B9%D1%87%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C>.
- 2 Электронный ресурс: <https://itglobal.com/ru-kz/company/glossary/otkazoustojchivost/>

REFERENCES

- 1 Elektronnyj resurs:
<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%82%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D1%83%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B9%D1%87%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C>
- 2 Elektronnyj resurs: <https://itglobal.com/ru-kz/company/glossary/otkazoustojchivost/>

Г.Н. БАЙСЕЙІТОВ, А.О. ЖАНТІЛЕСОВ, Т.Н. КАЙЗЕР, И.В. ПРОСКУРА
 ТАРАТЫЛҒАН РАДИОБАЙЛАНЫС ЖЕЛІЛЕРІНІҢ АҚАУЛАРҒА ТӨЗІМДІЛІГІ

«Қазақстан инжиниринг» R&D орталығы» ЖШС, Қазақстан Республикасы
 Ұлттық ұланының Бас қолбасшылығы

Мақалада таратылған радиобайланыс жүйелерінің ақауларға төзімділігіне, сондай-ақ иерархиялық құрылымды радиожелілерге (қазіргі таңда біздің елдің күштік ведомстволарында кеңінен таралған) талдау жасалды. Жүргізілген талдау желілердің негізгі параметрлерінің бірін қарастыруға мүмкіндік берді, бұл барлық мүдделі құрылымдардың

қажеттіліктерін қанағаттандыратын Ұлттық әскери радиобайланыс жүйесін құру кезінде қолдануға болатын желі құрылымын анықтауда қажет.

Аталған ғылыми мақала ЖТН АР148029/0222 «Ұлттық әскери радиобайланыс жүйесін құруға арналған жабдықтарды әзірлеу» бағдарламасы бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстарын орындау аясында жарыққа шығарылды.

G.N. BAISEITOV, A.U. ZHANTLESOV, T.N. KAISER, I.V. PROSKURA
FAULT TOLERANCE OF DISTRIBUTED RADIO COMMUNICATION NETWORKS

Kazakhstan Engineering R&D Center LLP, the Main Command of the National Guard of the Republic of Kazakhstan

The article analyzes the fault tolerance of distributed radio communication networks, as well as hierarchical radio networks (the most widespread in the law enforcement agencies of our country at the present time). The analysis made it possible to consider one of the main parameters of networks, which is necessary when determining the network structure that is most appropriate to use when creating a national military radio communication system that meets the needs of all interested structures.

This scientific article was published as part of the research work under the IRN AP148029/0222 program «Development of equipment for the creation of a national military radio communication system».

*****

УДК 355.444

Н.З. ОСПАНОВ

магистр управления и педагогики, ассоциированный профессор (доцент), докторант Национального университета обороны имени Первого Президента – Елбасы, г. Астана.

АЛГОРИТМ ПРОВЕДЕНИЯ ГРАФОАНАЛИТИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ ПО РАЗВЕРТЫВАНИЮ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ВОЙСКАМИ ОПЕРАТИВНОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ В ОПЕРАЦИИ

Рассматривается порядок проведения графоаналитического моделирования по развертыванию системы управления войсками оперативного объединения в операции. Определяются количественные, временные и другие показатели. Командующий, штаб оперативного объединения обосновывают планируемые мероприятия по развертыванию системы управления войсками, проводятся оперативные тактические расчеты. В графике отражаются временные показатели начала и окончания этапов подготовки и ведения операции. Рабочие группы основного оперативного состава группы боевого управления, с учетом наименования решаемых задач производят расчеты графо-текстовым способом, на которых они реализуются. Определяется порядок развертывания системы управления войсками, непрерывного его функционирования, постоянной ее готовности и упорядоченности работы органов управления оперативного объединения в операции. Предлагается алгоритм графоаналитического моделирования по развертыванию системы управления войсками.

Ключевые слова: *алгоритм, развертывание, система управления, пункты управления, эффективность, живучесть, оперативный состав, математический аппарат, оценка, боевое управление.*

Введение. Изменения военно-политической обстановки, совершенствование форм, способов и средств вооруженной борьбы, изменения в составе Вооруженных Сил, их структурное преобразование требуют развития системы управления, как одной из основных составляющих, обеспечивающей поддержание на требуемом уровне боеготовности войск, качественное выполнение поставленных задач. Недооценка вопросов управления в современных условиях может привести к неточному определению боевых возможностей группировок войск со всеми вытекающими из этого последствиями. Боевой опыт Вооруженных Сил показывает, что без высокоэффективной системы управления войсками рассчитывать на успех не приходится [1].

Методы исследования. Рассматривается порядок проведения графоаналитического моделирования по развертыванию системы управления войсками оперативного объединения в операции. Определяются количественные, временные и другие показатели. Командующий, штаб

оперативного объединения обосновывают планируемые мероприятия по развертыванию системы управления войсками, проводятся оперативные тактические расчеты. В графике отражаются временные показатели начала и окончания этапов подготовки и ведения операции. Рабочие группы основного оперативного состава группы боевого управления, с учетом наименования решаемых задач производится подготовка расчетных задач и исходных данных для проведения расчетов [2].

Результаты исследования. Порядок развертывания пунктов управления определяется исходя из установленных командующим оперативного объединения способов и последовательности оперативного развертывания соединений и частей в районе проведения операции. Определяя порядок развертывания пунктов управления необходимо исходить из следующих требований (рисунок 1) [3]:

<p>1. Пункты управления, должны развертываться в опережающем, по отношению к войскам порядке</p>	<p>2. Постоянная связь с вышестоящим штабом и взаимодействующими соединениями</p>	<p>3. Не допускать одновременного перемещения командного и запасного командного пунктов, а также большинства пунктов управления подчиненных соединений и частей.</p>
---	--	---

Рис. 1. – Способы и последовательность развертывания системы управления войсками, установленные командующим оперативного объединения.

Из вышеизложенного, в ходе исследования получены теоретические результаты и предлагаются практические рекомендации:

1. Алгоритм проведения графоаналитического моделирования по развертыванию системы управления войсками оперативного объединения в операции. Рассмотрим порядок графоаналитического моделирования по развертыванию пунктов управления оперативного объединения.

<p>1. Исходные данные: <u>Задачей</u> вышестоящего штаба определено – командный пункт оперативного объединения развернуть в новом неподготовленном районе, с протяженностью маршрута - $L = 90$ (км). <u>Удаление</u> исходного рубежа от передней границы района расположения пунктов управления - $D_m = 5$ (км) <u>Глубина</u> нового района развертывания пунктов управления - 3 (км). <u>Требуется</u> определить время начала подготовки, свертывания, марша и развертывания элементов командного пункта. <u>Условия:</u> местность пересеченная, лето, светлое время суток, погода сухая.</p>	<p>2. Решение: для определения общего времени на подготовку, свертывание, марш и развертывание пунктов управления (ПУ) определяется: 2.1 <u>Время свертывания, марша и работы рекогносцировочной группы (Т_{рг})</u>. Время свертывания рекогносцировочной группы в исходном районе определяется исходя из средне расчетных нормативных показателей, приведенных в таблице № 1 (<i>вариант</i>) [2]. Оно составит до 20 мин (штабная машина)</p>
---	---

Таблица 1 (вариант)

Наименование транспортных средств	Оперативное объединение				Соединение			
	свертывание		развертывание		свертывание		развертывание	
	день	ночь	день	ночь	день	ночь	день	ночь
вертолет	35	55	40	60	35	55	40	60
штабная машина	20	30	20	30	10	15	10	15

$$T_{м/рг} = T_{д} + T_{п} + T_{в} + T_{с} + T_{пр} \quad (1)$$

$T_{м/рг}$ – время марша рекогносцировочной группы;
 $T_{д}$ – время движения рекогносцировочной группы;
 $T_{п}$ – время привалов рекогносцировочной группы;
 $T_{в}$ – время на вытягивание рекогносцировочной группы;
 $T_{с}$ – время сосредоточения колонны рекогносцировочной группы;
 $T_{пр}$ – времени преодоления препятствий и барьерных рубежей рекогносцировочной группой

$$T_{д} = \frac{L}{V_{ср}} \quad (2)$$

$T_{д}$ - время движения от исходного рубежа до дальней точки района развертывания ПУ;
 L - длина маршрута от исходного рубежа до дальней точки района развертывания пунктов управления.
 Определяется путем измерения его по карте ($L = 90$ км) и умножения на K - коэффициент поправки на масштаб карты и характер рельефа местности. Значение коэффициента приведено в таблице № 2 (вариант) [2]. По условию задачи он определен $K=1.15$
 $L = 90 \times K = 90 \times 1,15 = 104$ (км) (3)

Таблица 2 (вариант)

№ п/п	Характер местности	Коэффициент поправок при масштабе карты		
		1 : 200 000	1 : 100 000	1 : 50 000
1.	Горная (сильнопересяеченная)	1,25	1,20	1,15
2.	Холмистая(среднепересеченная)	1,15	1,10	1,05
3.	Равнинная (слабопересеченная)	1,05	1,00	1,00

$V_{ср}$ - средняя скорость движения колонны на маршруте, определяется ориентировочно исходя из опыта вождения войск в различных условиях. По таблице № 3 (вариант) [2].

$$V_{ср} = 30 \text{ (км/ч)}$$

Исходя из этих данных

$$T_{д} = \frac{L}{V_{ср}} = \frac{104 \text{ (км)}}{30 \text{ (км/час)}} = 3.5 \text{ (часа)} \quad (4)$$

$$V_{ср} = 30 \text{ (км/час)}$$

$T_{п}$ - время, затрачиваемое на отдых личного состава в районе привала, устанавливается решением командующего. По условию данной задачи время на привал не определено и не учитывается.

$T_{в}$ - время вытягивания колонны. Определяется путем деления длины маршрута от передней границы района расположения пункта управления до исходного рубежа, на скорость движения при вытягивании.

По условию задачи длина маршрута до исходного рубежа $D_{м}=5$ (км).

Скорость движения, исходя из практики подготовки войск, составляет в среднем $V=15$ (км/ч).

$$T_{в} = \frac{D_{м}}{V} = \frac{5 \text{ (км)}}{15 \text{ (км/час)}} = 0.3 \text{ (часа)} \quad (5)$$

$$V = 15 \text{ (км/час)}$$

$T_{с}$ - время на сосредоточение колонны в районе развертывания ПУ.

$$T_{с} = \frac{G_{к}}{V_{с}} = \frac{1 \text{ (км)}}{10 \text{ (км/час)}} = 0.1 \text{ (час)} \quad (6)$$

$$V_{с} = 10 \text{ (км/час)}$$

$G_{к}$ - глубина колонны, которая определяется в зависимости от количества машин в колонне и дистанции между ними. В колонне рекогносцировочной группы, как вариант, может быть до 20 машин различного назначения. При дистанции между машинами до 50 м глубина колонны составит до 1000 м (1км).

Скорость сосредоточения из практики подготовки войск принимается равной

$$V_{с} = 10-15 \text{ (км/ч)}$$

$T_{пр}$ - время преодоления препятствия.

$$T_{пр} = \frac{L_{пр} + G_{к}}{V_{пр}} \quad (7)$$

$$V_{пр} \times 60$$

$L_{пр}$ - длина участка препятствия;

$G_{к}$ - глубина колонны;

Скорость преодоления препятствия из практики подготовки войск принимается равной

$$V_{пр} = 10-15 \text{ (км/ч)}$$

$$60 - \text{число минут в часе}$$

По условию задачи о наличии на маршруте движения препятствий, данных нет, поэтому $T_{пр}$ не учитывается.

Средняя скорость движения наземного транспорта в зависимости от характера местности и типа колонны (км/час)

Таблица 3 (вариант)

Характер местности	Колонна оперативного состава		Колонна узлов связи	
	день	ночь	день	ночь
Равнинная	40	30	30	25
Лесистая	20	15	20	15
Горная	20	15	20	15
Пересеченная	30	25	25	20

Примечание: При перемещении оперативного состава по воздуху принято для ночи и дня средняя скорость вертолетов – **200** (км/ч), самолетов – **800** (км/ч).

Общее время марша рекогносцировочной группы составит

$$T_{м/рг} = T_{д} + T_{в} + T_{с} = 3,5(\text{часа}) + 0,3(\text{часа}) + 0,1(\text{часа}) \approx 4(\text{часа}) \quad (8)$$

Время работы рекогносцировочной группы (T_r), в районе развертывания ПУ, составит до 3 - 3,5 часов.

$$T_r = 3 - 3,5(\text{часа}) \quad (9)$$

Таким образом, проведя необходимые расчеты, путем суммирования полученных результатов определяется общее время свертывания, марша и работы рекогносцировочной группы в районе развертывания ПУ.

$$T_{рг} = T_{м/рг} + T_r = 4(\text{часа}) + 3,5(\text{часа}) = 7,5(\text{часов}) \quad (10)$$

2.2 Определяется время выполнения работ по фортификационному оборудованию района развертывания пунктов управления, в объеме:
 первой очереди оно составит до **5-7** (часов) (11)
 в полном объеме - до **15** (часов) (12)
 Данные показатели определяются исходя из возможностей инженерных подразделений оборудования пунктов управления.

2.3 Время свертывания, марша и развертывания оперативно - организационной группы с мобильной частью узла связи.
 Используя данные таблиц №№ 1, 3 и 4 (вариант) [2], определяется время свертывания ($T_{св}$) и развертывания (T_r) оперативно-организационной группы и мобильной части узла связи. При проведении расчетов учитываются наибольшие временные показатели.

а) для оперативно - организационной группы

$$T_{св} = 20 \text{ мин} = 0,3(\text{часа}) \quad (13)$$

$$T_r = 20 \text{ мин} = 0,3(\text{часа}) \quad (14)$$

б) для мобильной части узла связи

$$T_{св} = 95 \text{ мин} = 1,6(\text{часа}) \quad (15)$$

$$T_r = 106 \text{ мин} = 1,75(\text{часа}) \quad (16)$$

Время марша оперативно - организационной группы рассчитывается аналогично расчета времени марша рекогносцировочной группы. В данном случае оно составит до **4** (часов).

Общее время свертывания, марша и развертывания оперативно-организационной группы с мобильной частью узла связи определяется путем суммирования времени свертывания и развертывания мобильной часть узла связи и времени марша группы. В нашем примере оно составит до **7,5** (часов).

$$T_{св} + T_r + T_{п} = 1,6(\text{часа}) + 1,75(\text{часа}) + 4(\text{часа}) = 7,5(\text{часа}) \quad (17)$$

2.4 Время свертывания, марша и развертывания основного оперативного состава и основной части узла связи.

Для расчета времени свертывания, марша и развертывания основного оперативного состава с основной частью узла связи необходимо определить время свертывания, марша и развертывания группы командующего и группы начальника штаба оперативного объединения. Группа командующего оперативного объединения может перемещаться в район развертывания командного пункта на вертолетах воздушного пункта управления и транспортных вертолетах или на командно-штабной машине передового пункта управления. Рассмотрим порядок расчета времени перемещения группы командующего оперативного объединения по каждому из этих вариантов:

а). при перемещении группы командующего оперативного объединения на вертолетах общее время будет складываться из времени свертывания ($T_{св}$) и развертывания (T_r) группы и перелета в район развертывания командного пункта.

По таблице № 1 (вариант) [2] определяем время свертывания и развертывания группы

$$T_{св} = 35 \text{ мин} = 0,6(\text{часа}) \quad (18)$$

$$T_r = 40 \text{ мин} = 0,7(\text{часа}) \quad (19)$$

Средне расчетная скорость полета вертолета определяется из таблицы 2 (вариант). Она установлена из практики подготовки войск и составляет **200** (км/ч). Расстояние до района развертывания КП примем равной **80** (км). Время перелета составит ($T_{п}$)

$$T_{п} = \frac{80(\text{км})}{200(\text{км/час})} = 0,4(\text{часа}) \quad (20)$$

Исходя из этих данных, общее время перемещения группы командующего оперативного объединения на вертолетах составит около

$$T_{св} + T_r + T_{п} = 0,6(\text{часа}) + 0,7(\text{часа}) + 0,4(\text{часа}) = 1,7(\text{часа}) \quad (21)$$

Основные нормативы по развертыванию узлов связи ПУ

Таблица 4 (вариант)

Узлы связи	Состав узлов связи	Время развертывания, мин.	
		днем	ночью
КП (ЗКП) ОО	Мобильная часть	106	130
	Основная часть	145	175
ТПУ ОО	Узел связи (УС)	105	130
ППУ ОО	Группа КШМ	50	60
	Группа средств УС	60	75
КП соединения	Группа КШМ	45	55
	Группа средств УС	65	80

Примечание: Нормативы на свертывание узлов связи на 10 % меньше относительно времени их развертывания.

Рассчитав временные показатели по перемещению групп в район развертывания командного пункта оперативного объединения, офицер-исполнитель разрабатывает график развертывания с целью определения сроков начала и окончания свертывания, марша и развертывания соответствующих групп и в целом готовности пункта управления к боевой работе. Аналогичным способом рассчитывается время развертывания других пунктов управления, а также командных пунктов подчиненных соединений.

Выводы.

Таким образом, рассчитав временные показатели по развертыванию пунктов управления, офицер-исполнитель заполняет формализованный бланк расчета времени и в установленное время докладывает начальнику оперативного управления (отдела). Успех управления оперативного объединения в ходе операции будет зависеть от того, насколько эффективно вышестоящая войсковая инстанция – командующий (командир) и его штаб – станет использовать свои расчеты в интересах нижестоящей (соединений) и насколько оперативно. Без отлаженной структуры и современных программ отечественного производства по производству графоаналитического моделирования (оперативно-тактических расчетов) развертывания пунктов управления оперативного объединения рассчитывать на успех не приходится.

Предложены:

Алгоритм проведения графоаналитического моделирования по развертыванию системы управления войсками оперативного объединения в операции.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Гурулев С. Повышение эффективности системы управления – залог успеха реформирования Вооруженных Сил // Армия. Специальный выпуск. – 2003.

2 Оспанов Н.З. Организация управления частями и подразделениями рода войск, принципы и методы работы командования и штабов по организации боевых действий. Учебно-методическое пособие – 2016. – С. 57-64.

3 Оспанов Н.З. Критерии оценки эффективности функционирования системы управления оперативного объединения в операции. Научно-образовательный журнал «Вестник» Военного института Национальной гвардии РК №1. – Петропавловск, 2022. – С. 55-60.

REFERENCES

1 Gurulev S. Povy`shenie e`ffektivnosti sistemy` upravleniya – zalog uspeha reformirovaniya Vooruzhenny`x Sil // Armiya. Special`ny`j vy`pusk. – 2003.

2 Ospanov N.Z. Organizaciya upravleniya chastyami i podrazdeleniyami roda vojsk, principy` i metody` raboty` komandovaniya i shtabov po organizacii boevy`x dejstvij. Uchebno-metodicheskoe posobie – 2016. - S. 57-64.

3 Ospanov N.Z. Kriterii ocenki e`ffektivnosti funkcionirovaniya sistemy` upravleniya operativnogo ob`edineniya v operacii. Nauchno-obrazovatel`ny`j zhurnal «Vestnik» Voennogo instituta Nacional`noj gvardii RK №1. – Petropavlovsk, 2022. – S. 55-60.

Н.З. ОСПАНОВ

ОПЕРАЦИЯЛАРДЫ ОПЕРАТИВТІ ИНТЕГРАЦИЯЛАУ ҮШІН БАЛАУЫЗДЫ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЕНГІЗУ ҮШІН ГРАФИКАЛЫҚ-АНАЛИТИКАЛЫҚ МОДЕЛЬДЕУДІ ЖҮРГІЗУ АЛГОРИТМІ

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті

Операцияда жедел құрама әскерлерін басқару және басқару жүйесін орналастыру үшін графикалық-аналитикалық үлгілеуді жүргізу тәртібі қарастырылады. Сандық, уақытқа және басқа көрсеткіштер анықталады. Жедел құраманың командирі, штабы басқару жүйесін өрістету бойынша жоспарланған іс-шаралары негіздейді және жедел тактикалық есептеулер жүргізіледі. График операцияны дайындау және өткізу кезеңдерінің басталуы мен аяқталуының уақыт көрсеткіштерін көрсетеді. Жауынгерлік басқару тобының негізгі жедел штабының жұмыс топтары шешілетін міндеттердің атауын ескере отырып, графиктік-мәтіндік әдіспен есептеулер жүргізеді, олар бойынша олар жүзеге асырылады. Әскери-басқару жүйесін орналастыру тәртібі, оның үздіксіз жұмыс істеуі, оның тұрақты әзірлігі және жедел құраманың басқару органдарының операциядағы жұмысының реттілігі анықталады. Командалық және басқару жүйесін орналастыру үшін графикалық-аналитикалық модельдеу алгоритмі ұсынылған.

N. OSPANOV

ALGORITHM FOR CONDUCTING GRAPHIC-ANALYTICAL MODELING FOR THE DEPLOYMENT OF A WAX MANAGEMENT SYSTEM FOR OPERATIONAL INTEGRATION IN OPERATIONS

National Defense University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy.

The procedure for conducting graphic-analytical modeling for the deployment of the command and control system of troops of an operational formation in an operation is considered. Quantitative, temporal and other indicators are determined. The commander, the headquarters of the operational formation substantiate the planned measures for the deployment of the command and control system, and operational tactical calculations are carried out. The graph reflects the time indicators of the beginning and end of the stages of preparation and conduct of the operation. The working groups of the main operational staff of the combat control group, taking into account the name of the tasks being solved, make calculations in a graph-text way, on which they are implemented. The procedure for the deployment of the command and control system, its continuous functioning, its constant readiness and the orderliness of the work of the command and control bodies of an operational formation in an operation are determined. An algorithm for graph-analytical modeling for the deployment of a command and control system is proposed.

*****

УДК 355/623.411

Е.Ж. АКИМБАЕВ¹, Д.О. ТОЙБАЗАРОВ², З.Р. БУРНАЕВ³

¹ доктор философии (PhD), профессор кафедры оперативного искусства и тактики факультета Национальной гвардии Национального университета обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, полковник, г. Астана;

² доктор философии (PhD), начальник управления исследования вооружения и военной техники НИИ ВВТ ВНИЦ Национального университета обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, полковник, г. Астана;

³ доктор философии (PhD), профессор, профессор кафедры общественных дисциплин и педагогики факультета военно гуманитарных наук Национального университета обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, полковник, г. Астана.

**ОСОБЕННОСТИ СЛОЖНЫХ СИСТЕМ КАК АСПЕКТ
МОДЕЛИРОВАНИЯ ДЕЙСТВИЙ ВОЙСК**

В статье рассмотрены сложные системы, их особенности. Моделирование сложных систем, таких как действие войск, является задачей сложной и порой не разрешимой. Данная статья разработана при выполнении научно-исследовательской работы по программно-целевому финансированию в рамках проведенного конкурса Комитетом науки Министерства образования и науки Республики Казахстан № 03567798.

Ключевые слова: *сложные системы, действия войск, анализ, задача.*

Результат любой войсковой операции зависит от множества факторов: оперативно-тактических условий подготовки и ведения боевых действий, организационно-технических форм и содержания работы органов управления, характеристик вооружения и военной техники, условий местности, данных о противнике, вида операции и др. Учёт всех факторов необходим на этапах принятия решения и планирования боевых действий и всестороннего обеспечения для оценки общей эффективности предстоящих боевых действий по частным показателям.

Современные технические системы – мощные атомные и гидроэлектростанции, газовые хранилища, химические комбинаты, нефтеперерабатывающие заводы и шахты, робототехнические комплексы, гибкие производственные системы, пилотируемые орбитальные станции и космические корабли, информационно-вычислительные системы и другие – все это крупные промышленные системы со многими элементами и сложной структурой, что характеризует их атрибутами больших и сложных систем [1].

На современном этапе развития Вооруженных Сил до сих пор применяются ручные или полу автоматизированные расчеты показателей каждого фактора с помощью калькуляторов или ЭВМ с примитивным

математическим обеспечением. При этом, расчеты этих показателей требуют больших временных ресурсов.

Боевые системы, операции и боевые действия – столь же большие и сложные системы, которые, кроме того, характеризуются еще тремя существенными свойствами: целенаправленностью, противоборством и развитием во времени.

В условиях научно-технического прогресса вопросы надежности и безопасности больших и сложных технических, социальных, экономических и иных систем приобретают первостепенное значение. Решение этих вопросов осуществляется на всех стадиях жизненного цикла систем: технических - от проектирования и создания, производства, до эксплуатации, использования и утилизации, военных – от целеполагания и оценки обстановки до замысла, решения, организации и координации на этапе их реализации. Это решение осуществляется на основе создания и анализа системных задач, отражающих функциональную структуру сложных систем.

При решении системных задач важную роль играет сложность, по сути дела являясь столь же фундаментальным понятием науки о системах, сколь фундаментально понятие энергии в естественных науках.

Независимо от того, что именно рассматривается как сложное или простое, в общем случае степень сложности связана с числом различаемых частей и мерой их взаимосвязанности. Кроме того, понятие сложности имеет субъективную обусловленность, поскольку оно связано со способностью понимания или использования рассматриваемого объекта. Таким образом, то, что сложно для одного, может оказаться простым для другого.

При решении системных задач сложность понимается двояко. Во-первых, сложность является свойством систем; во-вторых, она является свойством системных задач. Эти два типа сложности являются, соответственно, сложностью систем и сложностью задач. Общепринятое понятие сложности выражается через взаимодействие исследователя с объектом исследования, результатом которого является исходная система. В этом смысле сложность не является неотъемлемым свойством исследуемого объекта, а скорее представляется следствием способа, которым исследователь взаимодействует с ним. Другими словами, мы имеем дело не со сложностью объектов, а со сложностью систем, определенных на объектах.

Вот как это характеризует Р. Эшби: «Я буду оценивать степень сложности количеством информации, необходимой для описания реальной системы. Для нейрофизиолога мозг как сплетение волокон и бульон из ферментов сложен, и, соответственно, адекватная передача его подробного описания требует много времени. Для мясника мозг прост, так как ему нужно только отличать его примерно от тридцати других сортов «мяса», для чего он использует не более чем $\log_4 30$, т. е. 5 бит. При данном подходе сложность системы сознательно ставится в прямую зависимость от наблюдателя» [2].

В громадном большинстве случаев, при решении системных задач либо ищется простая система, либо делается попытка упростить уже существующую. Об этом говорит постулат Гиббса: одна из основных задач теоретического

исследования в любой области знания состоит в установлении такой точки зрения, с которой объект исследований проявляется с наибольшей простотой. Но в отдельных случаях сложность желательна, т. е. при заданных ограничениях ищется система, обладающая высокой степенью сложности. Типичными примерами являются шифрование и разработка датчиков случайных чисел [3].

Проблемы, связанные со сложностью системных задач, в литературе часто называются проблемами вычислительной сложности.

Вне зависимости от типа системы можно выделить два общих подхода к оценке сложности систем и к решению задач их изучения.

Первый подход характеризуется тем, что исторически наука (с XVII до XIX в.) занималась в основном очень простыми системами, обычно из двух или трех переменных. Перечень основных событий в науке этого периода по большей части состоит из вариаций одной и той же темы: выявление скрытой простоты в ситуации, представляющейся сложной. Подобные ситуации характерны тем, что выделяются несколько существенных факторов, а множество других считаются несущественными. Это позволяет исследователю ввести сильные, экспериментально оправданные упрощения и, следовательно, рассматривать исследуемые характеристики «изолированно» от всех остальных.

На этом пути наука почти до 1900 г. находилась под исключительным влиянием достижений Ньютона. Его мощные упрощения применялись в самых разных областях, что при исследовании некоторых физических явлений, таких, как электричество, магнетизм, гидромеханика, дало отличные результаты. Задачи, которыми занималась наука и которые она умела решать, были в основном задачами на детерминированных системах с двумя или тремя переменными. Достаточно вспомнить законы и формулы физики, химии. Они представлялись аналитически, обычно в виде дифференциальных уравнений. Подобные задачи – с малым числом переменных и высокой степенью детерминизма, решение которых ищется в аналитической форме, обычно называют задачами организованной простоты. С учетом возможности различной постановки задачи на одном и том же объекте, метод решения задачи как задачи организованной простоты называют также информационной технологией организованной простоты.

Второй подход возник в связи с тем, что в конце XIX в. физики занялись исследованием систем, описывающих движение молекул газа в замкнутом объеме. Такие системы обычно состояли примерно из $6 \cdot 10^{23}$ молекул (число Авогадро). Эти молекулы обладают огромными скоростями, а их траектории из-за постоянных столкновений имеют причудливый вид. Нельзя отрицать, что это очень сложная система.

Задача анализа таких систем представляет собой задачу анализа исключительно сложных и неорганизованных систем, которые еще называют трудно формализуемыми объектами [4]. Совершенно безнадежно пытаться решить задачу анализа движения молекул газа в замкнутом объеме с помощью средств и методов решения задач организованной простоты. В этом случае нужен совершенно новый подход. И группа ученых, прежде всего Л. Больцман и Дж. Гиббс [2], создала мощные статистические методы решения таких задач.

Подобные задачи для систем с большим числом переменных, проявляющихся весьма случайным образом, получили название задач неорганизованной сложности. С учетом возможности различной постановки задачи на одном и том же объекте, метод решения задачи как задачи неорганизованной сложности называют также информационной технологией неорганизованной сложности. Модельные системы, порождающие эти задачи, в литературе по системному анализу принято называть также плохо организованными или диффузными системами [1].

Разработанные статистические методы успешно применялись для решения многих задач неорганизованной сложности, возникающих как в науке, так и в других областях. Хорошо известны такие примеры успешного применения этих методов в статистической механике, термодинамике и статистической (или количественной) генетике. В технике эти методы играют важную роль при создании больших телефонных сетей и компьютерных систем с разделением времени, при решении задач обеспечения технической надежности и т. д. В деловой сфере эти методы широко используются при решении задач маркетинга, страхования и т. п.

В отличие от используемых при организованной простоте аналитических методов, которые оказываются неприменимы уже при относительно небольшом числе переменных, точность и уместность использования статистических методов возрастает с ростом числа переменных.

Таким образом, методы решения системных задач организованной простоты и неорганизованной сложности являются взаимодополняющими. Они соответствуют двум противоположным концам спектра сложностей, но, несмотря на взаимодополняемость, покрывают только небольшую часть всего спектра сложностей. В свою очередь, это означает, что, за исключением двух концов спектра сложностей, средняя и довольно значительная часть этого спектра остается не обеспеченной методологически в том смысле, что для нее не годятся ни аналитические, ни статистические методы. Задачи, связанные со средней частью спектра сложностей, называют задачами организованной сложности. С учетом возможности различной постановки задачи на одном и том же объекте, метод решения задачи как задачи организованной сложности называют также информационной технологией организованной сложности.

Происхождение этого названия характеризуется следующим образом [2]: «метод решения задач неорганизованной сложности... имеет тенденцию к всеупрощению и в смысле научной методологии представляет собой переход из одной крайности в другую — от двух переменных к астрономическому числу переменных, оставляя нетронутой все промежуточные значения переменных... важность этого класса задач не зависит напрямую от того, что число рассматриваемых переменных является средним или большим по сравнению с двумя и очень малым по сравнению с числом атомов в щепотке соли. На самом деле задачи из этого класса области часто имеют довольно значительное число переменных. По-настоящему важной характеристикой задач из данной области, задач, которые так мало изучены, является то, что в отличие от неорганизованных ситуаций, к которым применимы статистические методы, в

этих задачах существенно такое свойство как организованность... Такую группу задач можно назвать задачами организованной сложности. Это новые задачи, их будущее во многом зависит от их решения. Наука должна совершить третий рывок, может быть, более великий, чем «поколение» в XIX в. задач типа организованной простоты и победа в XX в. над задачами неорганизованной сложности...».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Волкова В.Н., Денисов А.А. Теория систем: Учебное пособие. – М.: Высш. школа, 2006. – 511 с.
- 2 Клир Дж. Системология. Автоматизация решения системных задач: Пер. с англ. – М.: «Радио и связь», 1990. – 544 с.
- 3 Ивлев А.А. Основы теории Бойда. Направления развития, применения и реализации. - М.: Монография, апрель 2008. - 64 с. Булойчик В.М. Военно-прикладные вопросы математического моделирования. Основы теории математического моделирования боя и боевых действий. Министерство обороны Республики Беларусь, Минск 2009. – 248 с.
- 4 Самарский А.А., Михайлов А.П. Математическое моделирование: Идеи. Методы. Примеры. – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2005. – 320 с.

REFERENCES

- 1 Volkova V.N., Denisov A.A. Teoriya sistem: Uchebnoe posobie. - M.: Vyssh. Shkola, 2006. - 511 s.
- 2 Klir Dzh. Sistemologiya. Avtomatizaciya resheniya sistemnyh zadach: Per. s angl. – M.: «Radio i svyaz'», 1990. – 544 s.
- 3 Ivlev A.A. Osnovy teorii Bojda. Napravleniya razvitiya, primeneniya i realizacii. - M.: Monografiya, aprel' 2008. - 64 s. Bulojchik V.M. Voenno-prikladnye voprosy matematicheskogo modelirovaniya. Osnovy teorii matematicheskogo modelirovaniya boya i boevyh dejstvij. Ministerstvo oborony Respubliki Belarus', Minsk 2009. – 248 s.
- 4 Samarskij A.A., Mihajlov A.P. Matematicheskoe modelirovanie: Idei. Metody. Primery. - M.: FIZMATLIT, 2005. - 320 s.

Е.Ж. АКИМБАЕВ, Д.О. ТОЙБАЗАРОВ, З.Р. БУРНАЕВ

КҮРДЕЛІ ЖҮЙЕЛЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ӘСКЕРЛЕРДІҢ ӘРЕКЕТІН
МОДЕЛЬДЕУ АСПЕКТІСІ РЕТІНДЕ

Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті

Мақалада күрделі жүйелер мен олардың ерекшеліктері қарастырылады. Әскерлердің әрекеті сияқты күрделі жүйелерді модельдеу қиын және кейде шешілмейтін міндет болып табылады. Бұл мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитеті № 03567798 өткізген конкурс шеңберінде бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру бойынша ғылыми-зерттеу жұмысын орындау кезінде әзірленді.

E.J. AKIMBAYEV, D.O. TOYBAZAROV, Z.R. BURNAEV
FEATURES OF COMPLEX SYSTEMS AS AN ASPECT OF MODELING
THE ACTIONS OF TROOPS

National Defense University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy.

The article discusses complex systems and their features. Modeling complex systems such as the action of troops is a difficult and sometimes unsolvable task. This article was developed while performing research work on program-targeted financing within the framework of the competition held by the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan No. 03567798.

*****

УДК 323(574)

А.А. БЕНКЕ

магистр, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Академиясы жалпы білім беру кафедрасы бастығының орынбасары, полковник, Петропавл қ.

ҚАЗССР-ДЕ СЕМЕЙ ЯДРОЛЫҚ ПОЛИГОНЫНЫҢ ҚҰРЫЛУЫН ТАРИХИ ТАЛДАУ

Осы мақалада Қазақ КСР аумағында Семей ядролық полигонының құрылуы тарихы ашылады. Соғыстан кейінгі кезеңдегі екі қуатты державаның: КСРО мен АҚШ арасындағы саяси қатынастар талданады. КСРО-да әскери-экономикалық қуаттың жаңа өндірістері белсенді түрде дами бастады. Еліміздің ғылыми-техникалық секторын жандандыру үшін орасан зор ресурстар қажет болды, ірі ғылыми-зерттеу орталықтары құрылды. Қазақ КСР ядролық сынақ полигонын құру үшін орын таңдау себептері байқалады.

Түйінді сөздер: *Семей полигоны, атом жобасы, «Қырғи қабақ соғыс», ядролық арсенал, циклотрон, уран кені, сутегі бомбасы, термоядролық құрылғы.*

Кіріспе

Семей полигонының ашылуы «Қырғи қабақ соғыс» кезеңінде екі қуатты мемлекет, әлемдік державалар – КСРО мен АҚШ арасындағы ядролық жарылыстың нәтижесі болып табылады.

КСРО Екінші дүниежүзілік соғысқа дейін өзінің әскери-техникалық мүмкіндіктерін нығайтты: неміс фашизмі мен жапон милитаризмін жеңудің негіздері Кеңес одағы соғысқа дейінгі онжылдықта жүргізген жаңғыру серпілісі кезінде қаланды. Ауыр өнеркәсіптің бірнеше негізгі салалары өндірісті ұлғайтуға басымдық берді, өйткені мұндай стратегияны іске асыру елдің әскери-экономикалық күшке қол жеткізуінің қажетті және жеткілікті шарты деп саналды.

Екінші дүниежүзілік соғыс жойылудан және адам шығынынан басқа, әлемде терең революциялық өзгерістер тудырды. Кеңес Одағының геосаяси рөлі орасан зор өсті, оның моральдық беделі нығайды, мемлекетаралық қатынастар саласындағы ұстанымдары күшейе түсті. Соғыстан кейінгі тағы бір шындық АҚШ-тың әлемдік көшбасшы рөліне басты үміткерге айналуы болды. Олардың шағымдарына тек Кеңес Одағы кедергі бола алады. Халықаралық аренадағы қарама-қайшылықтың нәтижесінде әлемдік құрылым туралы түбегейлі әртүрлі мүдделер мен идеялары бар екі держава пайда болды. Бұл қарама-қайшылықта сөзсіз артықшылық Америка Құрама Штаттарына тиесілі болды, өйткені олардың үлкен экономикалық күші атом қаруының монополиясымен толықтырылды. Бұл АҚШ-тың КСРО-дан артықшылығына қауіп төндірді, өйткені Кеңес Одағы үшін тікелей әскери қақтығыс болған жағдайда апатты салдары болуы мүмкін. Кеңес басшылығы қазіргі жағдайға жалғыз жауап тапты: АҚШ-тың экономикалық артықшылығы барлық қол жетімді ресурстарды қолдана отырып, әскери салада теңдікке қол жеткізу арқылы ғана өтелуі мүмкін.

Бұл мүмкін болатын жалғыз мүмкіндік болды, өйткені ауқымы мен тиімділігі жағынан ықтимал қарсыластың экономикасымен салыстыруға болатын экономика құру үшін ұзақ уақыт қажет болды.

Зерттеу әдістемесі.

Мақаланы жазу барысында жалпы ғылыми әдістер (анализ, синтез, жалпылау, салыстыру), әдебиеттерді талдау және тәжірибені жалпылау теориялық әдістері пайдаланылды. Салыстырмалы тарихи талдау әдістері қолданылды. Мақаланың әдіснамалық негіздемесі ретінде тарих пен логиканың бірлігі әдістері, дерексізден нақтыға философиялық өрлеу әдісі пайдаланылды.

Мәселенің мазмұны ашылатын негізгі бөлім.

АҚШ атом қаруына бірінші болып қызығушылық танытты. 1941 жылдың соңында елімізде ядролық қару жасау үшін орасан зор қаражат пен ресурстар бөлінді. Жұмыстың нәтижесі 1945 ж. 16 шілдеде АҚШ-тың Нью-Мексико штатында өткен Gadget жарылғыш құрылғысы бар атом бомбасының алғашқы сынақтары болды, содан кейін Германияның одақтасы – Жапония жеңіліске ұшырады [3, 12 б.]. 1945 ж. 6 тамызда «Малыш» алған алғашқы атом бомбасы Жапонияның Хиросима қаласына лақтырылды, ал 9 тамызда «Толстяк» бомбасы Нагасаки қаласына құлады. Екі атом бомбасы бірнеше секунд ішінде жүздеген мың адамды жойды. Бейбіт тұрғындардың жартысынан көбі алған жарақаттарынан бірден қайтыс болды. Көптеген адамдар радиацияға ұшырады, бұл радиациялық ауруға, онкологиялық ауруларға әкелді.

Хиросима мен Нагасаки қалаларын бомбалаудың салдары және жапон қалаларының тұрғындарының тарихы И.В. Сталинді дүр сілкіндірді және КСРО басшылығына АҚШ-тың қару-жарақтың осы түріне деген монополиясын жою үшін барлық шараларды қабылдауға мәжбүр етті. Өз ядролық қаруымызды жасау ұлттық қауіпсіздік мәселесіне айналды. Тиісті ведомстволарды, жобалау және өндірістік ұйымдарды қысқа мерзімде мәселені шешуге міндеттейтін Үкіметтің қаулысы қабылданды. Бұл жағдайда ХХ ғ. ортасындағы жаңа қару-жарақтың даму тенденцияларын ескере отырып, тек ядролық қаруға және оны жеткізу құралдарына ие болу Кеңес одағына белгілі бір дәрежеде АҚШ-пен теңдікке кепілдік берді. Сонымен бірге елдің негізгі экономикалық орталықтарын ықтимал ядролық шабуылдан барынша қорғау қажет болды. Осылайша КСРО-да қорғаныс кешенінің үш ірі ғылыми-техникалық бағдарламасы пайда болды. Осы бағдарламаларды іске асыру экономикалық және ғылыми-техникалық саясатты белгілі бір қайта қарауды талап етті.

Қысқа мерзімде іс жүзінде басынан бастап мүлдем жаңа өндірістер өрістетілуі тиіс еді: атом индустриясы, стратегиялық бомбалаушылар өндірісі, зымыран туралы ғылым, радиоэлектрондық өнеркәсіп [1, 29 б.]. Олардың ауқымы мен ұйымдастырушылық күрделілігі бойынша бұл міндеттердің прецеденттері болған жоқ. Жаңадан құрылатын өндірістер үшін орасан зор ресурстар қажет болды, оларды басқа салалар есебінен қайта бөлуден, тұтыну секторына қысым жасаудан және ауыл шаруашылығының даму қарқынының баяулауынан басқа көздер болған жоқ. Қойылған міндеттерді шешу үшін өзіміздің ғылыми-техникалық күш-жігерімізді жандандыру қажет болды.

Л.П. Берияның алдына атом энергиясын игеру және атом бомбасын жасау,

зымыран техникасын жасау және өндіру, Мәскеудің әуе шабуылына қарсы қорғаныс жүйесін орналастыру мәселелері қойылды. 1953 ж. 26 қаңтарда КОКП ОК Президиумы Бюросының отырысында Л.П. Берия «арнайы жұмыстарды» бақылау бойынша «үштіктің» басшысы болып тағайындалды. Л.П. Бериядан басқа «үштікке» Г.М. Маленков пен Н.А. Булганин кірді [4, 101 б.]. Л.П. Берияның қолында іс жүзінде кеңестік әскери-өнеркәсіптік кешеннің барлық басшылығы шоғырланған.

1943-1945 жж., әсіресе 1946 жыл ядролық индустрияны басқарудың ұйымдастыру жүйесін рәсімдеді және ел оны іс жүзінде құруға бар күен-жүгерін салды тығыз келді. Осы мақсаттар үшін 1945 ж. тамызда елде атом проблемасын әскери мақсатта шешу жөніндегі арнайы ведомствоаралық комитет (төрағасы Л.П. Берия) және КСРО ХКК жанындағы бірінші бас басқарма (бастығы Б.Л. Ванников) құрылды. Қысқа мерзімде іс жүзінде басынан бастап елдің барлық өнеркәсіп салаларының базасында мамандандырылған ядролық индустрия құрылды, ол арнайы жабдықтардың, аппаратуралардың, материалдардың алуан түрлі және мүлде жаңа түрлерін дайындауды, елдің әртүрлі өңірлерінде ядролық объектілердің ауқымды құрылысын қамтамасыз етті.

1940 жж. екінші жартысында Ресейдің ірі өнеркәсіптік орталықтарының атом бомбасының нақты қаупі болды, бұған АҚШ-тың құпия емес стратегиялық жоспарлары дәлел бола алады. Сонымен қатар, АҚШ алғашқы сынақтарды Жапонияда өткізіп, 1945 ж. 6 және 9 тамызда Хиросима мен Нагасаки қалаларына екі бомба тастады. Сондықтан КСРО-ның атом жобасын жүзеге асыру Кеңес Одағының қауіпсіздігін қамтамасыз ететін жауап шарасы болды. 1946 ж. КСРО Министрлер Кеңесінің жанынан уран кенін іздеумен және өндірумен айналысатын бас басқарма құрылды. Сонымен қатар, осы басқарманың құзыретіне уран материалын өңдеу, технологиялар жасау және өндіру және атом бомбасын жасау кірді. Бұл жобаны Л.П. Берия басқарды, ол осы операцияның барлық егжей-тегжейін И.В. Сталинге жеке баяндап отырды.

Әскери-өнеркәсіптік кешеннің барлық күштері, осы саладағы ең танымал ғалымдар мен дизайнерлер, сондай-ақ ең ауыр және қиын жұмыстарды орындаған қарапайым жұмысшылар қарудың жаңа түрін жасауға лақтырылды. Мүлдем жаңа сала – атом өнеркәсібін құру талап етілді. 1946 ж. 25 желтоқсанда Кеңес одағында алғаш рет И.В. Курчатовтың басшылығымен басқарылатын тізбекті реакцияны жүзеге асырды.

1946 ж. соңына қарай И.В. Курчатов өте маңызды және жоғары білікті ұжымды жинай алды, онда алғаш рет циклотрон салынды және Ф-1 алғашқы физикалық реакторы іске қосылды. 1946 жылы 25 желтоқсанда КСРО-да Ф-1 құрылысынан кейін алғашқы тізбекті басқарылатын ядролық реакция жүзеге асырылды. 1947 ж. аяғында Корпус бірінші өнеркәсіптік реактордың ғимараты дайын болды. 1948 ж. қаңтарда В.Ф. Гусевтің басшылығымен реактор алаңында реактордың металл конструкцияларын монтаждау басталады, белсенді аймақ пен шағылыстырғыштарды қоюға осы жылғы наурызда басталады. 1948 ж. 8 маусымда сағат 00:30-да 10 кВт қуатқа жеткен кезде И.В. Курчатов өнеркәсіптік реакторда алынған уран ядроларының бөліну тізбектік реакциясын «сөндірді». 1948 ж. 22 маусымда реактор жобалық қуатқа шығарылды, ол М.Г. Первухиннің

жарияланым бойынша 100 мың кВт тең болды. Нысанның алты сағаттық ауысыммен тәулік бойы үздіксіз жұмысы басталды [7].

Алғашқы ядролық құрылғы 1949 ж. 29 тамызда Семей полигонының мұнарасында сыналды. 1948 ж. КСРО ҒА Физика институтында И.Е. Тамм бастаған теоретиктердің шағын тобы құрылды, оған арнайы қаулымен термоядролық мәселені зерттеу тапсырылды. Топтың алғашқы құрамы келесі зерттеу жүргізушілерден құрылды: А.Д. Сахаров, В.Л. Гинзбург, С.З. Беленький және Ю.А. Романов. Бірнеше айдан кейін А.Д. Сахаров алғашқы кеңестік сутегі бомбасының дамуына негіз болған түпнұсқа ұсыныстар мен пікірлермен сөз сөйледі. 1953 ж. 12 тамызында Семей полигонында алғашқы сутегі бомбасының («Слойка») сәтті сынағы өткізілді. Бұл кеңес ғылымының үлкен жеңісі деп саналды. Шынында да, сол кезде АҚШ тек 1952 ж. салмағы 60 тоннадан асатын жердегі термоядролық құрылғының сынағымен мақтана алды – оны тасымалданатын қару ретінде пайдалануға мүмкіндік бермеді.

Корпуста орнатылған отандық РДС–6С бомбасының салмағы сол кезде болған авиациялық құралдармен тасымалдауға мүмкіндік берді. Үкімет Кеңес Одағы американдықтарды қуып жетуді тоқтатып, ядролық қаруда озық позицияға ие болғанына көз жеткізді. Алғашқы кеңестік сутегі бомбасы жобасының ғалымдары мен инженерлері үкіметтің жоғары наградаларымен марапатталды [2].

1949 жылдан 1990 жылға дейінгі кезеңде КСРО-да ядролық сынақтардың ауқымды бағдарламасы іске асырылды, оның негізгі қорытындысы АҚШ-пен ядролық тепе-теңдікке қол жеткізу болды. Осы уақыт ішінде бейбіт мақсатта 715 ядролық қару мен ядролық жарылыстар сыналды, онда 969 ядролық заряд жарылды [8]. Сынақтарды жүргізу үшін қарудың өзі ғана емес, сонымен қатар арнайы инфрақұрылымы бар белгілі бір қауіпсіздік талаптарына сәйкес келетін ядролық сынақ полигондары болуы керек еді. Мұндай полигондар салынды. Кеңес Одағында ол ыдырағанға дейін екі ядролық сынақ полигоны жұмыс істеді.

Олар: Қазақстандағы Семей және Ресей Федерациясындағы Новоземельский. Сынақтарды дайындау және өткізу барысында сынақтарға қатысушылар мен халықтың жалпы және радиациялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелеріне ерекше назар аударылғанын атап өткен жөн, өйткені, өздеріңіз білетіндей, жарылыс кезінде енетін (бастапқы) сәулелердің пайда болуы, сондай-ақ қоршаған орта объектілерінің радиоактивті ластануының пайда болуы нәтижесінде жедел және созылмалы сәулелік аурудың пайда болуы мүмкін. КСРО-ның ядролық сынақтардың халықаралық аспектісін бағалау үшін принципті сәт КСРО өз аумағынан тыс жерлерде сынақтар өткізбегені болып табылады, ал АҚШ, Франция, Англия осындай 300-ден астам ядролық сынақтар өткізді.

1947 ж. тамызында «№ 2 оқу полигонын» құру туралы шешім қабылданды. Осы полигонды таңдау кезінде көптеген элементтерді ескеру қажет болды: орасан зор аумақ, халық тығыздығының аздығы, темір жолдың, әуежайдың және т.б. болуы.

Кеңес Одағында дәстүрлі түрде неғұрлым маңызды әскери полигондар елдің далалық аудандарында, атап айтқанда, Қазақ КСР аумағында орналасты.

Бұл Қазақстанның геофизикалық ерекшеліктеріне байланысты болды, оның жалпы ауданының 40 %-ын шөлдер, 23 %-ын шөлейт жерлер, 20 %-ын дала, 7 %-ын орманды дала және 10 %-ын таулар алып жатты. Сондықтан ядролық сынақ полигонын құру үшін орын іздеген кезде осы аймаққа басты назар аударылды [3, 36 б.].

Полигон орналасқан аудан қазіргі уақытта сирек тасталған және кеуіп қалған құдықтары бар сусыз даланы ұсынды және ұсынады. Ауданның оңтүстік-батыс бөлігі – бұл аңғарлар мен ыдыраулармен бөлінген тау жоталары орналасқан төмен тау. Ауданның шығыс бөлігінде Шаған өзенінің алқабы — Ертіс өзенінің сол саласы орналасқан. Бұл бөлікте жазда құрғап кететін тұзды таяз көлдер бар. Ядролық сынақ полигонын салу үшін орын таңдау кезінде басшылыққа алынған басты талап – бұл іс жүзінде қаңырап бос жатқан, ауылшаруашылық жерлері жоқ және ауданы кең аймақ болуы керек. Сонымен қатар, бұл аймақта ең аз дегенде көлік артериялары болуы керек, сонымен қатар оның аумағында көлік ұшақтарын қабылдау үшін жергілікті ұшу-қону жолағын орналастыру мүмкіндігі болуы керек еді, өйткені көптеген жүктерді тасымалдаумен қатар тұрақты жұмыс істейтін жедел байланыс орнату қажет болды [3, 37 б.].

Алдын-ала есептеулер бойынша полигонға қажетті аумақтың диаметрі кемінде 200 км болуы керек еді. Ұзақ іздеуден кейін оған қойылатын барлық талаптарды қанағаттандыратын аудан Қазақстанның Семей облысының даласынан табылды. Полигонның орналасқан жері сирек тасталған және кеуіп қалған құдықтары бар сусыз дала болды. Ауданның оңтүстік-батыс бөлігі – бұл аңғарлар мен ыдыраулармен бөлінген тау жоталары орналасқан төмен тау. Ауданның шығыс бөлігінде Шаған өзенінің алқабы — Ертіс өзенінің сол саласы орналасқан. Бұл бөлікте жазда құрғап кететін тұзды таяз көлдер бар.

Экономикалық тұрғыдан алғанда, аудан өте нашар дамыған. Негізінен Ертіс және Шаған өзендерінің аңғарларында орналасқан елді мекендер шағын, ауылдық елді мекендер. Аудан аумағында уақытша жазғы және қысқы саябақтар шашыраңқы болды.

Полигонның сынақ кешені болатын алаң үш жағынан – оңтүстік, батыс және солтүстік жағынан — аласа таулармен қоршалған, диаметрі шамамен 20 км жазық болатын. Бұл ерекше аңғардың шығысында шағын төбелер болды [7, 28 б.]. 40-жж. аяғында полигонның тәжірибелі алаңына айналған жердің жанында өте тұзды суы бар көл қалды. Іс жүзінде бос жатқан даланы дәстүрлі түрде жергілікті тұрғындар, көшпелі қазақтар мал жаю үшін пайдаланған. Бұл жазықта 1947 ж. соғыс күйреген ел ядролық сынақ полигонының құрылысын бастады. 1940 ж. аяғында таңдалған аумақты игеру басталды, оны ғалымдар мен әскери құрылыс бөлімдері жүргізе бастады. Семей полигонында сол жылдары ядролық физиканың ең тәжірибелі және көрнекті мамандары жұмыс істеді. Жаңа полигонда жиырма екі килотондық бомбаның алғашқы сынағы 1949 ж. 29 тамызда өтті.

Бұл іс-шара «жоғары» мемлекеттік комиссияның пікірі бойынша сәтті өтті. Семей полигонында осы бағыттағы жұмыстарды жалғастыру туралы шешім қабылданды. Басталған сынақтар, сол кездегі ең қорқынышты қару, тұрақты

негізде өтті және жергілікті халық пен қоршаған орта үшін мұндай саясаттың салдары туралы ойламады.

Дала ортасында сынақ жүргізу үшін қажетті шахталар, құрылыстар, мұнаралар және басқа да құрылыстар орналасты. Бірнеше сынақ алаңдары құрылды, олардың кейбіреулері 300 шаршы километрге жетті. Алаңның ортасында бомба орналасты, ал атом қаруының жойқын күшін сынау үшін айналасында түрлі нысандар салынып, орнатылды. Үй жануарлары тәжірибе ретінде пайдаланылды.

Полигон Семей, Павлодар және Қарағанды облыстарының аумағында ұйымдастырылды. Ядролық эксперименттер үшін 18 500 шаршы км жер бөлінді. Полигонға бөлінген жерлерде тұратын байырғы қазақтардың мың отбасы басқа аудандарға көшірілді. Алғашқы атом сынағы үшін әскери құрылысшылар «Тәжірибе алаңын» дайындады. Су мұнарасына ұқсайтын 30 метрлік металл мұнараның жоғарғы жағындағы өрістің эпицентрінде ядролық заряд орнатылды. Айналасында темірбетон бекіністер, брондалған мұнаралар мен доттар салынды. Эпицентрден әртүрлі қашықтықта әскери техника, артиллериялық зеңбіректер, танктер, ұшақтар, автомобильдер, бронемашиналар орнатылды. Салынған көптеген баспаналарда тәжірибелік жануарлар – қойлар, шошқалар, иттер, егеуқұйрықтар орналастырылды.

Одан сәл әрі қарай тұтас бір қалашық – үш қабатты тұрғын үйлер, өнеркәсіптік кәсіпорындар, жер асты бөлігі, теміржол және автомобиль көпірлері салынды, оларда жанармай құйылған вагондар мен цистерналар тұрды. Далаға әскери киім киген тұлыштар, азық-түлік салынған жәшіктер орналастырылды. Мұның бәрі ядролық жарылыстың жойқын күшінің қуатын зерттеуге дайындалды [9, 9 б.].

Қорытынды.

Сонымен, қырғи қабақ соғыс кезінде екі держава – КСРО мен АҚШ арасында қару жарысына, елде ядролық қару жасауға негізделген нағыз бәсекелестік ұйымдастырылды. КСРО-да атом қаруының болуы ядролық соғыстың пайда болуын және болашақта әлемнің жетекші мемлекеттері — КСРО мен АҚШ арасында әскери-қорғаныс тепе-теңдігін қамтамасыз ету мүмкіндігінің пайда болуын тежейтін негізгі факторға айналды. АҚШ КСРО өзінің атом бомбасын 10-15 жылдан кейін жасай алады деп сенді және олар өздерінің бейбітшілік жағдайларын күш тұрғысынан жаза алады.

Бұл кеңестік атом жобасының негізін құрайтын идеяны тудырды. Жоспарланған экономика және қиын әскери және соғыстан кейінгі жылдары үлкен материалдық және адами ресурстардың шоғырлануы қысқа уақыт ішінде жаңа атом индустриясын құруға мүмкіндік берді.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Атчабаров А. Семипалатинский ядерный полигон: большая экспедиция // Мысль. – 2010. - № 10. – С. 28-30.
- 2 Жандаулетов В. Миссия мира и милосердия // Мысль. – 2021. – № 8. – С. 26-31.
- 3 На пути к безъядерному миру: инициативы Елбасы: научный сборник /

под ред. А.М. Рахимжанова. – Нур-Султан: Библиотека Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, 2019. – 412 с.

4 Политбюро ЦК ВКП(б) и Совет Министров СССР. 1945-1953 гг. – М.: РОСПЭН, 2002.

5 Сәбден О. Ойлы кітап (Қоғамды жаңғыру ілімі) XXI том / О. Сәбден – Алматы: Service Press, 2021. – 364 б.

6 Төлебаев Д. Уран өндірісі бойынша көшбасшы мемлекеттер қатарындамыз // Ақиқат. Ұлттық қоғамдық-саяси журнал. – 2020. – №12. – 4 б.

7 Тұқымов Е.В. Американы тану: Қазақстаннан көзқарас: монография. – Нұр-Сұлтан: Қазақстан Республика Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты, 2020 – 380 б.

8 Ядерное сдерживание. Взгляд директора серийного завода ядерных боеприпасов / Ю.К. Завалишин. – Саранск : Тип. «Крас. Окт.». – 2012. – 552 с.

9 Сактаганова З.Г., Габдулмажитов М.О. Предпосылки создания и строительство Семипалатинского испытательного ядерного полигона // Вестник Карагандинского университета. Серия «История. Философия». – 2012. - № 2(66) – С. 3-11.

REFERENCES

1 Atchabarov A. Semipalatinskiy yadernyy poligon: bolshaya ekspeditsiya // Mysl. – 2010. - № 10. – S. 28-30.

2 Zhandauletov V. Missiya mira i miloserdiya // Mysl. – 2021. – № 8. – S. 26-31.

3 Na puti k bezyadernomu miru: initsiativy Elbasy: nauchnyy sbornik / pod red. A.M. Rakhimzhanova. – Nur-Sultan: Biblioteka Pervogo Prezidenta Respubliki Kazakhstan – Elbasy. 2019. – 412 s.

4 Politbyuro TsK VKP(b) i Sovet Ministrov SSSR. 1945-1953 gg. – M.: ROSEN.2002.

5 Sabden O. Oyly kitap (Kogamdy zhaygyru ilimi) XXI tom / O. Sabden – Almaty: Service Press. 2021. – 364 b.

6 Tolebayev D. Uran ondirisi boyynsha koshbasshy memleketter kataryndamyz // Aqiqat. Ulttyk kogamdyk-sayasi zhurnal. – 2020. – № 12. – 4 b.

7 Tұқыmov E.V. Amerikany` tanu: Қазақstannan көзқарas: monografiya. – Нұr-Sұлtan: Қазақстан Respublika Prezidenti zhany`ndary` Қазақстан strategiyaly`k zertteuler instiuty`, 2020 – 380 b.

8 Yadernoe sderzhivanie. Vzglyad direktora serijnogo zavoda yaderny`x boepripasov / Yu.K. Zavalishin. – Saransk : Tip. «Kras. Okt.». – 2012, 552 s.

9 Saktaganova Z.G., Gabdulmazhitov M.O. Predposy`lki sozdaniya i stroitel`stvo Semipalatinskogo ispy`tatel`nogo yadernogo poligona // Vestnik Karagandinskogo universiteta. Seriya «Istoriya. Filosofiya». – 2012. - № 2(66) – S. 3-11.

ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СОЗДАНИЯ СЕМИПАЛАТИНСКОГО ЯДЕРНОГО ПОЛИГОНА В КАЗССР

Академия Национальной гвардии Республики Казахстан

В настоящей статье раскрывается история создания Семипалатинского ядерного полигона на территории Казахской ССР. Анализируются политические взаимоотношения, сложившиеся между двумя могущественными державами того времени в послевоенный период: СССР и США. Прослеживаются причины выбора места для создания ядерного испытательного полигона – Казахская ССР.

A.A. BENKE

HISTORICAL ANALYSIS OF THE CREATION OF THE SEMIPALATINSKY NUCLEAR POLYGON IN KAZSSR

Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan

This article reveals the history of the creation of the Semipalatinsk nuclear test site on the territory of the Kazakh SSR. The political relations that developed between the two powerful powers of that time in the post-war period are analyzed: the USSR and the USA. The reasons for choosing a place to create a nuclear test site - the Kazakh SSR are traced.

*****

ТЕХНИКА И ВООРУЖЕНИЕ. ВОЙСКОВОЙ ТЫЛ

М.Е. БАТЫРОВ¹, Т.М. САРСЕБАЕВ²

¹ кандидат педагогических наук, начальник факультета Национальной гвардии Национального университета обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, полковник, г. Астана;

² магистр, Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, полковник, г. Астана.

АНАЛИЗ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА ОРГАНИЗАЦИЮ ЭВАКУАЦИИ ВООРУЖЕНИЯ И ВОЕННОЙ ТЕХНИКИ ОТДЕЛЬНОЙ БРИГАДЫ ОПЕРАТИВНОГО НАЗНАЧЕНИЯ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ СПЕЦИАЛЬНОЙ ОПЕРАЦИИ

В статье идет речь о факторах, влияющих на эвакуацию вооружения и военной техники при проведении специальной операции.

Ключевые слова: *анализ, факторы, эвакуация, специальная операция.*

Учитывая опыт применения войск зарубежных стран во внутренних вооруженных конфликтах, также анализируя работы в области применения войск, в конфликтах различной интенсивности необходимо отметить следующее, при организации эвакуации вооружения и военной техники (далее ВВТ) отдельной бригады оперативного назначения (БрОН) Росгвардии Российской федерации учтены условия её проведения.

К факторам, обуславливающим применение ремонтных органов можно отнести (в РФ ремонтная рота – считается основным подвижным ремонтным органом Росгвардии [1]):

- характер предстоящих действий, предполагаемые сроки и количество ВВТ привлекаемой для проведения специальной операции;
- подразделения, привлекаемые для проведения специальной операции;
- способы ведения специальной операции;
- боевой порядок бригады при выполнении задач специальной операции;
- состав незаконных вооруженных формирований (НВФ), вооруженных преступников (по данным разведки);
- организация всестороннего обеспечения, в том числе технического (мероприятия по эвакуации проводимые старшим начальником в интересах бригады).

Характер специальной операции, её продолжительность и масштаб являются определяющими факторами в формировании особенностей использования сил и средств технического обеспечения бригады. Специальным операциям присущи следующие характерные черты [1, 2, 3].

Первой характерной чертой специальных операций является то, что все они будут проводится посредством целого ряда различных, но направленных на достижение единой цели мероприятий: политических, следственных, организационных, правовых, процессуальных, психологических, оперативных,

режимных и боевых (войсковых) действий которые лишь в совокупности могут обеспечить выполнение задач в данных условиях.

Второй характерной чертой специальных операций является то, что боевые действия могут развёртываться на значительной территории, размер которой зависит от вида и масштаба операции, объема причиненного им отрицательного последствия и продолжаться длительное время, особенно при проведении операции по борьбе с незаконными вооруженными формированиями (диверсионно-разведывательными формированиями (группами) противника и ликвидации банд).

Третьей характерной чертой специальных операций является их резко выраженный маневренный характер. Это объясняется тем, что противник будет действовать, как правило, мелкими группами. В ходе выполнения своих задач эти группы будут сочетать стремительные внезапные удары с последующим быстрым отходом. Открытых столкновений они будут избегать. Борьба с противником будет отличаться высокой динамичностью, в ней не будет четко выраженных зон (районов) и линий сопротивления. Специальные операции могут проводиться в разных местах одновременно или последовательно и, как правило, на значительном удалении друг от друга. Для успешного решения задач по ликвидации НВФ (противника), бандгрупп и особо опасных преступников необходимо постоянно быть готовым в ходе специальной операции к быстрой переброске сил и средств из одного района в другой, а так же широко применяются маневренные способы действий.

Четвертой характерной чертой специальных операций является применение в операции различных способов ведения боевых действий (блокирование, окружение, перекрытие направлений движения, поиск, преследование). Выбор способа проведения специальной операции будет зависеть, главным образом, от полноты оперативных данных о противнике, наличия своих сил и средств, условий местности, времени года и других факторов. Как показывает практика, обычно применяются несколько способов действий сразу, а для наиболее надежной и быстрой ликвидации НВФ, ДРГ и других правонарушителей, целесообразно, если позволяют условия и есть силы и средства, применять в операции все способы ведения боевых действий по ликвидации НВФ, ДРГ, бандгрупп, особо опасных преступников и т.д.

Пятой характерной чертой специальной операции является участие в ней значительного количества разнородных сил и средств, подчиненных различным организациям, ведомствам и министерствам, а также учебных заведений МВД, МЧС, ВС и других силовых структур которые имеют различную организационную структуру и возможности, но выступают в качестве единого цельного комплекса и под единым руководством, в состоянии оказать действенное влияние на негативные тенденции развития оперативной обстановки и добиться намеченного конечного результата.

Шестой характерной чертой специальной операции является строго плановая основа и под руководством специально образованного органа оперативного управления (объединенного оперативного штаба, оперативного штаба или группы управления), так как ее целенаправленность, размах,

интенсивность, разнообразие участвующих в ней сил и средств, реализуемых ими действий, настоятельно требуют выполнения большого объема работ по управлению (организации, регулированию, прогнозированию, планированию, контролю и т.п.).

Ряд особенностей специальной операции требует от командования бригады использование сил и средств технического обеспечения на направлении главного удара, наряду с боевыми подразделениями, с целью обеспечения боевых действий. Например: в ОБрОН ВВ МВД России существенные трудности имели место при организации эвакуации поврежденной ВВТ [4]. Такое положение обусловлено отсутствием официально принятых методик или их несовершенством.

На организацию и проведение эвакуации в ОБрОН при проведении специальной операции повлияли следующие факторы:

- силы и средства технического обеспечения ОБрОН имеют крайне ограниченные возможности. В связи с этим, в условиях больших потребностей в техническом обеспечении ОБрОН ВВ МВД России при проведении специальной операции существуют большие трудности в поддержании боеспособности подразделений. Кроме того, положение усугубляется недостаточной теоретической проработкой вопросов технического обеспечения подразделений ВВ при проведении специальной операции.

- способы действий ОБрОН ВВ при проведении специальной операции свидетельствует о возможных, различных потребностях в объеме и содержании мероприятий по эвакуации поврежденных ВВТ в зависимости от вида действий, масштабов решаемых задач, наличия и состояния образцов ВВТ.

Влияние тактических условий на решение задач эвакуации ВВТ:

- обширная область потерь, наличие большого количества районов массовых потерь ВВТ;

- значительное возрастание объема задач и эвакуации, за счет расширения объема потерь и увеличения плеча эвакуации;

- активные действия НВФ, создающие постоянную угрозу захвата поврежденных ВВТ;

- снижение производственных возможностей РВО из-за существующего противоречия, связанного с необходимостью приближения ремонтно-восстановительных органов (РВО) к обеспечиваемым войскам, с одной стороны, и невозможности это сделать, значительных непроизводственных затрат сил и средств технического обеспечения – с другой;

- потребуется децентрализованное применение эвакуационных средств (подчинение эвакуационных средств старшего начальника нижестоящим звеньям);

- увеличение района блокирования бригады, не компактность боевых порядков увеличит плечо эвакуации;

- будут возникать проблемы в организации эвакуации вооружения и военной техники, ремонта на местах выхода её из строя, так как подход эвакуационных тягачей к поврежденным ВВТ будет затруднен, а в ряде случаев невозможен;

необходимо будет предусмотреть вопросы работы эвакуационных групп в автономных условиях.

Влияние физико-географических условий на эвакуацию ВВТ:

как правило, места проведения специальных операций усложняют организацию охраны и обороны эвакуационных подразделений;

ведение боевых действий требует тщательной организации и подготовки;

производственные возможности подразделений технического обеспечения зимой, возможно, будут снижаться в 1,5-2 раза из-за низких температур;

технику необходимо будет укомплектовывать дополнительными средствами повышения проходимости, самовытаскивания, буксировки;

при подготовке водителей, механиков-водителей и личного состава подразделений технического обеспечения, особое внимание необходимо обращать на вопросы эвакуации, возможность использования в качестве средств повышения проходимости и облегчения эвакуации подручных средств;

пересеченность местности, наличие густой сети оврагов, болот, густой лесистости местности затрудняют поиск поврежденных, вышедших из строя вооружения и военной техники и подход эвакуационных средств к объектам эвакуации, ограничивают выбор путей эвакуации;

недостаточно развитая местная промышленная база, что не может позволить сократить плечо эвакуации за счет более рационального размещения ремонтных органов;

наиболее неблагоприятными условиями для поиска поврежденных, вышедших из строя вооружения и военной техники и проведения эвакуационных работ являются густая лесистая местность, вне дорог и просек передвижение войск сильно затруднено, особенно весной и осенью, резко увеличивая время эвакуации;

значительное количество дней в году неблагоприятны для проведения эвакуации.

При планировании эвакуационных работ необходимо учитывать характер действий противника, используя опыт подобного рода операций. На потребность в эвакуации ВВТ будут влиять предполагаемое количество выхода ВВТ из строя, которое может быть различным по суткам ведения операции.

Предполагаемый выход ВВТ из строя проводится исходя из опыта проведения специальных операций, в условиях применения НВФ различного видов вооружения, и характера их действий.

Физико-географические и тактические условия влияют на объем и содержание задач по эвакуации вооружения и военной техники бригады при проведении специальной операции.

Процесс эвакуации, в бригадном звене, заключается в транспортировании поврежденных машин батальонов оперативного назначения из районов повреждения в районы передачи поврежденной ВВТ вышестоящему звену или к ремонтным средствам бригады. Эта работа выполняется штатными эвакуационными средствами и привлекаемой техникой из подразделений бригадного подчинения.

Объем и содержание задач, решаемых ремонтно-восстановительными подразделениями (органами) в немалой степени будет зависеть от этих условий. Они будут способствовать или затруднять выполнение восстановительных работ, а также приведут к сокращению или возрастанию затрат времени на вспомогательные или обеспечивающие процессы эвакуации: передислокацию, маскировку, инженерное обеспечение и т.д. Все это скажется на производственных возможностях временных ремонтно-эвакуационных органов.

Таким образом, на организацию эвакуации ВВТ при проведении специальной операции влияют различного рода факторы, воздействие которых на мероприятия эвакуации очевидны. Наличие приведенных факторов значительно усложняют организацию эвакуации ВВТ и соответственно процесс восстановления в целом.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Демьянов В.А. Моделирование и способы повышения эффективности системы автотехнического обеспечения армейского корпуса в оборонительной операции. Диссертация, кандидата военных наук. – СПб.: ВАТТ, 1994. – 230 с.

2 Дудь А.П. Техническое обеспечение объединенной группировки войск (сил) во внутренних вооруженных конфликтах. Диссертация, доктора военных наук. М.: ОА ВС РФ, 2008.

3 Характер современных операций <http://www.milresource.ru/Hamzatov-Oper.html>.

4 Сборник примеров деятельности оперативного тыла по опыту Великой Отечественной войны и военных конфликтов. СПб.: ВАТТ, 1994.

REFERENCES

1 Dem`yanov V.A. Modelirovanie i sposoby` povu`sheniya e`ffektivnosti sistemy` avtotexnicheskogo obespecheniya armejskogo korpusa v oboronitel`noj operacii. Dissertaciya, kandidata voenny`x nauk. – SPb.: VATT, 1994. – 230 s.

2 Dud` A.P. Texnicheskoe obespechenie ob``edinennoj gruppirovki vojsk (sil) vo vnutrennix vooruzhenny`x konfliktax. Dissertaciya, doktora voenny`x nauk. M.: OA VS RF, 2008g.

3 Karakter sovremenny`x operacij <http://www.milresource.ru/Hamzatov-Oper.html>.

4 Sbornik primerov deyatel`nosti operativnogo ty`la po opy`tu Velikoj Otechestvennoj vojny` i voenny`x konfliktov. SPb.: VATT, 1994g.

М.Е. БАТЫРОВ, Т.М. САРСЕБАЕВ

ҚАРУ-ЖАРАҚ ПЕН ӘСКЕРИ ТЕХНИКАНЫ ЭВАКУАЦИЯЛАУДЫ
ҰЙЫМДАСТЫРУҒА ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАРДЫ ТАЛДАУ ЖЕДЕЛ
МАҚСАТТАҒЫ ЖЕКЕ БРИГАДА АРНАЙЫ ОПЕРАЦИЯНЫ ЖҮРГІЗУ
КЕЗІНДЕ

Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті

Мақалада арнайы операция кезінде қару-жарақ пен әскери техниканы эвакуациялауға әсер ететін факторлар туралы айтылады.

M.E. BATYROV, T.M. SARSEBAYEV

ANALYSIS OF FACTORS AFFECTING THE ORGANIZATION OF EVACUATION OF WEAPONS AND MILITARY EQUIPMENT SEPARATE OPERATIONAL BRIGADE DURING A SPECIAL OPERATION

National Defense University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy.

The article deals with the factors affecting the evacuation of weapons and military equipment during a special operation.

*****

УДК 664.

А.В. НУЖИН¹, А.Г. ГОНЧАРОВ²

¹ преподаватель цикла тыла кафедры технического и тылового обеспечения Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, майор запаса.

² магистр военного дела и безопасности, начальник цикла тыла кафедры технического и тылового обеспечения Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, подполковник, г. Петропавловск.

СОСТАВ, ХАРАКТЕРИСТИКИ И НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СУХИХ ПАЙКОВ (РАЦИОНОВ) АРМИЙ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

В статье по материалам открытых источников исследованы современный состав, характеристики и направления совершенствования сухих пайков (рационов) армий зарубежных стран.

Ключевые слова: *сухой паек, индивидуальный сухой паек, коллективный сухой паек, состав продуктов пайков (рационов), характеристики пайков (рационов).*

В современной обстановке мобильного ведения боевых действий, а также в походах, на марше не всегда представляется возможность обеспечить военнослужащих горячей пищей, в связи с этим для питания личного состава в полевых условиях используются различные действующие сухие, аварийные пайки и рационы. Довольствие военнослужащих каждая армия организует по своим пайкам и рационам, которые несколько отличаются по структуре, и в то же время имеют ряд сходств по ассортименту, способам промышленной подготовки (консервы, пищевые концентраты, продукты сублимационной сушки и др.). Дело в том, что зарубежные армии имеют между собой контакты, поэтому происходит заимствование друг у друга содержания, состава, видов упаковок, особенно индивидуальных, аварийных рационов. Необходимо отметить, что принципы рационального питания, предусматривающие удовлетворение физиологической потребности военнослужащего в энергии, пищевых, минеральных веществах, витаминах во взаимосвязанных соотношениях, учитываются в рационах и пайках при решении вопроса нормирования питания солдат во многих зарубежных армиях. Анализ пайков и рационов отдельных зарубежных армий (США, Англия, Германия) подтверждает их стремление приблизить свои нормы питания к физиологическим [1]. В настоящее время первостепенное значение в исследованиях и разработках уделяется индивидуальным, боевым, аварийным и другим рационам питания военнослужащих, действующих в отрыве от основных сил в полевых условиях. При этом базой создания таких пайков являются основные пайки. В армиях многих стран наблюдается стремление сохранить или приблизить сухих пайках

(рационов) уровень такой же калорийности в содержании в них пищевых продуктов (табл. 2).

Таблица 2.

Характеристика основных пайков различных армий по калорийности и содержанию пищевых веществ

Страна	Белки, г		Жиры, г	Углеводы, г	Калорийность, ккал
	Всего	в том числе животные			
США	136	75	155	543	4255
Великобритания	112	61	164	492	4025
Германия	122	61	165	500	4110
Испания	105	56	160	485	3930

Уровень энергетической ценности пайков очень близок, отмечается несколько повышенное содержание белка, особенно животного, за счет увеличенного количества мясных продуктов. Прослеживается стремление европейских стран проводить совместные научные исследования по разработке пайков и рационов и их испытанию. [2]

По заявкам НАТО и армий других стран ежегодно выполняется до сотни и более различных тем исследований по содержанию различных пайков и рационов. В связи с использованием современных видов и более совершенных приемов технологической обработки продуктов вырабатываются новые или специально заказываемые военными ведомствами продукты питания, которые за последние годы включены в соответствующие армейские пайки и рационы, или на их базе созданы новые варианты. С появлением новых видов вооруженных сил и родов войск, а также специфики ведения ими боевых действий в отдельных странах наблюдается стремление по созданию для небольших подразделений самостоятельных пайков и рационов, поэтому их количество возрастает [3].

Такое многообразие пайков и рационов, как справедливо отмечает большинство специалистов продовольственной службы, усложняет их получение и хранение, планирование, организацию питания, учет, отчетность, составление меню, введение информации в память ЭВМ. В связи с этим за последнее время в ряде армий производится пересмотр пайков и рационов, их унификация, то есть объединение близких по составу и назначению или сокращение утративших свое значение. Для приготовления пищи в полевых условиях в зарубежных армиях применяют три технологии.

Первая – обычная, пища готовится из свежих продуктов.

Вторая – пища готовится из консервированных продуктов и концентратов.

Третья заключается в кратковременном разогреве содержимого упаковок боевых рационов.

Как показывает сравнительный анализ, в НГ РК технология приготовления пищи в полевых условиях, заключающаяся в кратковременном разогреве готовых

к употреблению рационов, не предусмотрена, как не предусмотрены и подобные рационы. Опыт американской армии показывает, что при приготовлении пищи с использованием таких рационов, во-первых, происходит выигрыш во времени, во-вторых, отсутствует необходимость в дополнительном сопутствующем инвентаре и оборудовании, в-третьих, снижается потребность в количестве обслуживающего персонала, в-четвертых, снижаются требования к его квалификации. Все эти преимущества, особенно при ведении боевых действий, существенны, что позволяет сделать вывод о целесообразности заимствования данной технологии организации питания в полевых условиях для внедрения в НГ РК. Анализ возможностей по внедрению этой технологии в НГ РК показал, что по своим конструктивным особенностям используемые в НГ РК технические средства при незначительной модернизации и доукомплектовании вспомогательным инвентарем способны осуществлять кратковременный разогрев рационов питания, поэтому для внедрения данного метода не потребуются значительных ассигнований. В числе хранимых запасов зарубежные армии стремятся увеличить долю заранее подготовленных и скомплектованных рационов питания с целью их быстрой выдачи и удобства использования в полевых условиях. Проводимые исследования в зарубежных странах выявили направления совершенствования пайков по составу продуктов, основными из которых являются:

- использование достижений генной инженерии, биотехнологий, нанотехнологий при разработке новых компонентов индивидуальных и коллективных пайков, способов их разработки для увеличения сроков хранения без ухудшения качества;
- расширение ассортимента индивидуальных и коллективных пайков;
- создание пайков, требующих минимального времени и оборудования для их разогрева;
- уменьшение массы пайков путем обезвоживания продуктов с сохранением калорийности и питательной ценности;
- обогащение продуктов или рационов различными питательными веществами.

На основе имеющейся информации установлены основные меры, принимаемые разработчиками пайков, по увеличению срока годности пайков [4].

К ним следует отнести:

- разработка и применение упаковочного материала, обеспечивающего длительные сроки хранения продуктов;
  - внедрение новых методов обработки продуктов, обеспечивающих существенное увеличение сроков хранения;
  - выбор среды, в которой упакованы пайки и рационы, позволяющей обеспечить длительные сроки хранения продуктов, без снижения их качества.
- Таким образом, в результате проводимых исследовательских работ в вооруженных силах зарубежных государств, следует ожидать появления более совершенных сухих пайков (рационов) по составу продуктов с увеличенными сроками хранения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Луконин В.А., Сиваков А.С., Ляхов Ю. О. Особенности формирования пайков питания военнослужащих армий ведущих зарубежных стран // Сборник научных трудов НИИ (НГИ). СПб.: 2016.
2. Шаронов А.Н., Сиваков А.С., Шаронов Е.А. Тенденции развития технических средств армий ведущих зарубежных стран. 46ЦНИИ МО РФ, Сборник рефератов депонированных рукописей. Серия Б. Выпуск № 114. – М.: ЦВНИ МО РФ, 2016.
3. Шаронов А.Н., Сиваков А.С., Шаронов Е.А. Состояние и перспективы развития полевых средств приготовления пищи армий иностранных государств. 46ЦНИИ МО РФ, Сборник рефератов депонированных рукописей. Серия Б. Выпуск № 115. – М.: ЦВНИ МО РФ, 2016.
4. Отчет о НИР «Дуэль-35 МТО». СПб: ВА МТО, 2018.

REFERENCES

1. Lukonin V.A., Sivakov A.S., Lyahov YU. O. Osobennosti formirovaniya pajkov pitaniya voennosluzhashchih armij vedushchih zarubezhnyh stran // Sbornik nauchnyh trudov NII (NGI). SPb.: 2016.
2. SHaronov A.N., Sivakov A.S., SHaronov E.A. Tendencii razvitiya tekhnicheskikh sredstv armij vedushchih zarubezhnyh stran. 46CNII MO RF, Sbornik referatov deponirovannyh rukopisej. Seriya B. Vypusk № 114. – M.: CVNI MO RF, 2016.
3. SHaronov A.N., Sivakov A.S., SHaronov E.A. Sostoyanie i perspektivy razvitiya polevyh sredstv prigotovleniya pishchi armij inostrannyh gosudarstv. 46CNII MO RF, Sbornik referatov deponirovannyh rukopisej. Seriya B. Vypusk № 115. – M.: CVNI MO RF, 2016.
4. Otchet o NIR «Duel'-35 MTO». SPb: VA MTO, 2018 g. 1. Lukonin V.A., Sivakov A.S., Lyahov YU. O. Osobennosti formirovaniya pajkov pitaniya voennosluzhashchih armij vedushchih zarubezhnyh stran // Sbornik nauchnyh trudov NII (NGI). SPb.: 2016.

А.В. НУЖИН, А.Г. ГОНЧАРОВ

ШЕТ МЕМЛЕКЕТТЕР ӘСКЕРЛЕРІНІҢ ҚҰРАМЫ, СИПАТТАМАСЫ
ЖӘНЕ ҚҰРҒАҚ РАЦИОНЫН ЖАҚСARTУ БАҒЫТТАРЫ

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының Академиясы

Мақалада ашық зерттеу көздерінің материалдары бойынша шетелдік армия әскерлері құрғақ азықтарының заманауи құрамы, сипаттамалары мен жетілдіру бағыттары зерттелген.

A.V. NUZHIN, A.G. GONCHAROV

COMPOSITION, CHARACTERISTICS AND DIRECTIONS OF
IMPROVEMENT OF DRY RATIONS (RATIONS) ARMIES OF FOREIGN
COUNTRIES

Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan

The composition, characteristics and directions of improvement of individual food rations of armies of foreign countries in article are investigated the modern structure, characteristics and directions of improvement of individual food rations of armies of foreign countries on materials of open sources.

*****

УДК 37.01

М.Е. БАТЫРОВ¹, Т.М. САРСЕБАЕВ²

¹ кандидат педагогических наук, начальник факультета Национальной гвардии Национального университета обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, полковник, г. Астана;

² магистр, Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, полковник, г. Астана.

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ТЕХНИЧЕСКОЙ РАЗВЕДКИ И ЭВАКУАЦИИ ВООРУЖЕНИЯ И ВОЕННОЙ ТЕХНИКИ В СПЕЦИАЛЬНОЙ ОПЕРАЦИИ (ПО ОПЫТУ БОЕВОГО ПРИМЕНЕНИЯ ЧАСТЕЙ И ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ В ВООРУЖЁННОМ КОНФЛИКТЕ В ЧЕЧЕНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ)

Авторами рассматриваются особенности организации технической разведки и эвакуации вооружения и военной техники в специальной операции (по опыту боевого применения частей и подразделений в вооружённом конфликте в Чеченской Республике).

Ключевые слова: *вооружение и военная техника, разведка, техническая разведка, специальная операция, подразделения, техническое обеспечение.*

Изменение характера наступательных действий, проведение наступления в зонах ответственности, увеличение масштаба и площади боевых операций общевойсковой армии, невозможность повышения эффективности современного поиска неисправного вооружения и военной техники (ВВТ) ставит перед фактом применения новых требований, как к системе технического обеспечения в целом, так и к ее подсистемам (поиск, эвакуация, ремонт и возвращение в строй неисправной ВВТ) [1, 2].

Особенности боевого использования ВВТ группировки войск и анализ факторов, воздействующих на них, показали, что сложные физико-географические и природно-климатические условия района боевых действий в сочетании со слаборазвитой дорожной сетью создадут дополнительные трудности и окажут существенное влияние на построение и перемещение войск группировки, поиск оптимизационных вариантов решений на организацию поиска неисправной ВВТ в ходе боевых действий. В связи с изменением характера ведения боевых действий требуется разработка нового способа на поиск неисправной техники в ходе ведения операций [1].

Недостаточное количество личного состава и необеспеченность их современной техникой в войсковых ремонтно-восстановительных органах существенно снижает их возможности по поиску и ремонту ВВТ. Своевременный поиск и восстановление ВВТ напрямую зависит от укомплектованности ремонтных частей и подразделений [1, 5].

На современном этапе ведения боевых действий характеристики наземных технических средств технической разведки и форм их применения исчерпали свои возможности:

- низкая скорость продвижения по местности, затрата большого количества времени на выполнение поставленных задач перед подразделениями технической разведки, что в новых и быстротечных условиях ведения боевых действий не приводит к выполнению поставленных задач и, следовательно, к несвоевременному обнаружению и, соответственно, эвакуации, ремонту и возвращению ВВТ в строй;

- неполная информация от постов технической разведки из-за ограниченной визуальной видимости, ограниченная возможность наблюдения ПТН (пост технического наблюдения) на переднем крае в операциях, имеющих пехотно-танковый характер;

- низкая эффективность ПТН в зонах объединений, имеющих большой пространственный размах на театре военных действий (ТВД);

- в случае не предоставления конкретной информации о неисправной ВВТ от самих подразделений и частей, отделениям технической разведки предстоит прочесывание местности в различных направлениях, что приведет к большой потере времени для передачи информации и, следовательно, к несвоевременному обнаружению и, соответственно, эвакуации, ремонту и возвращению ВВТ в строй [6, 7].

По опыту боевого применения частей и подразделений войск Российской Федерации в вооружённом конфликте в Чеченской Республике, техническая разведка и эвакуация вооружения и военной техники являются составной частью комплекса мероприятий по восстановлению ВВТ [1].

В ходе выдвижения войск в районы проведения спецопераций техническая разведка осуществлялась непосредственно силами и средствами подразделений. Группы технической разведки на маршрутах не создавались. Вместе с тем, все задачи технической разведки успешно решались, поскольку заместители командиров подразделений по вооружению постоянно владели информацией о состоянии ВВТ и личного состава, имели связь с командирами подразделений.

Решения на ремонт ВВТ на маршрутах выдвижения, как правило, не принимались. Вышедшая из строя техника эвакуировалась в районы сосредоточения бригад (полков) и далее на сборный пункт поврежденных машин (СППМ).

Ввод войск в город Грозный 31 декабря 1994 г. сопровождался массовыми потерями ВВТ. При этом целенаправленную техническую разведку можно было осуществить в местах выхода ее из строя только после освобождения от боевиков центра города.

Для технической разведки в районах города были созданы группы технической разведки (ГТР):

- в корпусе – одна на бронеобъекте под руководством заместителя командующего по вооружению (ЗКВ) корпуса;

- в бригадах (полках) – на БРЭМ-1, КЭТ-Л и танках Т-72, имевших повреждения башни и неисправное основное вооружение, под руководством

ЗКВ и НБТС частей, ЗКВ подразделений и офицеров технических служб, не принимавших непосредственного участия в обеспечении боевых действий.

Кроме того, активную техническую разведку вели эвакуационные команды, а также созданная эвакуационная группа (ЭГ) от 5157 комплексной ремонтно-восстановительного батальона (КРВБ) на БТС-4 под руководством командира эвакуационного батальона этой базы. Особенности технической разведки во время проведения масштабной специальной операции в г. Грозный заключались в следующем:

- техническая разведка велась только в светлое время суток практически под постоянным воздействием противника, поэтому ее продолжительность была недостаточно велика;

- маршруты выдвижения ГТР периодически менялись;

- при обнаружении раненых и погибших военнослужащих личный состав ГТР, в первую очередь, осуществлял их эвакуацию;

- передвижение ГТР по городу осуществлялось от здания к зданию, от укрытия к укрытию, при этом открытые участки местности преодолевались на максимальных скоростях;

- осмотр внутренних дворов зданий осуществлялся в пешем порядке группами в составе не менее двух человек, средство передвижения и его вооружение (если оно имелось) использовалось как прикрытие [1, 2].

Показатель эффективности технической разведки (на примере 67 АК (армейского корпуса) по состоянию на 29.01.95 г.), как отношение количества обнаруженных ВВТ к общему количеству вышедших из строя, был равен для танков – 0,8, для БМП – 0,6.

При подготовке операции проблемным оказался вопрос создания эвакуационных органов. На тот момент Северокавказский военный округ (СКВО) не располагал достаточным количеством эвакуосредств, поэтому пришлось срочно подавать в район Моздока из Центра и других округов тягачи, механиков-водителей и такелажников.

К началу операции были созданы (как правило, это временные формирования) 2 комплексно-эвакуационные группы (КЭГ) и 38 ремонтно-эвакуационных групп (РЭГ). Всего для эвакуации в составе группировки войск было задействовано 140 гусеничных и колесных тягачей, из них: БТС-4 – 41 ед., ВТ-55 – 3 ед., БРЭМ-1 – 25 ед., БРЭМ-2 – 15 ед., КЭТ-Л, КЭТ-Т – 34 ед., МАЗ-537 – 23 ед.

В первые дни подготовительного периода один эвакуотягач приходился более чем на 200 ед. автомобильной техники (АТ). К началу операции принятыми мерами удалось повысить обеспеченность войск эвакуосредствами из расчета один тягач на 50 ед. АТ, что, тем не менее, не удовлетворяло нормативной потребности войск (один эвакуотягач на 20-25 ед. АТ).

В целом эвакуационные органы с задачей по эвакуации ВВТ справились. Всего за операцию было эвакуировано 1676 ед. ВВТ (в том числе из г. Грозный – 333 ед.), из них: РАВ – 138 ед., БТВТ – 599 ед., АТ – 939 ед.

Подготовительные работы по эвакуации ВВТ включали: разминирование объектов и подходов к ним; сборку такелажных устройств; вытаскивание

погибших членов экипажей и десантов; подготовку ВВТ безвозвратных потерь к эвакуации; устройство выходов в обрывистом берегу р. Сунжа для вытаскивания застрявших ВВТ. Подготовительные работы проводились только силами эвакуационных органов.

Особенностями эвакуации из г. Грозный являлось то, что основная масса вышедших из строя ВВТ находилась в отдельных локализованных районах города; эвакуация ВВТ осуществлялась после занятия отдельных районов федеральными войсками и при непрерывном огневом воздействии противника.

Высокую эффективность в эвакуации показали БРЭМ-1, МАЗ-537, КЭТ-Т. Однако, следует отметить низкую надежность лебедки БРЭМ-1, и незащищенность тягачей динамической защитой, что приводило к поражению объектов и гибели экипажей. Тягачи БТС-2 и БТС-4 морально и технически устарели, практически не способны были эвакуировать даже БМП с заклиненными гусеницами.

МАЗ-537 в основном соответствует требованиям по транспортировке машин. Однако недостаточно мощная силовая установка не позволяла использовать эти тягачи по прямому назначению при преодолении горных перевалов. Кроме того, специфика боевых действий требовала повышения уровня защищенности МАЗ-537.

Хорошо показали себя эвакуационные тягачи ТК-6А и ТК-7, которые использовались для эвакуации как автомобильной, так и бронетанковой техники, ввиду отсутствия других эвакуосредств.

Вместе с тем, некоторые ремонтные части и подразделения оказались слабо подготовлены к обеспечению войск.

Подвижные средства технического обслуживания и ремонта, за исключением мастерских в 81 мсп, 74 омсбр и 652 орвб, в основном были разукomплектованы, использовались в качестве складов для хранения стрелкового оружия (129 мсп и 133 отб) и для перевозки имущества. Личный состав всех прибывших частей был собран непосредственно перед убитием в СКВО, ремонту и техническому обслуживанию вооружения не обучен. Командиры рот и взводов личный состав и их возможности не знали. Некоторые командиры ремонтных взводов (81 мсп, 129 мсп, 74 омсбр), техники 652 орвб были назначены на должности только перед убитием в СКВО.

Специалисты к работе не только в полевых, но и в стационарных условиях подготовлены слабо, так как своими прямыми функциональными обязанностями занимались очень редко.

Если характер неисправностей по техническим причинам не вызывал больших трудностей в восстановлении ВВТ, то с боевыми повреждениями вопрос стоял очень остро. Доля безвозвратных потерь и капитального ремонта БТВТ оказалась выше нормативных в 2-3 раза:

безвозвратные потери: танки – 79 ед. (61 %), БМП – 106 ед. (57 %), БТР – 50 ед. (46 %).

требующие капитального ремонта: танки – 8 ед. (6 %), БМП – 5 ед. (3 %), БТР – 6 ед. (6 %) [1, 2, 7].

Выводы

Изменение характера специальных действий, проведения специальных операций в зонах ответственности, увеличение масштаба и площади боевых операций общевойсковой армии, невозможность повышения эффективности современного поиска неисправного ВВТ, ставит перед фактом применения новых требований, как к системе технического обеспечения в целом, так и к ее подсистемам (поиск, эвакуация, ремонт и возвращение в строй неисправной ВВТ).

Особенности боевого использования ВВТ группировки войск и анализ факторов, воздействующих на них, показали, что сложные физико-географические и природно-климатические условия района боевых действий в сочетании со слаборазвитой дорожной сетью создадут дополнительные трудности и окажут существенное влияние на построение и перемещение войск группировки, поиск оптимизационных вариантов решений на организацию поиска неисправной ВВТ в ходе боевых действий. В связи с изменением характера ведения боевых действий требуется разработка нового способа на поиск неисправной техники в ходе ведения операций.

Недостаточное количество личного состава и необеспечение их современной техникой в войсковых ремонтно-восстановительных органах существенно снижает их возможности по поиску и ремонту ВВТ. Своевременный поиск и восстановление ВВТ напрямую зависит от укомплектованности ремонтных частей и подразделений.

На современном этапе ведения боевых действий характеристики наземных технических средств технической разведки и форм их применения исчерпали свои возможности:

- низкая скорость продвижения по местности, затрата большого количества времени на выполнение поставленных задач перед подразделениями технической разведки, что в новых и быстротечных условиях ведения боевых действий не приводит к выполнению поставленных задач и, следовательно, к несвоевременному обнаружению и, соответственно, эвакуации, ремонту и возвращению ВВТ в строй;

- неполная информация от постов технической разведки из-за ограниченной визуальной видимости, ограниченная возможность наблюдения ПТН на переднем крае в операциях, имеющих пехотно-танковый характер;

- низкая эффективность ПТН в зонах объединений, имеющих большой пространственный размах на ТВД;

- в случае не предоставления конкретной информации о неисправной ВВТ от самих подразделений и частей, отделениям технической разведки предстоит прочесывание местности в различных направлениях, что приведет к большой потере времени для передачи информации и, следовательно, к несвоевременному обнаружению и, соответственно, эвакуации, ремонту и возвращению ВВТ в строй.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Степшин М.П. Особенности технического обеспечения российских войск, в локальных войнах и вооружённых конфликтах [Текст]: Военная Мысль. 2009. № 11. С. 28-34.
2. Кузнецов Д.В. Метод оптимизации плана эвакуации неисправной автомобильной техники // Сборник военно-научных статей ВАТТ, выпуск № 54 66, 2011.
3. Военно-экономический анализ и исследование операций. Жуков Г.П., Викулов С.Ф. Учебник. – М.: Воениздат, 1987. – 31 с.
4. Кузнецов Е.С. Исследование эксплуатационной надежности автомобилей. – М.: Транспорт, 1969. – 152 с.
5. Стативка В.С., Дубинин С.Г., Назаркин В.Г. Основы научных исследований в управлении материально-техническим обеспечением войск: Учебник. – СПб: ВАМТО, 2013. – 382 с. Инв. 31497.
6. Кузнецов Е.С. Управление технической эксплуатацией автомобилей. – М.: Транспорт, 1982. – 224 с.
7. Стативка В.С., Дубинин С.Г., Назаркин В.Г. Основы научных исследований в управлении материально-техническим обеспечением войск: Учебник. – СПб: ВАМТО, 2014. – 412 с. Инв. 31627.

REFERENCES

1. Stepshin M.P. Osobennosti tekhnicheskogo obespecheniya rossijskih vojsk, v lokal'nyh vojnah i vooruzhyonnyh konfliktah [Tekst]: Voennaya Mysl'. 2009. № 11. S. 28-34.
  2. Kuznecov D.V. Metod optimizacii plana evakuacii neispravnoj avtomobil'noj tekhniki // Sbornik voenno-nauchnyh statej VATT, vypusk № 54 66, 2011.
  3. Voenno-ekonomicheskij analiz i issledovanie operacij. Zhukov G.P., Vikulov S.F. Uchebnik. – M.: Voenizdat, 1987. – 31 s.
  4. Kuznecov E.S. Issledovanie ekspluatacionnoj nadezhnosti avtomobilej. – M.: Transport, 1969. – 152 s.
  5. Stativka V.S., Dubinin S.G., Nazarkin V.G. Osnovy nauchnyh issledovanij v upravlenii material'no-tekhnicheskim obespecheniem vojsk: Uchebnik. – SPb: VAMTO, 2013. – 382 s. Inv. 31497.
  6. Kuznecov E.S. Upravlenie tekhnicheskoy ekspluataciej avtomobilej. – M.: Transport, 1982. – 224 s.
  7. Stativka V.S., Dubinin S.G., Nazarkin V.G. Osnovy nauchnyh issledovanij v upravlenii material'no-tekhnicheskim obespecheniem vojsk: Uchebnik. – SPb: VAMTO, 2014. – 412 s. Inv. 31627.
1. Stepshin M.P. Osobennosti tekhnicheskogo obespecheniya rossijskih vojsk, v lokal'nyh vojnah i vooruzhyonnyh konfliktah [Tekst]: Voennaya Mysl'. 2009. № 11. S. 28-34.

М.Е. БАТЫРОВ, Т.М. СӘРСЕБАЕВ

АРНАЙЫ ОПЕРАЦИЯДА ТЕХНИКАЛЫҚ БАРЛАУДЫ ЖӘНЕ ҚАРУ-
ЖАРАҚ ПЕН ӘСКЕРИ ТЕХНИКАНЫ ЭВАКУАЦИЯЛАУДЫ
ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (ШЕШЕН

РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚАРУЛЫ ҚАҚТЫҒЫС КЕЗІНДЕ БӨЛІМДЕР МЕН
БӨЛІМШЕЛЕРДІ ЖАУЫНГЕРЛІК ПАЙДАЛАНУ ТӘЖІРИБЕСІ БОЙЫНША

Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық
қорғаныс университеті

*Авторлар Шешен Республикасындағы қарулы қақтығыста бөлімдер мен
бөлімшелерді жауынгерлік қолдану тәжірибесі бойынша арнайы операцияда
қару-жарақ және әскери техниканы техникалық барлау мен эвакуациялауды
ұйымдастырудың ерекшеліктерін қарастырады.*

M.E. BATYROV, T.M. SARSEBAYEV

FEATURES OF THE ORGANIZATION OF TECHNICAL
RECONNAISSANCE AND EVACUATION OF WEAPONS AND MILITARY
EQUIPMENT IN A SPECIAL OPERATION (BASED ON THE EXPERIENCE OF
COMBAT USE OF UNITS IN THE ARMED CONFLICT IN THE CHECHEN
REPUBLIC)

National Defense University named after the First President of the Republic of
Kazakhstan – Elbasy

*The author considers the fetures of the organization of technical intelligence and
evacuation of weapons and militari eguipment in a special operation based on the
experience of combat use of units in the armed conflict in the Chechen Republic.*

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

УДК 355.12

Е.М. ИСКАКОВ¹, Б.Н. ЖЕКСЕНБИНОВ², А.К. ТОГУСОВА³

¹ кандидат педагогических наук, Департамент воспитательной и идеологической работы Генерального штаба Вооруженных Сил Республики Казахстан, г. Астана;

² доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана;

³ кандидат исторических наук, профессор, Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Астана.

ВОЕННО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ АКМЕ КАК ВЕРШИНА ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ ОФИЦЕРА

Авторами рассмотрен феномен военно-профессионального акме в условиях военно-профессиональной деятельности офицера. В статье представлен трансдисциплинарный анализ понятия «акме» и предложено авторское понимание данного явления с точки зрения его влияния на процесс карьерно-профессионального развития офицера. Методом контент-анализа раскрыты структурные элементы личности офицера в мотивационной, когнитивной, аффективной, поведенческой сферах и Я-концепции.

Ключевые слова: *военно-профессиональная деятельность, военно-профессиональное акме, офицер.*

Введение. Анализ философских трудов в области истории акмеологии [1; 2; 3; 4; 5] позволил понять, что слово «акме» имеет греческие корни и означает время расцвета, апогей. Большинство философов считало, что «акме» (этот расцвет) приходится на сорокалетний период [6, с. 351].

Анализ научной литературы показывает, что автор термина «акме» философ Аполлодор Афинский понимал под этим определенный временной промежуток, который отражает высшую точку творческого существования, лучшую пору в жизни человека [7].

Исследование показало, что наибольший период времени, когда высший этап творческого существования человека связывали с деятельностью самосовершенствования, приходится на античный период [8, с. 6].

В наши дни явление, именуемое «акме», учеными рассматривается в контексте личности, идеала, цели, культурной ориентации и интегративности (Б.Г. Ананьев, М.С. Каган, Н.В. Кузьмина, С.Л. Рубинштейн и др.).

С целью осмысления феномена акме с точки зрения карьерно-профессионального развития офицера, на наш взгляд, есть необходимость рассмотрения ряда различных взглядов на это понятие (рис. 1) [8, с. 6].

Трансдисциплинарный анализ понятия «акме»

В своих трудах Бодалев А.А. рассматривает «акме», как:

1) многомерное состояние, охватывающее значительный во временной протяженности этап жизни человека и всегда показывающее, насколько он состоялся в различных сферах деятельности и институтах; акме вариативно и изменчиво;

2) высший для каждого человека уровень в его развитии, который приходится на какой-то временной отрезок его зрелости как личности, субъекта деятельности;

3) феномен, ярко высвечивающий результаты движения, так называемые вершины в развитии [Бодалев А.А. О предмете акмеологии. Психологический журнал. 1993. – Том 14. № 5. – С. 73-80; Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения. – М.: Флинта; Наука, 1998. – 168 с.].

В учебнике под редакцией А.А. Деркача «акме» рассматривается, как:

1) период наиболее полного развития, расцвета всех сил человека;

2) в профессиональном развитии – психическое состояние, означающее высший уровень для человека в его профессиональном развитии [Акмеология: учебник под ред. А.А. Деркача. – М.: Изд-во РАГС, 2002. – 650 с.].

Резанович И.В. рассматривает «акме», как:

1) пик здоровья человека, или его личностного развития, или профессиональных достижений – мотивация достижений;

2) высокий уровень работоспособности, гражданской активности, профессионального творчества – творческие способности человека, реализуемые в избранной области его труда [Резанович И.В. Акмеология: управление карьерой менеджера: учебное пособие. – Челябинск: Изд-во Южно-Уральского ун-та, 2004.

Реан А.А. рассматривает «акме», как:

1) степень зрелости, вершина зрелости, многомерное состояние человека, охватывающее определенный период его развития и показывающее, насколько он состоялся как гражданин, специалист своего дела, личность [Психология человека от рождения до смерти / под ред. А.А. Реана. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2002. – 656 с.].

Рис. 1. – Трансдисциплинарный анализ понятия «акме»

Рассмотрев различные подходы к определению «акме», мы, применительно к офицерам, а также учитывая свой служебный опыт, проведем

беседы и опросы, позволим сделать вывод о том, что его *личность может* достигнуть своего «акме» в ходе ее развития до наиболее высокого уровня структурных элементов в таких сферах, как: мотивационная, когнитивная, аффективная, поведенческая и Я-концепции. Так, *мотивационная сфера* для офицера будет характеризоваться потребностью в саморазвитии, самооценкой, самоорганизацией, саморегуляцией, самоосуществлением (Э.Ф. Сайкб, Г.К. Селевко, Г.А. Цукерман). Причем, по мнению ученых, как показывает проведенный анализ (Е.Е. Вахромов, А.А. Деркач, В.Н. Маркова), проявлениями «акме» уже считаются самоизменения, инициированные самой личностью. Как показывает анализ научной литературы, Я-концепция считается наиболее интегративным образованием в механизме «само» относительно устойчивой, «в большей или меньшей степени» осознаваемой и переживаемой как неповторимая система, «представлением индивида о себе, на основе которых он строит свое взаимодействие с окружающим миром и относится к себе» [1, с. 131].

Проведенное исследование показывает, что немаловажным будет являться мотивация достижения и творческого вклада в военную профессию, уровень их притязаний (выделяют три уровня притязаний: заниженный, завышенный и реалистичный) (Т.О. Гордеева, Х. Хекхаузен), а также акме-мотивация (С.Н. Бегидова, С.А. Хазова).

При этом как показало исследование, когнитивная сфера офицера будет базироваться на его мыслительных процессах, связанных с рефлексией (К.А. Абульханова, В.Н. Марков), антиципацией (В.Г. Зазыкин, А.А. Реан), его творческими способностями (А.А. Бодалев, Н.В. Кузьмина), а также акмеологическими и профессиональными знаниями (И.А. Беспалов, А.А. Деркач). Перечисленные психологические процессы, свойства, способности и знания будут присутствовать как в виде актуальных, так и потенциальных компетенций офицеров.

Вместе с тем, аффективная сфера будет обосновываться необходимостью наличия адекватного и устойчивого личностного смысла жизни офицера, его позитивного отношения к миру, акмеологической культуре, а также ценностного отношения к самосовершенствованию (И.А. Беспалов, А.А. Бодалев, А.А. Деркач).

В поведенческой сфере офицера должны отражаться его способность в самообразовании (В.И. Андреев, Е.В. Селезнева), акмеологические (О.Н. Зубова), творческие (А.А. Бодалев), коммуникативные способности (В.Г. Зазыкин), а также социально-ориентированные формы проявления личности офицера, достигшей акме, описанные через категории «взрослость», «опыт», «качества личности» (Б.Г. Ананьев, З.С. Орлова, Д.И. Фельдштейн).

Проведенный анализ научной литературы, опрос, беседы, опыт служебной деятельности, а также анализ перечисленных структурных элементов позволил сформировать собственное представление о военно-профессиональном акме офицера, которое имеет емкую характеристику и выражается *в стремлении стать и быть лучшим* в военно-профессиональной деятельности.

Заключение. Таким образом, *военно-профессиональное акме* – это *наиболее полное раскрытие офицера в военной профессии*. Самое важное, чтобы

офицер в процессах совершенствования и самосовершенствования *придавал и осознавал* смысл преобразовательной деятельности, поэтому с точки зрения акмеологического подхода продвижения офицера по карьере является процессом реализации его компетенций и возможностей до максимального уровня в условиях военно-профессиональной деятельности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Л.: изд-во Ленингр. ун-та, 1968. – 338 с.
- 2 Аристотель. Этика / пер. Н.В. Брагинской // Аристотель. Собрание сочинений. В 4 т. Т.4. – М.: Мысль, 1984. – С. 53-293.
- 3 Деркач А.А., Селезнева Е.В. Акмеологическая культура личности: содержание, закономерности, механизмы развития. – М.; Воронеж: МОДЭК, 2006. – 496 с.
- 4 Платон. Собрание сочинений в 4-х томах. Том 3. – М.: Мысль, 1994. – 654 с.
- 5 Quardini, R.: Die Lebensalter, Wurzburg 1967 Hemlebem, J.: Rudolf Steiner in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten, Reinbek, 1974. – 385 p.
- 6 История греческой литературы / под ред. С.И. Соболевского, М.Е. Грабарь-Пассек, Ф.А. Петровского. – Т. 3. Литература эллинского и римского периодов. – М.: Изд-во АН СССР, 1960. – 437 с.
- 7 Мифологическая библиотека / Аполлодор; изд. подгот. В.Г. Борухович; [пер., ст., примеч., указ. В.Г. Борухович]. – Репр. воспр. Текста изд. 1959. – М.: Ладомир: Наука, 1993. – 212 с.
- 8 Селезнева С.М. Феномен «акме» в историко-философском осмыслении // Вестник ПГГПУ. Серия № 3: гуманитарные и общественные науки. – 2020. - № 1. – С. 5-13.

REFERENCES

- 1 Anan'ev B.G. Chelovek kak predmet poznaniya. – L.: izd-vo Leningr. un-ta, 1968. – 338 s.
- 2 Aristotel'. Etika / per. N.V. Braginskoj // Aristotel'. Sobranie sochinenij. V 4 t. T.4. – M.: Mysl', 1984. – S. 53-293.
- 3 Derkach A.A., Selezneva E.V. Akmeologicheskaya kul'tura lichnosti: sodержanie, zakonomernosti, mekhanizmy razvitiya. – M.; Voronezh: MODEK, 2006. – 496 s.
- 4 Platon. Sobranie sochinenij v 4-h tomah. Tom 3. – M.: Mysl', 1994. – 654 s.
- 5 Quardini, R.: Die Lebensalter, Wurzburg 1967 Hemlebem, J.: Rudolf Steiner in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten, Reinbek, 1974. – 385 p.
- 6 Istoriya grecheskoj literatury / pod red. S.I. Sobolevskogo, M.E. Grabar'-Passek, F.A. Petrovskogo. – T. 3. Literatura ellinskogo i rimskogo periodov. – M.: Izd-vo AN SSSR, 1960. – 437 s.
- 7 Mifologicheskaya biblioteka / Apollodor; izd. podgot. V.G. Boruhovich; [per., st., primech., ukaz. V.G. Boruhovich]. – Repr. vospr. Teksta izd. 1959. – M.: Ladomir: Nauka, 1993. – 212 s.

8 Selezneva S.M. Fenomen «akme» v istoriko-filosofskom osmyslenii // Vestnik PGGPU. Seriya № 3: gumanitarnye i obshchestvennye nauki. – 2020. - № 1. – S. 5-13.

Е.М. ЫСҚАҚОВ, Б.Н. ЖЕКСЕНБИНОВ, А.Қ. ТӨГІСОВА
ӘСКЕРИ-КӘСІБИ АКМЕ ОФИЦЕРДІҢ КӘСІБИ ЖЕТІСТІКТЕРІНІҢ
ШЫҢЫ РЕТІНДЕ

Қазақстан Республикасы Қарулы Күштері Бас штабының Тәрбие және идеологиялық жұмыс департаменті, Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті

Авторлар әскери-кәсіби акме феноменін офицердің әскери-кәсіби қызметі жағдайында қарастырады. Мақалада «акме» түсінігінің пәнаралық талдауы берілген және бұл құбылысты оның офицердің мансабы мен кәсіби дамуы процесіне әсері тұрғысынан авторлық түсіну ұсынылған. Мазмұнды талдау әдісімен офицер тұлғасының мотивациялық, когнитивтік, аффективті, мінез-құлық сфералары мен өзіндік концепциясының құрылымдық элементтері ашылған.

E. ISKAKOV, B. ZHEKSENBINOV, A. TOGUSSOVA
MILITARY-PROFESSIONAL ACME AS THE PINNACLE OF AN
OFFICER'S PROFESSIONAL ACHIEVEMENTS

Department of Educational and Ideological Work of the General Staff of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan, National Defense University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy

The authors considered the phenomenon of military-professional acme in the conditions of the military-professional activity of an officer. The article presents a transdisciplinary analysis of the concept of "acme" and proposes the author's understanding of this phenomenon from the point of view of its influence on the process of an officer's career and professional development. The content analysis method reveals the structural elements of the officer's personality in the motivational, cognitive, affective, behavioral spheres and self-concept.

*****

УДК 37.01

М.Е. БАТЫРОВ¹, Т.М. САРСЕБАЕВ²

¹ педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті Ұлттық ұлан факультетінің бастығы, полковник, Астана қ.;

² магистр, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, полковник, Астана қ.

БОЛАШАҚ ОФИЦЕРЛЕРДІҢ ТӘРБИЕ ҚЫЗМЕТІНЕ ДАЙЫНДЫҒЫНЫҢ ДАМУ ПРОЦЕСІН ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕУ

Мақалада автор мәселенің өзектігін ескере отырып әскери институттағы білім беру процесінде болашақ офицерлердің тәрбие қызметіне дайындығын дамыту әскери бөлімдер мен бөлімдерде әскери қызметке шақырылған жастардың жаңа құндылықтары мен талаптарын қалыптастыру қажеттілігімен байланысты, әскери білімге қойылатын қазіргі заманғы сын-қатерлерді көрсететін осы құндылықтар мен талаптары қазіргі заманғы офицердің тәрбие жұмысы мазмұнының мәнін құрауға тиіс деп санайды.

Түйінді сөздер: *офицер, тәрбие, қызметке дайындық процесі.*

Болашақ офицердің тәрбие қызметіне дайындығын дамыту процесін әскери жоғары оқу орнында білім беру жағдайында тұлғаның кәсіби-педагогикалық қасиеттерін игеруді қамтамасыз ететін жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік беретін жүйелі тәсіл екендігін (Ю.Б. Блауберг, Ю.А. Конаржевский, Ш.Т. Таубаева, Э.Г. Юдин және т. б.) атап өткен.

Қазақстан Республикасында әскери білім беруді дамыту мәселелерін қарастыра отырып, әскери жоғары оқу орындарында офицерлік кадрларды кәсіби даярлаудағы негізгі міндет әскери жоғары оқу орындары курсанттарының қызметтік-кәсіби қызметінің тиімділігін арттыруды қамтамасыз ететін қажетті құзыреттерін қалыптастыру үшін қажетті жағдайлар жасау, Республиканың ұлттық қауіпсіздігінің өзекті міндеттерін шешу және әскери оқу орындарының үздік кадрларын қалыптастыру мүмкіндігін көрсететін жоғары әскери білім берудің жаңа мазмұны мен тиімді модельдерін іздестіру екенін атап өткен жөн.

Болашақ офицерлердің кәсіби қызметінің ерекшелігі – мұғалімнің кәсіби қызметіне ұқсас және оның дамуы педагогикалық ғылымның заңдары мен заңдарына сәйкес жүреді. Сонымен бірге, болашақ офицер әскери бөлімшелерде тәрбие жұмысын жүзеге асырумен байланысты кез-келген жағдайға, әртүрлі міндеттер мен кәсіби қызметтің әртүрлі түрлерін шешуге, бағыныштылармен педагогикалық сауатты жұмыс істеуге дайын болуы керек. Әскери қызмет процесінде бағыныштыларды тәрбиелеу міндеттерін шешу офицерден үнемі шоғырлануды, жаңа ақпаратты, тиімді жолдарды, құралдар мен нысандарды үздіксіз іздеуді талап етеді. Осы мәселелерді шешудің бір жолы – курсанттардың тәрбие жұмысына дайындығын мақсатты түрде қалыптастыру және дамыту болып табылады.

Бейбіт уақытта әскерлердегі офицердің қызметі әскерге шақырылатын жастармен тәрбие жұмысында оған жоғары талаптар қояды. Бұл талаптар әскери бөлімшелерде білім беру, бөлімшелерді басқару, технологиялық әдістерге ие болу және оларды қызметтік және кәсіби міндеттерді шешуде қолдана білу, өзін-өзі тәрбиелеуге және өзін-өзі тәрбиелеуге дайын болу дағдыларын игерумен байланысты.

Қазақстан Республикасында жоғары әскери білім беруді дамыту болашақ офицерлерді бір мезгілде кәсіби функциялар болып табылатын тәрбиелік функцияларды іске асыруға даярлаудың неғұрлым тиімді жүйесін құруға жіті назар аударуды талап етеді. Осыған байланысты курсанттарды тәрбие жұмысына даярлау әскери бөлімшелерде жағымды моральдық-психологиялық климатты қамтамасыз ететін маңызды міндеттердің бірі ретінде қарастырылуы мүмкін. Мұндай дайындық аясында болашақ офицерлердің бағыныштыларды тәрбиелеуге дайындығын дамытуға педагогикалық қолдауға ерекше назар аударылады.

Ғылыми зерттеулерде соңғы уақытта педагогикалық сүйемелдеуге жеткілікті көңіл бөлінді. Бұл санат белгілі бір пәндік іс-әрекетті дамытуда туындайтын қиындықтарды болдырмауға және жеңуге бағытталған педагогикалық қызметтің ерекше түрі ретінде қарастырылады, мұғалім-офицердің кәсіби қалыптасу процесінде субъектінің қызметін қолдауды қамтамасыз ететін педагогикалық стратегия ретінде қарастырылады (ол жайлы В.В. Игнатова, Н.Ф. Ильина, Е.И. Казакова, Г.В. Пичугина, Г.Н. Прокументова тағы басқаларының еңбегінде орын алған).

Педагогикалық қолдау идеясы білім беру процесі субъектілерінің дамып келе жатқан өзара әрекеттесуіне негізделген (А.В. Петровский және М.Г. Ярошевский). Педагогикалық сүйемелдеуді Е.А. Александрова, И.А. Липский, М.Н. Певзнер зерттеді. Ал педагогикалық қолдау принциптерін Е.И. Казакова, А.Н. Копейкин, Н.В. Пояркова, А.М. Ткаченко және басқа ғалымдар анықтады.

Бүгінгі таңда педагогикалық ғылымның алдында әскери білім беру жүйесінің икемді, тиімді болуына және курсанттарды бағыныштыларды тәрбиелеу мәселелерін шешуге қабілетті білікті мамандар ретінде даярлауға барынша ықпал ету міндеті тұр. В.А. Белоус, С.Н. Винникова, В.Я. Гожигов болашақ офицерлерді оқытуды ұйымдастырудың мазмұны мен ұйымдастырудың әртүрлі аспектілерін қарастырды. Мұндай жүйенің маңызды элементтерінің бірі әскери университеттің білім беру процесінде олардың болашақ кәсіби қызметінде функциялардың осы түрін жүзеге асыруға мақсатты түрде дайындалуы үшін педагогикалық жағдайлар жасау болуы керек.

Курсанттарды білім беру функцияларын жүзеге асыруға дайындау мәселесіне заманауи көзқарастар А.Б. Барабанщиков, И.В. Биочинский, В.В. Бондарь, Н.Т. Волков, В.В. Давыдов, С.П. Желтобрюх, А.И. Каменев, А.К. Кротов, Ю.А. Ленев, В.А. Михайлов, Г.А. Шабанов, Ю.В. Шеремет, Г.И. Шпак еңбектерінде келтірілген.

Олар әскери бөлімшелердегі тәрбие жұмысына дайындықты қамтитын кәсіби дайындықтың жаңа тәсілдерін негіздейді. Сонымен бірге болашақ

офицерлердің білім беру функцияларын жүзеге асыруға дайындығын дамыту мәселелері жеткілікті дамымаған.

Курсанттардың тәрбие міндеттерін іске асыруға дайындығын дамыту проблемаларының педагогикалық зерттеулерін талдау және біздің педагогикалық тәжірибеміз осы зерттеуге тән келесі қайшылықтарды анықтадық:

- қарулы күштердің кәсіби қызмет саласында да, бағыныштыларды тәрбиелеу саласында да жоғары білікті мамандарға қажеттілігі және әскери ЖОО-ның білім беру процесінің осы қажеттілікті іске асыруда жеткіліксіз пайдаланылатын мүмкіндіктері арасында;

- курсанттардың әскери бөлімшедегі тәрбие жұмысына дайындығын қалыптастыру және дамыту процесін жетілдірудің объективті қажеттілігі мен болашақ офицердің әскери жоо-ның білім беру процесіндегі тәрбие қызметіне дайындығын дамытуды педагогикалық қолдау технологияларының жеткіліксіз әзірленуі арасында;

- курсанттарды әскери бөлімшелерде тәрбиелеудің әртүрлі нысандарын іске асыруға дайындау қажеттілігі мен әскери ЖОО-да білім беру процесін әдістемелік қамтамасыз етудің жеткіліксіздігі арасында;

- тұжырымдалған қарама-қайшылықтар курсанттардың әскери ұжымдардағы тәрбие қызметіне дайындығын дамытуды педагогикалық қолдаудың мазмұны мен технологиясын әзірлеуден және ғылыми негіздеуден тұратын ғылыми зерттеу міндетін анықтады.

Жоғары курс курсанттарымен әңгімелесу, тестілеу, оларға және әскери инспекторларға сауалнама жүргізу, әскери тағылымдама кезеңінде білім алушылардың қызмет өнімдерін зерделеу эксперименттің бастапқы кезеңінде олардың тәрбие қызметіне дайындығын анықтауға мүмкіндік берді.

Сонымен, бастауыш курс курсанттарының көпшілігі тәрбие қызметіне жоғары дайындық деңгейіне ие (55,5 %). Дайындықтың жоғары деңгейі (16,6 %) тек мотивациялық компонентте көрінеді. Курстардың едәуір бөлігі қамтамасыз етудің барлық компоненті бойынша төмен деңгейді көрсетті.

Табыстардың бар-жоғын анықтап, білім беру қызметін күтіп отырған офицерлердің проблемаларын анықтай отырып, біз әскери университеттегі білім мазмұнына және курсанттарға психологиялық-педагогикалық теория мен практиканы игерудегі жалпы талаптарды сипаттайтын негізгі ережелерді тұжырымдадық.

1. Әскери білімнің мазмұны бүгінде болашақ офицерді оқытуды қажет ететін білім алушыларға білім беру кешені ұсынылатын жекелеген университеттерде. Ең алдымен, бұл адамның психологиялық қасиеттерін білуді, сондай-ақ педагогикалық зерттеудің принциптері мен әдістерін білуді талап ететін өз бөлімдерін зерттеу мүмкіндігі.

2. Болашақ офицердің педагогикалық даярлығы әскери бағыныста қолайлы климат құра білу сияқты кәсіби құзыреттерге ие болуы керек, ол үшін қарапайым әскери ұжым арасындағы қатынастарды қалыптастыруға бағытталған педагогикалық құралдардың дағдыларын пайдалану қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1 Ажибаев, М.Т. Формирование у будущих офицеров готовности к управлению профессиональной деятельностью подчиненных: Автореф. дис. канд. пед. наук. – Алматы, 2002. – 28 бет.

2 Александрова, Е.А. Виды педагогической поддержки и сопровождения индивидуального образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://isiksp.ru/library/aleksandrova_ea/aleks-000001.html (дата обращения: 28.01.2015);

3 Алтынбаев, М.К. Особенности государственной политики в формировании Вооруженных Сил РК: политологический анализ: Автореф. дис. канд. полит. наук: 23.00.02. – Алматы, 2003. – 38 бет.

4 Аманжолов К.Р., Зинченко Н.С. На службе Отечества. – Алматы: Рауан, 2013. – 324 бет.

5 Асыллов Н.Ж. Проблемы подготовки офицерских кадров в Военном институте в свете Концепции развития высшей военной школы в Республике Казахстан // Сборник научных трудов. Выпуск 2: материалы научно-практической конференции. – Алматы: ВИ КНБ РК, 1994. – 618 бет.

REFERENCES

1 Azhibayev, M.T. Formirovanie u budushchih oficerov gotovnosti k upravleniyu professional'noj deyatel'nost'yu podchinennyh: Avtoref. dis. kand. ped. nauk. – Almaty, 2002. – 28 bet.

2 Aleksandrova, E.A. Vidy pedagogicheskoy podderzhki i soprovozhdeniya individual'nogo obrazovaniya [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: http://isiksp.ru/library/aleksandrova_ea/aleks-000001.html (data obrashcheniya: 28.01.2015).

3 Altynbaev, M.K. Osobennosti gosudarstvennoj politiki v formirovanii Vooruzhennyh Sil RK: politologicheskij analiz: Avtoref. dis. kand. polit. nauk: 23.00.02. – Almaty, 2003. – 38 bet.

4 Amanzholov K.R., Zinchenko N.S. Na sluzhbe Otechestva. – Almaty: Rauan, 2013. – 324 bet.

5 Asylov N.ZH. Problemy podgotovki oficerskih kadrov v Voennom institute v svete Konceptii razvitiya vysshej voennoj shkoly v Respublike Kazahstan // Sbornik nauchnyh trudov. Vypusk 2: materialy nauchno-prakticheskoy konferencii. – Almaty: VI KNB RK, 1994. – 618 bet.

М.Е. БАТЫРОВ, Т.М. САРСЕБАЕВ

ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ПРОЦЕССА РАЗВИТИЯ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ К ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы

В статье автор, учитывая актуальность проблемы, считает, что развитие готовности будущих офицеров к воспитательной деятельности в образовательном процессе в Военном институте связано с необходимостью формирования в воинских частях и частях новых ценностей и требований молодежи, призванной на военную службу, эти ценности и требования, отражающие современные вызовы, предъявляемые к военному образованию, должны составлять суть содержания воспитательной работы современного офицера.

M. E. BATYROV, T. M. SARSEBAEV

THEORETICAL JUSTIFICATION OF THE PROCESS OF DEVELOPMENT OF THE READINESS OF FUTURE OFFICERS FOR EDUCATIONAL ACTIVITIES

National Defense University named after the first president of the Republic of Kazakhstan – Elbasy

In the article, the author, taking into account the relevance of the problem, believes that the development of the readiness of future officers for educational activities in the process of education at a Military Institute is associated with the need to form new values and requirements of young people called up for military service in military units and units, these values and requirements, reflecting modern challenges to military education, should form the essence of the content of educational work of a modern officer.

*****

УДК 81: 001.4

М. ҚОЖАНҰЛЫ¹, К.К. АБИЛГАЛАМОВА²

¹ филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., m_kozhanuly@mail.ru

² педагогика ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Академиясы тілдік дайындық кафедрасының оқытушысы, подполковник, akk_0878@mail.ru

**САЯСИ ҚУҒЫН-СҮРГІНГЕ ҚАТЫСТЫ КЕЙБІР
ТЕРМИНДЕР ТУРАЛЫ**

Мақалада терминология мәселесі – қазіргі таңда да, болашақта да ғылым тілі екенін алға тартып, саяси қуғын-сүргінге қатысты кейбір терминдерді қарастырады. Автор осы бағытта жүргізіліп жатқан Қазақстан Республикасының саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссиясының мемлекеттік деңгейде саяси қуғын-сүргінге байланысты терминдер сөздігін жасау ісін қолдай отырып, аталмыш сөздікті бір арнаға жинақтап, іріктеу күрделі жұмыс екенін және біршама қиындықтың барына көз жеткізеді. Сондықтан саяси қуғын-сүргінге қатысты атау-терминдерді салалық-тақырыптарына қарай жинақтау, олардың ұлттық терминқордағы орнын анықтау, саяси қуғын-сүргін құрбандары болған Алаш зиялыларын ақтауға қатысты елімізде жүріп жатқан жұмыстардың бір парағы екенін сөз етеді. Келешекте сол кезеңде қолданылған терминдердің бүгінгі термин қорымыздағы орнын және олардың құрамындағы сөз жасаушы термин бөлшектердің рөліне арнайы назар аудару қажеттігін де ұсынады.

Түйінді сөздер: *терминология, саяси қуғын-сүргінге қатысты терминдер: авангард, бүлік, қашқын, банды, контрреволюция.*

Қазіргі заманғы ғылыми-техникалық процестің дамуында терминология проблемасын зерттеу – қазақ тіл білімінің, оның ішінде саяси қуғын-сүргінге қатысты терминдер, саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссияның басты проблемасының бірі.

Қазақ тіл біліміндегі терминология проблемасы – қазіргі әдеби тілімізде ең кенжелеп дамыса да, бұл күнде өзіндік қолтаңбасын қалдырып үлгірген ғылым саласы.

Саяси терминология тілдің лексикалық жүйесінің жекелеген тобына жататындықтан, отандық, шетелдік ғалымдар оны әдеби тіліміздің бір тармағы ретінде қарастыруда.

Ғылым мен техниканың үздіксіз дамуы және әрбір ғылым саласындағы терминдер жүйесінің қалыптасуы туралы акад. В.В. Виноградов: «Қандай да болмасын ғылым мен мәдениет, өндіріс салалары терминдерінің тарихы дегеніміз – табиғат пен қоғам жайындағы білімнің даму заңдылығының баяндалуы. Кез келген ғылым тарихы сол саладағы ұғымдар мен терминдердің

даму тарихын сөзсіз қамтиды» [1, 3-10 б.], - десе, ғалым А.А. Реформатский: «Термин дегеніміз – зағтардың атауы мен дәл ұғымын білдіретін, арнаулы, өзінің ерекше қызметі жағынан шектелген, ғылым мен техника, саясат пен дипломатияда өте қажет сөздер» [2, 85 б.], - дейді. Ал Д.С. Лотте сөзді термин деп тануда мынадай негізгі қасиеттері: «1) значение термина должно быть определено ясно и точно; 2) в рамках данной науки термин должен быть однозначным; 3) в рамках данной науки для обозначения одного специального понятия должен использоваться только один термин; 4) термин должен быть по возможности краток; 5) термины должны обладать значительной деривационной способностью; 6) термины должны быть построены по универсальным моделям» [3, с. 83], - болу керек деп атап көрсетеді.

Осы жерде ескеретін нәрсе: терминология мәселесі туралы шетел ғалымдарымен бірге, қазақ ғылымындағы терминологияның қалыптасып, дамуына үлес қосқан отандық ғалымдар: А. Байтұрсынов, Қ. Жұбанов, М. Жұмабаев, Н. Сауранбаев, С. Аманжолов т.б. есімдерімен қатар, кейінгі аға буын өкілдері: І. Кеңесбаев, Ә. Қайдаров, М. Балақаев, Ш. Сарыбаев, А. Әбдірахманов, Т. Жанұзақов, Р. Өркенова, Ө. Айтбайұлы, С. Исаев және кейінгі толқын іні буын өкілдері: Ш. Құрманбайұлы, Е. Әбдірәсілов т.б. [4] отандық ғалымдар мен зерттеушілер қазақтың түрлі ғылыми салаларына қатысты терминдер мәселесін сөз еткендіктен, бұл жерде қайталап жатпадық. Бір сөзбен алғанда, ғалымдар пікірлерінен терминология мәселесіне қойылатын басты теориялық талаптар – олардың қысқа да, нұсқа беретін мағынасының нақты болуында екенін ескерсек, терминология мәселесі – қазіргі таңда да, болашақта да ғылым тілі екені сөзсіз.

Осы жерде саяси қуғын-сүргінге қатысты терминдерін (одан әрі – СТ) сөз еткенде, ең алдымен, олар тіліміздегі сөздік құрамның толығы жолдары сияқты, негізі екі жолымен: 1) ана тіліміз арқылы; 2) өзге тілдер арқылы жасалғаны.

Қазақта «Көш жүре түзеледі», - демекші, соңғы жылдары әр түрлі ғылым салаларына арналған терминологиялық сөздіктер жарық көргенмен, саяси қуғын-сүргінге байланысты терминдер сөздігі жоқ. Осы бағытта Қазақстан Республикасының саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссиясы мемлекеттік деңгейде саяси қуғын-сүргінге байланысты терминдер сөздігін жасауды қолға алуы құптарлық іс.

Зерттеу барысында бүгінде СТ деп таныған өз уақытындағы аталған атауларды (терминдер) халықаралық терминдер стандарттарына және ұлттық сөздік қоры негізінде қазақ тілінің заңдылығына сәйкес, заманауи әдістемелер арқылы бір арнаға жинақтап, іріктеуде біршама қиындықтың барын ескерсек, бұл сөздіктің басқа сөздіктен айырмашылығы тың, әрі күрделі жұмыс екеніне көз жеткіздік. Осы орайда, саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссияның Жобалық кеңсе жетекшісі С.А. Қасымовтың пікірімен толықтай келісе отырып [5], саяси қуғын-сүргінге қатысты терминдер сөздігін жарық көрген сөздіктердің ішінен тақырыпқа қатысты терминдерді іріктеп, жинақтап аталмыш сөздікті шығаруға болады. Айтуға оңай болғанмен, бұл сөздіктің басқа сөздіктер құрылысынан айырмашылығы неде? Осыны мемлекеттік комиссия басты назарда ұстаған жөн.

Тіліміздегі СТ шартты түрде кеңестік қоғамдағы саяси жағдайға байланысты салалық тақырыптарға (мысалы, сталинизм кезені; 1920 жылдары Қазақ АССР-інің құрылуы; Қазақстандағы 1930 жылдардағы саяси қуғын-сүргін, оның зардаптары; 1930 жылдардағы халықаралық саяси жағдай; 1940 жылдардағы соғыс жағдайы, т.б.) сондай-ақ жаза түрлеріне қарай (мысалы, жаппай өлім жазасына кесу, түрмеге қамау, тұтас жер аудару, айдау, халық жауы, конвенсілеу (мал-мүлкін тәркілеу), шетел тыңшысы, сатқын/Отанын сатқын, астыртын қызмет, бай-кулак, т.б.) топтауға болады.

Қазіргі кезде қоғамда түрлі ғылым салаларына қатысты жарық көрген терминологиялық сөздіктердің бірегейі – Ахмет Байтұрсынов бастаған қазақ зиялыларының ресми бекітіп, алғаш жарық көрген терминологиялық сөздік «Орысша-қазақша әскерлік атаулары». Бұл алаш зиялыларының термин жасауда өзге тілдерден термин қабылдай отырып, оларды қазақ тілінің заңдылығына бейімдеген сөздік болатын. Осы сөздікке қатысты ғалым Ш. Құрманбайұлы: «Өз тілімізде білім беру, ғылымды игеру, ақпарат алу мүмкіндігіне ие болған бүгінгі кезеңде арнаулы салалардың атауларын өз тілімізде жасаудың үлгісін көрсеткен Ахандарға, алаш зиялыларына жүгініп, олардың осыдан бір ғасырға жуық бұрынғы тәжірибелеріне ден қойып жатуымыздың да сыры сонда жатыр. Ұлттық терминқор қалыптастырудағы жақсы дәстүр жалғасын тапса екен дейміз» [6, 9-10 б.], - деп жазғандай, саяси қуғын-сүргін құрбандары болған Алаш зиялыларын ақтауға қатысты елімізде жүріп жатқан жұмыстардың бір парағы сол кезеңде қолданылған кейбір терминдер мағынасы бүгінгі терминқорымыздан орын алып, қолданыстағы сөздікке енгізілуі осы бағыттағы ізденістердің нәтижесі деп білеміз. Мысалы, авангард, банда/банды, бандит, бунт, дезертир, коллективизация, контр-революция, конфискация (конфискелеу), т.б.

Жалпы, түрлі ғылым саласына қатысты терминдер сияқты, СТ-дің қалыптасып дамуына өзге тілдермен қатар негізінен, орыс тілінің әсері басым, ол түсінікті де. Дегенмен, сонау 1926 жылы алаш зиялыларының басшылығымен жарық көрген сөздіктен бастап (құраст.: А. Байтұрсынов) ана тіліміз термин жасауда үлкен рөл атқарғаны, бұл күнде сол сабақтастық жалғасын тауып келеді.

Зерттеу барысында мақала көлеміне орай, сөздіктер мен ақпараттық база деректерін пайдалана отырып, кейбір қолданыстағы СТ қайта ой елегінен өткізіп, сөз етуді жөн көрдік.

Авангард (передовая охраняющая часть) – алғы әскер [6, 11 б.], - деп берілсе, енді бірде **авангард** сөзіне қатысты: «Одан кейін **авангард** деген сөзді **жол басарлық** деп аударады. ... Ал енді **жол басар** (авангард)ға келелік. Қазақ **жолбасар** деп өзін жолды торып, жүргінші тонайтын адамдарды айтады. Сонда біздің **авангард** деп жүргеніміз **тонаушы** болады. **Коммунистическая партия есть авангард пролетариата** деген сөзді қазақшаға аударсақ, «*Көменес партиясы деген пыролетарыйаттың жолбасары*» деген болып шықпай ма? Бұлай болғанда, надан қазақ көменес партиясын тонаушы деп түсінеді ғой... [6, 121, 122-123 бб.], - деп, **авангард** сөзін **жолбасар** деп қазақшалау арқылы сол кездегі елдегі саяси жағдайға қарсы бағытталғанын байқауға болады.

Осы жерде, 1946 жылы шыққан Сөздікте»: «**Авангард**: 1) жолбасшы топ;

2) әскердің алға шығарылған бөлімі» [7, 2 б.], - деп берілсе, ҚазССР ҒА корр.-мүшесі, ф.ғ.д., проф. Ғ.Ғ. Мұсабаевтың басшылығымен жарық көрген Сөздікте: «**Авангард**. 1. воен. авангард, том (негізгі әскери күштің алдында жүретін бөлімі, томы); 2. перен. авангард, алдыңғы отряд, басшы отряд;...» [8, 12 б.], - деген жолдардан *авангард* сөзінің мағынасы әскери мағынада көп өзгеріске түспегенін көреміз.

Банда/банды – басбашы [6, 14 б.], - деп берілсе, соңғы шыққан сөздіктің бірінде: «банды – тонау, қарақшылық әрекеті үшін біріккен қарулы адамдар тобы, банды» [9, 27 б.], - деп, *банды* сөзінің терминдік мәнін нақтылаған.

Бандит – баспашы [6, 15 б.], - деп берілсе, соңғы шыққан сөздікте «бандит» деп о бастағы атауымен бірге, «қарақшы, тонаушы» [8, 74 б.], - деп алуынан ұлттық терминқорынан халықаралық терминдік стандарты алшақ еместігін байқауға болады.

Бандитизм – қарақшылық [10, 5 б.], - деп берілсе, соңғы шыққан сөздіктің бірінде «бандитизм» [8, 44 б.], - деп, о бастағы сөзін алуы ұлттық терминқорынан халықаралық терминдік стандарты алшақ емес. Дегенмен, «бандитизм» сөзін «қарақшылық» деп аударуы, термин сөзжасам аясында орыс тіліндегі «изм» формасы, қазақ тілінде «лық» формасымен сәйкес келуін ескерсек, қазақ тілі заңдылығы негізінде терминдік стандартына сәйкес келеді.

Бунт – бүліншілік [6, 19 б.], - деп аударылса, соңғы шыққан сөздіктерде «бунт – бүлік» [10, 7 б.]; «бунт – бүлік, бүлікшілік» [8, 74 б.], - деп берілген.

Осы жерде «бунт» сөзі «бүліншілік» [6, 19 б.] емес, соңғы шыққан сөздікте «бүлікшілік» [8, 74 б.], - деп аударылуы, біздіңше, «бүлін» сөзі «құлау, бұзылу, қирау» (түбірі бұл. көне. Бүліну, қирау) мағынасынан гөрі, «бүлік» сөзінің «қақтығыс, сойқан, лаң» мағынасы [11, 122 б.] саяси қуғын-сүргінге қатысты орыс тіліндегі «бунт» терминін нақтылай түскен деп ойлаймыз.

Дезертир – қашақ [6, 32 б.], - деп аударылса, қазіргі қолданыстағы сөздіктерде: «дезертир – қашқын» [10, 12 б.]; «Дезертир. дезертир, қашқын (қызмет қашқыны)» [7, 117 б.]; «Дезертир. 1. воен. дезертир, қашқын (әскер бөлімін өз бетімен тастап кетуші немесе әскер қатарына шақырылудан бас тартушы); 2. перен. қашқын (міндетін орындаудан бас тартушы)» [8, 180 б.], - деп аударылған.

Соңғы кезде кейбір мамандар *қашқын* (дезертир) сөзін сөйлемдегі контексте қарай әдеби тілдегі *босқын* (беженец) сөзімен ауыстыруды сөз етіп келеді. А. Байтұрсынов қазақ тіліндегі «қашқын» сөзінің орыс тіліндегі аудармасы «беглец» сөзін білдіретінін көрсетсе [6, 16 б.], 1946 жылғы Сөздікте осы күйінде («беглец – қашқын») [7, 23 б.] берілген. Осы жерде *босқын* және *қашқын* сөзінің мағынасы Сөздікте: «Босқын. Аштықтан, қуғын-сүргіннен үркіп көшкен, босқан, қашқан ел [12, 139 б.], - делінсе, ал одан әрі: «Қашқын. Қашып кеткен, қашып жүрген [12, 499 б.], - деп, *босқын* мен *қашқын* сөзінің мағыналық ара жігін нақтылаған. Сондай-ақ, *босқын* Сөздікте: «Босқын – беженец [13, 159 б.], қазіргі қолданыстағы сөздіктерде: «Беженец. м., мн. Беженцы ауғын, босқын [8, 48 б.], «беженцы – босқындар [10, 5 б.], «Беженец – босқын [9, 28 б.], «Беженец, ж. беженка босқын, босқыншы» [7, 23 б.], - деп аударылған.

Біздіңше, қазіргі тілімізде «қашқын» (беглец) және «босқын» (беженец)

сөзі сөйлемдегі контекстік білдіретін мәніне қарай орыс тіліндегі «беглец – дезертир, изменник, т.б.», ал «беженец – эмигрант, мигрант, т.б.» сөзінің синонимі екені белгілі.

Осы жерде назар аударатын нәрсе: қашқын, қашақ сөзінің Сөздіктерде берілген о бастағы мағынасы әскери мағынада көп өзгеріске түспегенін көреміз.

Жалпы алғанда, қалай десек те *қашақ, қашқын, босқын* [12, 498 б.] сөзін сөйлемдегі контекстік мәніне қарай атау-термин ретінде орынды қолданыла білсек, олар терминдер талаптарына сай келеді деп ойлаймыз.

Коллективизация сөзі 1946 жылғы Сөздікте: «коллективизация – коллективтендіру, колхоздандыру, жеке шаруашылықты бірлестік коллективтік шаруашылыққа айналдыру» [7, 225 б.], - деп берілсе, ҚазССР ҒА корр.-мүшесі, ф.ғ.д., проф. Ғ.Ғ. Мұсабаевтың басшылығымен жарық көрген Сөздікте: «Коллективизация – ж. только ед. коллективтендіру [8, 341 б.], - деп берілген. Қазіргі қолданыстағы сөздіктің бірінде: «коллективизация – ұжымдастыру» [10, 23 Б], - деп аударылуы, біздіңше, жоғарыдағы асты сызылған жолдар бір ғана «ұжымдастыру» сөзі «коллективизация» сөзінің мағынасын беруі, бүгінгі уақыт талабына сай, терминдік стандартқа сәйкес келеді деп ойлаймыз.

Осы термин аясында мына көзқарасқа назар аударсақ, «Көршілес Қырғыз, Өзбек, Түрікмен, Тәжік республикалары бұндай нәубетсіз, бұндай апатсыз-ақ, бұндай шығынсыз-ақ коллективизация (*астын сызған – біз*) қайшылықтарын жеңе білгенде, Қазақстанның төтенше трагикалық ситуацияға ұрынуы өкініші-ақ» [14, 11 б.], - деген жолдардан қазақ елі «Аша тұяқ қалмасын, Асыра сілтеу болмасын», - деген жалған ұранының құрбаны болғанын көреміз.

Контрреволюция – кері төңкеріс [6, 49 б.], - деп («*контр – кері*», «*революция – төңкеріс*») аударса, қолданыстағы сөздікте: «контрреволюция» сөзінің мағынасын (революциядан бұрынғы тәртіпті қайта орнату үшін құрып бара жатқан немесе құлатылған таптардың революцияға қарсы реакциялық күресі)» [8, 350 б.], - деп, түсіндірілген. Ал 20-жылдары «контр» сөзі «кері», қазіргі тілімізде «қарсы» мәнін білдіретінін ескерсек, онда қазіргі «контрреволюция» атауы мағынасы о бастағы мағынасынан алшақ еместігін аңғаруға болады.

Конфискация (конфискелеу) атауын алсақ, тарихта Қазақстанда 1928 жылы 27 августа «Байлардың шаруашылықтарын конфискелеу туралы» декрет қабылданды [14, 20 б.]. Асты сызылған *конфискелеу* сөзі қазіргі қолданыстағы сөздікте «конфискация» деп о бастағы мағынасын алса [8, 350 б.], соңғы шыққан сөздіктің бірінде «тәркілеу» мағынасында берілген [10, 25 б.]. Біздіңше, конфискелеу (конфискация) терминінің бүгінгі аудармасы – «тәркілеу» сөзі қазақ тілінің сөздік қорында бар және қазақ тілінің заңдылығы негізінде терминдік стандартқа сәйкес келеді деп ойлаймыз.

Ғалым К. Аханов: «Әрбір ұлт тілінің терминологиясы белгілі бір ғылыми негізге, принципке сүйеніп жасалады» [15, 172 б.], - деп жазғандай, А. Байтұрсынов заманында «Орысша-қазақша әскерлік атаулар» атты терминологиялық сөздіктегі терминдер мен атаулар, еліміз Тәуелсіз алғаннан кейін жарық көрген терминологиялық сөздіктердің атау-терминдерді жүйелеуде және терминжасамдық жүйесі ұлт тілінің принципіне сүйеніп, арадағы

сабақтастықты байқаймыз.

Осы орайда, ғалым Ш. Құрманбайұлы [16, 95-97 б.] А. Байтұрсынов жасаған терминдердің бірнеше үлгісіне тоқтала келіп, ұлт тілі негізінде жүйеленген терминдерді қалыптастыруға болатынын алға тартады. Сонымен, зерттеу барысында өз заманында қабылданған СТ қатысты терминдер қазақ тілінің заңдылығына сүйеніп жасалғанын, алдағы уақытта олардың құрамындағы сөз жасаушы термин бөлшектердің рөліне арнайы назар аударуды қажет етеді.

Жұмыс барысында байқағанымыздай, терминдер жүйесін жасауда жоғарыдағыдай көп варианттылық кездесуі және көптеген терминдерде алақұлалық қолданыстардың жиі-жиі көрініс беруінің басты себебі – жүйенің жоқтығы, не әлсіздігі. Бұл барлық ғылым салаларының терминдері үшін де ортақ жәйт.

Материалдар барысында жинақталған фактілердің маңыздылығы ақпараттық базаны кеңейтуге СТ түсіндірме/екі тілде сөздігін жасауда теориялық және қолданбалы ғылым үшін де ықпалы сөзсіз.

Қорыта келгенде, елімізде 1997 жылдан бастап «31 мамыр – саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу күні» болып ресми бекітілгені баршаға белгілі және оларды әрқашан есте сақтап, ақиқатын танып-білу – бүгінгі ұрпақтың парызы десек, онда саяси қуғын-сүргінге қатысты атау-терминдерді салалық-тақырыптарына қарай жинақтап, олардың ұлттық терминқордағы орнын анықтау, қалыптастыру арқылы мемлекеттік деңгейде қолға алынған Жобалық кеңсе терминологиялық сөздік көпшілікке пайдалы болары сөзсіз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1 Виноградов, В.В. Вступительное слово (на Всесоюзном совещании) – В кн.: Вопросы терминологии. – М., 1961. – С. 3-10.

2 Реформатский, А.А. Введение в языкознание. – М., 1960. – С. 85.

3 Лотте Д.С. Основы построения научно-технической и др. терминологии // Вопросы теории и методики. – М., 1961. – С. 83.

4 Қайдаров Ә.Т., Айтбаев Ә.А. Қазақ терминологиясының қалыптасу тарихы, қазіргі жайы мен міндеттері //Кіт.: Қазақ терминологиясының мәселелері. – А., 1986. – 9-30 б.; Құрманбайұлы Ш. Терминтанушы құралы. Сөздік-оқулық. – Аст., 2007. – 208 б.

5 Саяси қуғын-сүргінге байланысты терминдер сөздігі жасалады Дереккөзі: <https://e-history.kz/kz/projects/show/32964/> (қараған күні - 20.02. 2022).

6 Орысша-қазақша әскерлік атаулары/Сөздікті баспа дайынд.: Ш. Құрманбайұлы, О. Жұбаева. – Қызылорда, 1926 жыл, 2005. – 136 б.

7 Орысша-қазақша сөздік /Ред. басқ.: М. Балакаев, С. Жиенбаев, С. Кенесбаев, Н. Сауранбаев (жауапты ред.). – А-Ата, 1946. 1-т. – С. 804.

8 Орысша-қазақша сөздік. Жалпы ред. басқ. ҚазССР ҒА корр.-мүш., ф.ғ.д., проф. Ғ.Ғ.Мұсабаев. – А., 1978. 1-т. – 576 б.

9 Қасымбеков М., Әлімқұлов Қ., Юсупов К., Әлмешев Ж., Сапарбекова Ә. Екі тілде іс жүргізу: Сөздік-анықтамалық. – А., 1994. – 224 б.

10 Орысша-қазақша сөздік (Заңдарда, және басқа заң актілерінде, іс

қағаздарында жиі қолданылатын сөздер мен терминдер). – Аст., 2000. – 75 б.

11 Қазақ тілінің сөздігі. Жалпы ред. басқ., ф.ғ.д., проф. Т. Жанұзақов. – А., 1999. – 776 б.

12 Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі /Жалпы ред. басқ.: Т. Жанұзақов. – А., 2008. – 968 б.

13 Казахско-русский словарь /Под ред.: Р.Г. Сыздыковой, К.Ш. Хусаин. – А., 2002. – С. 1008.

14 Нәубет: Публицистикалық ой-толғаулар. Құраст.: З. Қыстаубаев. – А., 1990. – 448 б.

15 Аханов К. Тіл білімінің негіздері: оқу құралы. – А., 2010. – 560 б. Қайта басылым.

16 Құрманбайұлы Ш. Ұлттық ғылыми терминологияны қалыптастырудағы жүйелілік мәселесі // Кіт.: Мемлекеттік тіл: терминология, іс қағаздары мен бұқаралық ақпарат құралдарының тілі. Жинақ. – Аст., 1999. – 464 б.

REFERENCES

1 Vinogradov, V.V. Vstupitel'noe slovo (na Vsesoyuznom soveshchanii) – V kn.: Voprosy terminologii. – M., 1961. – S. 3-10.

2 Reformatskij, A.A. Vvedenie v yazykoznanie. – M., 1960. – S. 85.

3 Lotte D.S. Osnovy postroeniya nauchno-tehnicheskoy i dr. terminologii // Voprosy teorii i metodiki. – M., 1961. – S. 83.

4 Қайдаров Ә.Т., Айтбаев Ә.А. Қазақ терминологиясының қалыптасу тарихы, қазіргі жағдайы мен міндеттері //Кіт.: Қазақ терминологиясының мәселелері. – А., 1986. – 9-30 б.; Құрманбайұлы Ш. Терминтанушы құралы. Сөздік-оқулық. – Аст., 2007. – 208 б.

5 Sayasi қуғын-сырғынға байланысты терминдер сөздігі жасалды

Derekkөzi: <https://e-history.kz/kz/projects/show/32964/> (қағаған күні - 20.02.2022).

6 Oryssha-қазақша әскерлік атаулары/Сөздікті баспа дайынд.:

SH. Құрманбайұлы, О. ЗHұбаева. – Қызылорда, 1926 жыл, 2005. – 136 б.

7 Oryssha-қазақша сөздік /Red. басқ.: М. Balakaev, S. ZHienbaev,

S. Kenesbaev, N. Sauranbaev (zhauapty red.). – A-Ata, 1946. 1-t. – S. 804.

8 Oryssha-қазақша сөздік. ZHalpy red. басқ. ҚазССР ҒА корр.-мұш., ф.ғ.д., проф. F.F.Мұсабаев. – А., 1978. 1-t. – 576 б.

9 Қасымбекөв М., Әлімқұлов Қ., YУсупов К., Әлімешев ЗH., Сапарбекөва Ә. Eki tilde is zhyrgizu: Sөzдіk-анықтамалық. – А., 1994. – 224 б.

10 Oryssha-қазақша сөздік (Zаңдарда, zhөне басқа заң актилерінде, is қағаздарында zhii қолданылатын сөздер мен терминдер). – Аст., 2000. – 75 б.

11 Қазақ тілінің сөздігі. ZHalpy red. басқ., ф.ғ.д., проф.

T. ZHанұзақов. – А., 1999. – 776 б.

12 Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі /ZHalpy red. басқ.: T. ZHанұзақов. – А., 2008. – 968 б.

13 Kazahsko-russkij slovar' /Pod red.: R.G. Syzdykovej, K.SH. Husain. – А., 2002. – S. 1008.

14 Nәubet: Publicistikalyқ ой-толғаулар. Құраст.: Z. Қыстаубаев. – А., 1990. –

448 б.

15 Ahanov K. Til biliminiң negizderi: оқи құралы. – А., 2010. – 560 б. Қайта басылым.

16 Құрманбайұлы Ш. Ұлттық ғылыми терминологияны қалыптастырудағы зhyjelilik мәселесі // Kit.: Memlekettik til: terminologiya, is қағаздары мен бұқаралық ақпарат құралдарының тили. ZHinaқ. – Ast., 1999. – 464 б.

М. ҚОЖАНҰЛЫ, К.К. АБИЛГАЛАМОВА

О НЕКОТОРЫХ ТЕРМИНАХ, КАСАЮЩИХСЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕПРЕССИЙ

Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан.

В статье рассматриваются некоторые термины, связанные с политическими репрессиями, утверждая, что проблема терминологии – это язык науки как сегодня, так и в будущем. Автор, поддерживая проводимую в данном направлении работу государственной комиссии Республики Казахстан по полной реабилитации жертв политических репрессий по созданию на государственном уровне словаря терминов, связанных с политическими репрессиями, убеждается, что сбор и подбор данного словаря является сложной работой и имеет значительные трудности, поэтому название политических репрессий – обобщение терминов по отраслевым темам, определение их места в национальной терминологии, является одним из листов проводимой в стране работы по реабилитации алашской интеллигенции, ставшей жертвой политических репрессий. В дальнейшем необходимо обратить особое внимание на место терминов, использованных в тот же период, в нашем сегодняшнем терминологическом фонде и на роль словообразовательных терминов частиц в их составе.

M. KOZHANULY, K. K. ABILGALAMOVA

ON SOME TERMS RELATED TO POLITICAL REPRESSION

National Defense University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy, Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan.

The article discusses some terms related to political repression, arguing that the problem of terminology is the language of science both today and in the future. The author, supporting the work carried out in this direction by the State Commission of the Republic of Kazakhstan on the full rehabilitation of victims of political repression to create a dictionary of terms related to political repression at the state level, it should be made sure that the collection and selection of this dictionary is a difficult job and has significant difficulties. Therefore, the name of political repressions is a generalization of terms on industry topics, determining their place in national terminology, is one of the sheets of work carried out in the country to rehabilitate the Alash intelligentsia who have become victims of political repression. In the future, it is

necessary to pay special attention to the place of terms used in the same period in our current terminological fund and to the role of word-forming term particles in their composition.

*****

УДК 378.1

А.К. САДЫКОВА¹, О.А. СМЕРНОВА², Ю.В. ЧЕРНЕНКО³

¹ кандидат педагогических наук, доцент кафедры «Социально-педагогических дисциплин» Кокшетауского университета имени А. Мырзахметова, г. Кокшетау;

² магистр педагогических наук, лектор кафедры социальной и возрастной педагогики НАО «Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова», г. Кокшетау;

³ магистр педагогики, старший преподаватель кафедры «Социально-педагогических дисциплин» Кокшетауского университета имени А. Мырзахметова, г. Кокшетау.

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ПОДХОДА

В ПОДГОТОВКЕ БАКАЛАВРОВ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматривается вопрос реализации содержания образовательных программ по подготовке бакалавров образования на основе практико-ориентированного подхода через внедрение элементов дуального обучения. Дана сравнительная характеристика традиционного и дуального видов обучения, представлены внедряемые элементы дуального обучения в подготовке региональными вузами бакалавров образования в соответствии с запросами работодателей и общества и определены актуальные направления в организации практико-ориентированного подхода.

Ключевые слова: *практико-ориентированный подход, практико-ориентированное образование, традиционное обучение, элементы дуальной системы обучения, социальное партнерство.*

Обозначенная в Послании Президента РК Касыма-Жомарта Токаева народу Казахстана «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны» задача по повышению качества высшего образования требует от вузов, ведущих подготовку бакалавров в области образования 6B01 – Педагогические науки, повышения ответственности за должную подготовку кадров для системы образования РК [5].

Для реализации поставленной главой государства задачи региональными вузами разрабатываются образовательные программы в области образования 6B01 – Педагогические науки с учетом требований к уровню подготовки бакалавров образования на основе дублинских дескрипторов, отражающих освоенные компетенции. Компетенции выражаются в результатах обучения, характеризующих способности студентов применять теоретические и практические знания для решения учебно-практических и профессиональных задач [1].

Это говорит о реализации практико-ориентированного подхода в

образовательных программах в области образования 6B01 – Педагогические науки, суть которого заключается в переходе от традиционной формы обучения, основанной на знаниевой парадигме, к практико-ориентированному образованию, направленному на подготовку обучающихся к конкретной профессиональной деятельности, в процессе которой практические формы обучения являются первичными, а образовательные программы разрабатываются и реализуются при непосредственном участии социальных партнеров-работодателей.

Практико-ориентированный подход в подготовке бакалавров образования требует от вузов, реализующих образовательные программы в области образования 6B01 – Педагогические науки, уже сегодня внедрять элементы дуальной системы обучения. В Государственном общеобязательном стандарте высшего образования РК говорится, что «ВУЗы, внедряющие элементы дуальной системы обучения, осуществляют планирование и организацию образовательной деятельности на основе сочетания теоретического обучения с практической подготовкой на производстве» [1].

Duales Studium или «дуальное обучение» – тренд в мировой практике обучения, который зародился в Германии. Дуальное обучение – «форма подготовки кадров, сочетающая обучение в организации образования с обязательными периодами производственного обучения и профессиональной практики на предприятии (в организации) с предоставлением рабочих мест и компенсационной выплатой обучающимся, при равной ответственности предприятия (организации), учебного заведения и обучающегося» [6].

Некоторые аспекты дуального обучения в рамках практико-ориентированного подхода в подготовке кадров для системы образования РК нашли свое отражение и в критериях Рейтинга качества Образовательных программ (ОП), проводимого НПП «Атамекен»:

- Разработка ОП с работодателями;
- Количество привлеченных к учебному процессу специалистов с производства по соответствующей отрасли;
- Соответствие содержания ОП требованиям рынка труда;
- Соответствие результатов обучения требованиям соответствующих отраслей и требованиям работодателей;
- Практико-ориентированность дисциплины [4].

Изменение требований ГОС высшего образования РК к содержанию ОП, реализующих практико-ориентированный подход в обучении, основывается на следующих преимуществах дуального обучения над традиционным (см. таблицу 1).

Таблица 1.

Сравнительная характеристика традиционного и дуального видов обучения

Критерий сравнения	Традиционное обучение	Дуальное обучение
Разработка ОП	Разрабатывается на основе ГОСО без учета потребностей рынка труда и работодателей	Совместно со: - стейкхолдерами (работодателями), социальными партнерами, - выпускниками, обучающимися по ОП. Разрабатываются по принципу модульного обучения: модули с определенным количеством дисциплин по профилю, направленные на формирование профессиональных компетенций в соответствии с направлением подготовки и в соответствии с НПА
Реализация в соответствии с НПА	Закон РК «Об образовании»; ГОСО РК	- Закон РК «Об образовании»; - ГОСО РК; - Национальная рамка - Квалификации (НРК); Отраслевая рамка квалификаций (ОРК); Профессиональный стандарт «Педагог» (2017 г.) - Дублинские дескрипторы, согласованные с Европейской рамкой квалификаций (ЕКР).
Требования к содержанию высшего образования	Стандартизованы	- Ориентированы на результаты обучения; - ВК и КВ определяются вузом самостоятельно и учитывают потребности рынка труда, ожидания работодателей и индивидуальные интересы обучающегося; - Необходимо до 40 % учебного материала дисциплины осваивать непосредственно на производстве;

		- Элективные дисциплины определяются в соответствии с необходимостью овладения обучающимися профессиональных компетенций, определенных в образовательной программе в соответствии с профессиональным стандартом «Педагог» и ГОС высшего образования РК.
Подходы в обучении	Системно-деятельностный, аксиологический, проблемный	Студентоориентированный, компетентностный, практико-ориентированный, инклюзивный, исследовательский, междисциплинарный, критериальный
Предпочтение в обучении	Теоретическое обучение	Теоретическое обучение с практической подготовкой на производстве
Методы обучения	Пассивные, репродуктивные	Активные и интерактивные, продуктивные
Дипломная/курсовая работа	Тема/тематика выбрана с учетом специфики будущей профессиональной деятельности, потребностей работодателей и регионального рынка труда; имеет практический или исследовательский характер; отражает результаты обучения по ОП	Дипломная/курсовая работа носит реферативный характер и не отражают результаты обучения по ОП
Затраты на обучение	Грант (за счет средств республиканского бюджета) или по договору за счет собственных средств	Грант предприятия; кредит за счет предприятия; за счет средств местного бюджета
Заказчик	Государство	Работодатель (стейкхолдер)

Реализация практико-ориентированного подхода через внедрение элементов дуального обучения в содержание образовательных программ по подготовке бакалавров образования в региональных вузах чаще всего предусматривает:

–привлечение работодателей к разработке ОП, рабочих программ всех видов профессиональной практики, рабочих программ (силлабусов) профилирующих дисциплин;

–профессиональную практику как обязательный вид учебной работы обучающегося;

–прохождение обучающимися в организации образования основных видов профессиональной практики (учебной, педагогической, производственной, преддипломной), как отдельно от академического периода, так и параллельно с академическим периодом;

–привлечение к учебному процессу специалистов (руководителей и педагогов дошкольных организаций и школ) для проведения семинарских и практических занятий по профилирующим дисциплинам;

–привлечение к учебному процессу специалистов (руководителей и педагогов дошкольных организаций и школ) для осуществления руководства курсовыми или дипломными работами;

–использование форм контроля, позволяющих оценить результаты обучения по профилирующим дисциплинам (защита проекта, портфолио, демонстрационный экзамен, научная статья и др.);

– участие работодателей в процедуре оценки качества ОП (аккредитации, ИГА);

–трудоустройство выпускников образовательной программы на базовом предприятии, осуществлявшем их подготовку совместно с вузом;

–привлечение наставников из числа педагогов, имеющих квалификацию «исследователь» или «мастер» к адаптации выпускников в новой социальной роли «педагог» на рабочем месте.

Вместе с тем, региональные вузы практически не реализовывают такие актуальные направления в организации практико-ориентированного подхода в подготовке бакалавров образования как:

–создание проектно-исследовательской группы, состоящей из студентов бакалавриата, магистрантов, докторантов, преподавателей и специалистов-практиков, сформированной для реализации проекта, ориентированного на конкретные потребности и нужды базового предприятия, имеющего фиксированные сроки реализации, бюджет и нормативную сферу ответственности перед заказчиком (хоздоговор) [3];

–профессиональная стажировка в течение учебного года в организации образования под руководством наставника из числа педагогов, имеющих квалификацию «исследователь» или «мастер». Стажировка предполагает три этапа:

1) наставник руководит процессом планирования и проведения обучения, а стажер является «вспомогательным» педагогом при проведении занятий или уроков и работе с отдельными воспитанниками/учащимися или их небольшими группами;

2) стажер получает критическое представление о профессии, в процессе коммуникации и наблюдения начинает понимать, почему наставник использует определенные стратегии обучения и воспитания;

3) стажер берет на себя ведущую роль в обучении и воспитании при поддержке наставника. В результате студент, пробуя свои силы в педагогической

профессии, постепенно принимает на себя новые обязательства, получает ежедневную обратную связь от педагогов дошкольных организаций или школ и преподавателей вуза, имеет возможность вести занятия/уроки, вести наблюдения и проводить мониторинг уровня развития навыков воспитанников и обучающихся, оценивать учебные достижения школьников в разных классах, выработать исследовательскую позицию по отношению к обучению, участвуя в различных педагогических исследованиях [2].

Данные направления, используемые в практике зарубежных вузов, показывают, что при реализации практико-ориентированного подхода в реализации содержания образовательных программ региональных вузов необходимо актуализировать имеющийся опыт для повышения качества высшего педагогического образования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Государственный общеобязательный стандарт высшего образования (утвержден Приказом МОН РК № 604 от 31.10.2018 г. с изменениями, внесенными Приказом Министра образования и науки РК от 05.05.2020 № 182)

2. Емельянова Т.В. Практико-ориентированное обучение будущих педагогов: зарубежный опыт//Международный научно-исследовательский журнал – № 9 (99) – Часть 2– Сентябрь.– С.112

3. Колякова И. В. Практико-ориентированная образовательная форма в подготовке бакалавров / И. В. Колякова//Образование в современном мире: стратегические инициативы: сборник научных трудов всероссийской научно-методической конференции с международным участием (Самара, 14 апреля 2017 г.) / отв. ред. Т. И. Руднева. – Самара: Изд-во Самарского университета, 2017. – С.596-599.

4. Критерии и методика по проведению рейтинга образовательных программ высших учебных заведения РК 2021 г. URL: https://atameken.kz/university_ratings#collapse-rJRfx-20

5. Послание Президента РК Касыма-Жомарта Токаева народу Казахстана «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны» URL:<https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048> (дата обращения: 04.06.2022).

6. Правила организации дуального обучения (в редакции приказа Министра образования и науки РК от 11.09.2018 № 455).

REFERENCES

1.Gosudarstvennyj obshcheobyazatel'nyj standart vysshego obrazovaniya (utverzhdn Prikazom MON RK № 604 ot 31.10.2018 g. s izmeneniyami, vnesennymi Prikazom Ministra obrazovaniya i nauki RK ot 05.05.2020 № 182)

2. Emel'yanova T.V. Praktiko-orientirovannoe obuchenie budushchih pedagogov: zarubezhnyj opyt//Mezhdunarodnyj nauchno-issledovatel'skij zhurnal □ № 9 (99) □ CHast' 2□ Sentyabr'.□ S.112

3. Kolyakova I. V. Praktiko-orientirovannaya obrazovatel'naya forma v podgotovke bakalavrov / I. V. Kolyakova//Образование в современном мире: стратегические инициативы: сборник научных трудов всероссийской научно-методической конференции с международным участием (Samara, 14 апреля 2017 г.) / отв. ред. Т. И. Руднева. – Samara: Izd-vo Samarskogo universiteta, 2017. – S.596-599.

4. Kriteria i metodika po provedeniyu rejtinga obrazovatel'nyh programm vysshih uchebnyh zavedenii RK 2021 g. URL: https://atameken.kz/university_ratings#collapse-rJRfx-20

5. Poslanie Prezidenta RK Kasyma-Zhomarta Tokaeva narodu Kazahstana «Edinstvo naroda i sistemnye reformy □ prochnaya osnova процветания страны» URL:<https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048> (data obrashcheniya: 04.06.2022).

6. Pravila organizatsii dual'nogo obucheniya (v redakcii prikaza Ministra obrazovaniya i nauki RK ot 11.09.2018 № 455).

А.Қ. САДЫҚОВА, О.А. СМІРНОВА, Ю.В. ЧЕРНЕНКО

А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті

Мақалада дуальді оқыту элементтерін енгізу арқылы тәжірибелік-бағдарлы көзқарас негізінде білім беру бакалаврларын даярлаудың білім беру бағдарламаларының мазмұнын іске асыру мәселесі қарастырылған. Оқытудың дәстүрлі және дуальды түрлеріне салыстырмалы сипаттама беріліп, жұмыс берушілер мен қоғамның сұраныстарына сәйкес өңірлік жоғары оқу орындарының білім беру бакалаврларын дайындауға енгізіп жатқан дуальді оқыту элементтері ұсынылып, білім беруді ұйымдастырудың қазіргі бағыттары көрсетілген. тәжірибеге бағытталған көзқарас анықталды.

A.K. SADYKOVA, O.A. SMIRNOVA, YU.V. CHERNENKO

IMPLEMENTATION OF A PRACTICE-ORIENTED APPROACH IN THE PREPARATION OF BACHELORS OF EDUCATION

A. Myrzakhmetov Kokshetau University

The article deals with the issue of implementing the content of educational programs for the preparation of bachelors of education based on a practice-oriented approach through the introduction of elements of dual education. A comparative description of traditional and dual types of education is given, the elements of dual education being introduced in the preparation of bachelors of education by regional universities in accordance with the requests of employers and society are presented, and current directions in the organization of a practice-oriented approach are identified.

*****

УДК 355/359

М.А. ШАПШЕВ

магистр военного дела и безопасности, начальник кафедры оперативного искусства и морально-психологического обеспечения Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, аспирант, полковник, г. Петропавловск.

ОСОБЕННОСТИ ВОСПИТАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ У БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ

В статье рассматриваются основные направления образовательной деятельности Академии Национальной гвардии, по формированию у курсантов таких профессиональных ценностей, как патриотизм, воинский долг, честь и достоинство, гордость за выбранную профессию офицера и службу в Национальной гвардии Республики Казахстан. По мнению автора, они являются базовыми при воспитании профессиональных ценностей будущего офицера Национальной гвардии, без них воспитание других профессиональных ценностей будет носить фрагментарный характер.

Ключевые слова: *ценности, профессиональные ценности, патриотизм, воспитание, воинский долг, честь, достоинство.*

Модернизация образования, армии, экономики и др. ведет к изменению требований, предъявляемых к курсантам военного вуза. Сегодня, впрочем, как и во все времена, государству нужны здоровые, мужественные, смелые, дисциплинированные, грамотные люди, которые были бы готовы учиться, работать на его благо и, в случае необходимости, встать на его защиту.

Воспитание относят к вечным общечеловеческим категориям, являющимся объектом исследования педагогики и основной категорией педагогической науки. Однако определение понятия «воспитание» считают одной из самых трудных проблем, потому что трактовка многих из них зависит от философских или психологических оснований, на которых строятся концепции образования и воспитания.

Проведенный анализ психологической и педагогической литературы показал, что нет одинаковых подходов к существенному определению воспитания, но в частности, выделяют два направления в подходе к определению «воспитания».

А.В. Петровский процесс воспитания определял, как систематическое и целеустремленное воздействие на сознание и поведение личности, чтобы сформировать определенные отношения, понятия, принципы и установки, обеспечив необходимые условия для ее развития, подготовку к общественной жизни и продуктивного труда [1].

По словам А.В. Мудрика, процесс воспитания, в широком смысле, является целеустремленной деятельностью, разработанной, чтобы сформировать систему качеств у человека, взглядов и убеждений [2]. Это представление о процессе воспитания характерно для педагогики, на основе социоцентрического

подхода, в котором целью личностного развития является его социализация с точки зрения общественной полезности.

Истинные ценности не обесцениваются временем, и мы обязаны бережно хранить то, что досталось нам в наследство от предков – любовь к Родине, Отечеству, верность присяге, Боевому Знамени, высокая дисциплина и общая культура, уважение к подчиненным, понимание долга, глубокое чувство товарищества, это лишь небольшая часть того, что передавалось из поколения в поколение в офицерской среде, что всегда зачищало и спасало отечество от многочисленных потрясений, и без чего современная армия тоже будет малоэффективной [3].

Для понимания того, что представляет собой воспитание ценностей у курсантов, необходимо определить суть термина «ценности». Единого подхода к понятию «ценности» среди исследователей нет. Возьмём за ориентир определение, данное Коджаспировой Г.М., и под которым она понимает – социально-одобряемые и разделяемые большинством людей представления о том, что такое добро, справедливость, патриотизм и т. п. [4].

Автор считает, что под «профессиональными ценностями» будем понимать ориентиры, на основе которых будущий офицер будет выбирать, осваивать и выполнять свою профессиональную деятельность. Источниками для воспитания ценностей, в первую очередь, являются Общевоинские уставы Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований Республики Казахстан, утверждённые Указом Президента Республики Казахстан, в которых определены профессиональные ценности, необходимые для формирования и воспитания командирами своих подчинённых. А именно: верность военной присяге, ответственность, беззаветное служение народу, мужество, воинское мастерство, дисциплинированность, бдительность, умение дорожить воинской честью, честность, храбрость, проявление патриотизма, уважение чести и достоинства других военнослужащих, проявление уважения к другим, вежливость, выполнение своего воинского долга [5].

Рассматривая Концепцию воспитания курсантов Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан на 2019-2025 годы, можно увидеть что в ней прописано: приоритетным направлением Концепции является воспитание курсанта, как будущего офицера Национальной гвардии Республики Казахстан – патриота, профессионала своего дела, высоконравственной личности; развитие личностных и формирование у военнослужащих высоких морально-нравственных качеств, чувства коллективизма и воинского братства, готовности оказать товарищескую поддержку в трудных жизненных и кризисных ситуациях; формирование профессиональной культуры [6].

Исходя из вышеизложенного, мы видим, что профессиональных ценностей будущих офицеров Национальной гвардии Республики Казахстан только в двух источниках около тридцати. В ходе воспитания будущих офицеров, формируя все вышеперечисленные профессиональные ценности, не делая акцент на базовых профессиональных ценностях, командирам и начальникам, педагогическим работникам приходится фрагментарно работать с сознанием личности.

Предлагаем выделить в воспитании профессиональных ценностей будущих офицеров основные направления (см. рис. 1).

Рис. 1. Основа профессиональных ценностей будущего офицера Национальной гвардии Республики Казахстан

Автором отмечается, что основа профессиональных ценностей будущего офицера Национальной гвардии Республики Казахстан является универсальной базой нравственного поведения, ответственного отношения военнослужащего к военной службе и автоматизме в проявлении других профессиональных ценностей. На протяжении десятилетий воспитательной работы во Внутренних войсках МВД Республики Казахстан и ныне Национальной гвардии, наличие ценностей – любовь к Отечеству, верность воинскому долгу, честь и достоинство доказали свою эффективность в развитии всесторонне и гармонично развитой личности. Они же, в свою очередь выступают регулятором и мотивирующей силой в желании соответствовать идеалу офицера Национальной гвардии Республики Казахстан.

Воспитывать профессиональные ценности будущих офицеров необходимо через такие методы воспитания как: личный пример командиров и начальников, педагогических работников, сослуживцев; убеждение, как основной фактор сознательности в своих действиях; соревновательность во всех мероприятиях, проводимых в коллективах; поощрение в самом широком смысле этого слова, за все значимые для коллектива поступки; критика индивидуальная и групповая, при отклонении военнослужащего от заданного командиром и коллективом вектора.

Таким образом, в современных условиях развития государства и общества, реформирования отечественной системы Вооруженных сил Республики Казахстан особую значимость приобретает нравственно-патриотическое воспитание курсантов военного вуза, направленное на создание личности высоконравственного офицера, обладающего достоинствами, необходимыми Казахстанской армии.

Успешность выполнения гражданского долга будущими офицерами Национальной гвардии Республики Казахстан зависит от их образованности, уровня общей культуры, обладания глубокими профессиональными знаниями, умениями, навыками, опытом, компетенциями в военно-профессиональной области, а также от сформированности патриотизма и нравственных качеств курсантов и уровня эффективности нравственно-патриотической подготовки, полученной ими в образовательной среде военного вуза.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Петровский, А. В. Основы теоретической психологии: учебное пособие / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. Москва: ИНФРА-М, 2015. 528 с. (дата обращения: 10.04.2022 г.)
2. Мудрик, А.В. Социализация человека: учеб.пособие для студ. высш. учеб. Заведений / А.В. Мудрик. – М.: Академия, 2012. – 300 с. (дата обращения: 17.04.2022 г.)
3. Шапашев М.А. Сущность и цели нравственно-патриотического воспитания курсантов в военном вузе // Научно-образовательный журнал «Вестник ВИ НГ РК» №1 январь 2021. с.109-114.
4. Коджаспирова, Г.М. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 176 с. (дата обращения: 20.04.2022 г.)
5. Общевоинские уставы Вооруженных сил, других войск и воинских формирований Республики Казахстан // ТОО «ИКС press», Алматы 2007 г. 548 с.
6. Концепция воспитания курсантов Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан на 2019-2025 гг. ВИ НГ РК 2019 г. 32 с.

REFERENCES

1. Petrovskij, A. V. Osnovy teoreticheskoj psihologii: uchebnoe posobie / A. V. Petrovskij, M. G. YAroshevskij. Moskva: INFRA-M, 2015. 528 s. (data obrashcheniya: 10.04.2022 g.)
2. Mudrik, A.V. Socializaciya cheloveka: ucheb.posobie dlya stud. vyssh. ucheb. Zavedenij / A.V. Mudrik. – M.: Akademiya, 2012. – 300 s. (data obrashcheniya: 17.04.2022 g.)
3. SHapashev M.A. Sushchnost' i celi nrvstvenno-patrioticheskogo vospitaniya kursantov v voennom vuze // Nauchno-obrazovatel'nyj zhurnal «Vestnik VI NG RK» №1 yanvar' 2021. s.109-114.
- 4.Kodzhaspirova, G.M. Pedagogicheskij slovar': dlya stud. vyssh. i sred. ped. ucheb. zavedenij / G.M. Kodzhaspirova, A.YU. Kodzhaspirov – M.: Izdatel'skij centr «Akademiya», 2000. – 176 s. (data obrashcheniya: 20.04.2022 g.)

5. Obshchevoinskie ustavy Vooruzhennyh sil, drugih vojsk i voinskih formirovanij Respubliki Kazahstan // ТОО «IKS press», Almaty 2007 g. 548 s.

6. Konceptiya vospitaniya kursantov Voennogo instituta Nacional'noj gvardii Respubliki Kazahstan na 2019-2025 gg. VI NG RK 2019 g. 32 s.

М. А. ШАПАШЕВ

ҰЛТТЫҚ ҰЛАННЫҢ БОЛАШАҚ ОФИЦЕРЛЕРІНДЕ КӘСІБИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы

Мақалада Ұлттық ұлан Академиясының білім беру қызметінің негізгі бағыттары, курсанттардың бойында патриотизм, Отанға деген сүйіспеншілік, әскери парыз, ар-намыс және қадір-қасиет, офицердің таңдаған мамандығы және Қазақстан Республикасының Ұлттық ұланында қызмет еткені үшін мақтаныш сияқты кәсіби құндылықтарды қалыптастыру бойынша қарастырылады.

M.A. SHAPASHEV

FEATURES OF THE EDUCATION OF PROFESSIONAL VALUES AMONG FUTURE OFFICERS OF THE NATIONAL GUARD

Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan

The article discusses the main directions of educational activities of the National Guard Academy, on the formation of professional values among cadets, such as patriotism, love for the Motherland, military duty, honor and dignity, pride in the chosen profession of an officer and service in the National Guard of the Republic of Kazakhstan

*****

UDC 378.037.1

M.A. LINNIK¹, D.YU. KUZMENKO², A.A. SHITOV³, S.V. KOLMAKOV⁴

¹ Associate Professor of the Department of Physical Education, Manash Kozybayev North Kazakhstan University, marina.linnik.67@mail.ru

² Senior Lecturer, Department of Physical Education, Manash Kozybayev North Kazakhstan University, Master of Pedagogy, ffk.kuzmenko@mail.ru

³ Senior Lecturer, Head of the Department of Physical Education, Manash Kozybayev North Kazakhstan University, Master of Pedagogy, Ntvf123456@mail.ru

⁴ Senior Lecturer, Department of Physical Education, Manash Kozybayev North Kazakhstan University, Master of Physical Education, sergey.kolmakov1985@mail.ru

FEATURES OF PLANNING OF THERAPEUTIC PHYSICAL CULTURE LESSONS

The article presents the experience of working with students in the direction of "Therapeutic physical culture". Systematic physical exercises bring up students' desire to strengthen their functional state and physical development. Poor health, low physical fitness, a decrease in interest in physical education and sports put forward the problem of increasing the effectiveness of therapeutic physical education.

In accordance with the priority directions of state policy and national projects aimed at strengthening the nation health and the formation of a healthy lifestyle, the role of improving the process of physical education in educational institutions is increasing. The main one is the creation by means of physical culture and sports of conditions conducive to the preservation and strengthening of physical and mental health, the formation of a person's physical culture, taking into account individual abilities, health status and motivation.

Keywords: *students, age, health, diseases, health promotion, training sessions, therapeutic physical culture, physical activity, motor mode.*

Introduction

An important task of physical education is the rehabilitation of a person suffering from any disease. A teacher of physical culture should be guided in the classification of various deviations in the state of students' health, be able to determine physical activity, taking into account indications and contraindications. It is important to know the timing of students' admission to physical exercises after illness. In the process of practicing special health-improving exercises, students experience positive changes in the development of physical qualities, in the ability to move, which will eventually provide them with a full-fledged creative life and success in their future professional activities.

In a modern society, health is considered as a social property of the individual, the qualitative and quantitative level of which provides a person with competitiveness, family well-being, and professional growth. Currently, there are various definitions and perspectives for considering the phenomenon of health and health culture. Related to this is the complexity of developing programs to build health culture among the

population and, in particular, among young people. There are some of the most well-known approaches to understanding the essence of health: medical, hygienic, psychological. Depending on these approaches, recreational activities are also differently understood.

Health is distinguished in two aspects: the health of society and the health of the individual. The health of society is assessed by a number of demographic indicators: the birth rate, mortality, life expectancy, morbidity, etc. [1].

More problems are caused by the assessment of the individual health, since the criteria that are invested in the concept of "health" by different researchers are ambiguous. For example, academician V.P. Kaznacheev (1974) defined "human health as a process of maintaining and developing his or her biological, physiological and psychological capabilities with optimal social activity and maximum life expectancy"[2].

The modern strategy for health improving of the nation is based on the fact that instead of passive measures taken by the health authorities, individual activity of the population itself is formed, aimed at caring for their health, physical improvement, improving the environment, the entire lifestyle, eradicating bad habits and introducing good habits[3].

Physical culture, being an integral element of the individual culture, a powerful prerequisite for a healthy lifestyle, significantly affects not only the increase in physical fitness, the improvement of health, but also the person behavior in everyday life and in the process of learning. Today one of the priority tasks facing the university is preserving and strengthening the health of student`s youth [4].

Research purpose is to analyze health-forming technologies aimed at the implementation of effective methods of disease prevention and rehabilitation of students by means of therapeutic physical culture.

Research methods

With regard to the Youth, especially students, the issue of motor activity is very acute, since the number of students of a special medical department (SMD) is growing every year. They need a personality-oriented pedagogical approach with a health-improving focus.

Among the first-year students, the structure of identified diseases that prevent classes in the general group is as follows. Pathology of the musculoskeletal system was detected in 13.2% of students, the cardiovascular system - 4.2%, the gastrointestinal tract - 3.2%, the respiratory system - 2.3%, the visual analyzer - 2%, the nervous system - 1.1%, urination - 0.7%, others - 1.2%. The main criterion for the students` distribution is the results of a medical examination conducted at the beginning of the academic year.

Undoubtedly, the physical capabilities of such students are severely limited. However, for most of them, doctors recommend physical exercises and therapeutic physical culture (TPC). Life in motion can bring not only physical but also spiritual well-being.

Main part

The range of diseases is quite wide, but the most common are disorders of the musculoskeletal system and diseases of the cardiovascular system. A large number of

students have poor eyesight.

The special medical department (SMD) enrolls students who, according to the medical examination, are assigned to a special medical group (SMG). The transfer of students to a special medical department on a medical report can be carried out at any time of the academic year.

The educational process in physical culture in a special medical department (SMD) is mainly aimed at: health strengthening, [developing resistance to the cold](#), increasing the level of physical performance, the possible elimination of functional deviations in physical development, the elimination of residual effects after illnesses.

In the classroom, various respiratory and general developmental exercises are used in lightweight starting positions, using various equipment: gymnastic sticks, hoops, jump ropes, dumbbells, gymnastic ladders. Strengthening the cardiovascular and respiratory systems occurs on the step simulators.

Features of lesson planning:

1. Preparatory part: at the beginning of the lesson, the pulse is counted then exercises of a respiratory and general developmental nature are used, which are performed at a slow pace at the beginning of the lesson And after on average. The load slowly increase, exercises are applied that ensure the preparation of all organs and systems for the main part of the lesson. It is not recommended to use a large number of new exercises and intense loads. Each exercise is repeated first 6 times, then 8 times. Having individual cards for diseases, students independently perform exercises for the muscles of the arms, legs and torso.

2. The main part of the lesson is devoted to learning and training. It masters new physical exercises and motor skills within students` capabilities. There is a development of basic physical qualities: speed, strength, agility, flexibility. Much attention is paid to improving coordination, the ability to move beautifully.

3. The final part includes relaxation and breathing exercises. The main task is to help restore the shifts in the functional state of the body caused by physical activity in the main part of the lesson (simple hand exercises, various types of walking, calm dance steps, relaxation exercises, breathing exercises).

The leading principle in the work is a differentiated approach, taking into account students` individual characteristics, which includes: dosing the load due to the complication or simplification of exercises; taking into account contraindications to certain types of exercises; counting the pulse at each lesson; [calisthenics](#) and specific breathing exercises.

Teaching rational breathing contributes to: the fastest elimination of violations of the functions of the respiratory system; improvement of redox processes in the body; increasing adaptation to physical and mental stress; general health improvement and harmonious development of the body.

Breathing exercises can be used as a means of reducing stress. Do not hold your breath while exercising.

After a relatively hard exercise, a pause is necessarily made, during which one should walk slowly, trying to breathe deeply, rhythmically. It is necessary to teach students thoracic, diaphragmatic and mixed types of breathing. All movements are

performed calmly, smoothly, without unnecessary tension. Students should move slowly from one starting position to another, avoiding twitching.

The formation of a correct posture is one of the main tasks of the physical education program. It is necessary to pay attention to the position of the head, the arm-action, torso, legs. Correct posture ensures the correct functioning of the musculoskeletal system, internal organs.

An individual approach to those engaged is built on the basis of taking into account the mental characteristics of nervous activity, health status, body's reaction during classes in general and during individual exercises.

The influence of physical activity of each exercise on the body is determined by the data of the pulse, the presence of subjective data, and sometimes blood pressure. It is necessary careful and gradual increase in physical activity, both at each lesson and throughout the entire period. Graduality is achieved by moving from the simple to the complex, and from the familiar to the unfamiliar.

The main sign of fatigue is a decrease in performance as a result of exercise. Outwardly, it is evident in a weakening of attention, absent-mindedness, and noticeable violations of the correct execution of exercises. Movements become less precise, lethargic, unsure, motor coordination worsens, complaints of general malaise, headache, pallor of the skin and mucous membranes appear.

Students` assessment is carried out primarily on their success in the formation of healthy lifestyle skills and rational motor mode. The final grade for therapeutic physical culture is given taking into account theoretical and practical knowledge, motor skills and abilities, the ability to organize health-improving activities, as well as taking into account the dynamics of individual physical fitness, diligence and attendance at classes. The main focus is on the dynamics of physical capabilities and persistent motivation for physical exercises. A positive assessment should also be given to those students who did not show positive dynamics in physical development, but regularly attended classes in therapeutic physical culture, diligently completed the tasks of the teacher, having mastered the skills available to him, the necessary knowledge of therapeutic physical culture.

Methods and teaching techniques used in the classroom: a combination of various physical exercises; variability of physical exercises technique; a variety of verbal and non-verbal methods and methodological techniques that activate all the senses: verbal, visual methods of influence, music.

The means and methods of therapeutic physical culture rationally used, serve as a stimulator for increasing motor activity, health and performance, a way to satisfy the need for emotions, movement, play, communication, and the development of cognitive abilities of this category of people.

Verbal methods are constantly used in the classroom. According to their purpose, they can be combined into the following groups: storytelling methods, descriptions, explanations, in which the word is used as a means of knowledge transferring; command methods, orders, instructions, where the impact of the word occurs in order to manage the activities of those involved; methods of analysis, comments, verbal assessment, which help to analyze and evaluate the activities of those involved.

Sensory methods for their intended purpose contribute to the involvement in the process of cognition of as many human senses as possible. These include the organs of vision, hearing and motor sensations. Visual methods are divided into direct demonstration of movements, demonstration of visual aids using modern office equipment and visual orientation. Actively perceiving the demonstration of exercises and accompanying explanations, experiencing the positive impact of these exercises in the prevention of pathological processes, realizing the motives for practicing health-improving physical culture, students will be able to consciously coordinate their style and lifestyle [5].

A characteristic feature of therapeutic physical culture lesson is a clear dosed physical activity, the selection of adequate physical exercises and control over the heart rate. Exercises should have a uniform effect on all major muscle groups.

In the classroom, there is: close interaction between the teacher and the student; a high degree of organization of mental activity; a combination of team work with individual ones; increasing the degree of emotional impact on students; maximum cognitive independence; stimulation of individual learning, which contributes to the implementation of a differentiated approach; increasing the effectiveness of the learning process.

Requirements for the training level of students of a special medical department who have mastered the full program course:

As a result of mastering the full course of physical culture program, the student must:

Know/understand: the role of physical culture and sports in the formation of a healthy lifestyle, organization of outdoor activities and prevention of bad habits; elementary bases of formation of motive actions and development of physical qualities; some ways of [developing resistance to the cold](#) and the basic techniques of self-massage.

Be able to: compose and perform the simplest sets of exercises for morning and corrective gymnastics, taking into account the individual characteristics of the body; perform track and field exercises, gymnastic (combinations), technical actions of sports games; perform complexes of general developmental exercises for the development of basic physical qualities, adaptive (therapeutic) physical culture, taking into account the health status; monitor their physical development and physical fitness, control the technique of performing motor actions and physical activity modes; observe safety when performing physical exercises and hiking.

Use the acquired knowledge and skills in practical activities and everyday life for: conducting independent classes on the formation of an individual physique and posture correction, the development of physical qualities, and the improvement of movement techniques; inclusion of physical culture in active recreation and leisure.

The solution to the problem of maintaining health, the effectiveness of training, students` progress is possible with the introduction of appropriate corrective influences by means of physical culture with their inclusion in the mode of training sessions at the university in accordance with the periods of working capacity. The ability to enter into [activity rhythm](#), use reserves and turn on compensatory mechanisms will allow

students to maintain the functional state of the body at the level necessary to effectively solve learning problems [6].

Conclusion

Thus, the knowledge about physical and mental health, about the structure of the human body, the skills and abilities in compiling and conducting complexes of physical exercises and therapeutic physical culture, self-control and predicting one's condition, formed in physical education classes; the experience of mastering the rules of conduct in emergency situations can be used by students in practical professional activities.

Physical culture and sports activities increase not only the development of physical qualities of students, but also their intellectual and emotional stability to intense mental activity, and also contribute to an increase in such indicators as: long-term support for working capacity in the educational process, accelerated adaptability, emotional stability, reasonable use of free time, high organization in studies, everyday life, rest [7].

REFERENCES

1. Agadzhanyan N.A. Functional reserves of the body and the theory of adaptation // Bulletin of restorative medicine: Diagnostics [health improvement](#). Rehabilitation: organ of the Association of Restorative Medicine Specialists / Russian Center for Rehabilitation. medicine and balneology of the Ministry of Health of the Russian Federation. - 2004. - No.3. –P. 4-11.

2. Batova E.A. Organizational and pedagogical conditions and factors that determine the adaptation of female students to educational and professional activities by means of rhythmic gymnastics. - Abstract. dis. cand. ped. Sciences. - M., 2003. - 22 p.

3. Glotov N.K. Philosophical and cultural analysis of physical culture / N.K. Glotov, A.S. Ignatiev, A.V. Lotonenko // Theory and practice of physical culture. - 1996. - No. 1.

4. Matveev L.P. Theory and methods of physical culture / L.P. Matveev. - M.: FiS, 1991.

5. Moldakhmetova R.Sh. Individual psychological characteristics of students' health / R.Sh. Moldakhmetova, G.Zh. Atagulova, A.Sh. Bekbolatova, B.S. Sabykozhaev // Bulletin of Physical Culture. - 2018. - No. 1. - P. 9-11.

6. Nikiforov D.V. Formation of pupils' adaptation to professional loads by means of physical culture. - Abstract. dis. cand. ped. Sciences. - Chelyabinsk, 2005. - 24 p.

7. Osik V.I. Modern approaches to the formation of health-saving activity of students of the university of physical culture and sports / V.I. Osik, V.A. Gulyaeva, S.V. Levuk // Physical culture, sport - science and practice. - 2018. - No. 2. – P. 67-71.

М.А. ЛИННИК, Д.Ю. КУЗЬМЕНКО, А.А. ШИТОВ, С.В. КОЛМАКОВ
М. Козыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті

Мақалада «Емдік дене шынықтыру» бағыты бойынша студенттермен жұмыс тәжірибесі ұсынылған. Жүйелі дене шынықтыру жаттығулары студенттердің функционалды жағдайын және физикалық дамуын нығайтуға

деген ынтасын оятады. Нашар денсаулық, дене шынықтырудың төмендігі, дене шынықтыру мен спортқа деген қызығушылықтың төмендеуі емдік дене шынықтырудың тиімділігін арттыру проблемасын туғызады.

Ұлт денсаулығын нығайтуға және салауатты өмір салтын қалыптастыруға бағытталған мемлекеттік саясаттың басым бағыттары мен ұлттық жобаларға сәйкес білім беру мекемелерінде дене тәрбиесі процесін жетілдірудің рөлі артып келеді. Дене шынықтыру және спорт құралдары дене және психикалық денсаулықты сақтауға және нығайтуға, жеке қабілеттерін, денсаулық жағдайы мен уәждемесін ескере отырып, жеке тұлғаның дене шынықтыруын қалыптастыруға ықпал ететін жағдайларды жасау болып табылады.

М.А. ЛИННИК, D.Ю. КУЗЬМЕНКО, А.А. ШИТОВ, С.В. КОЛМАКОВ
Северо-Казахстанский университет имени М. Козыбаева

В статье представлен опыт работы со студентами по направлению «Лечебная физическая культура». Систематические занятия физическими упражнениями воспитывают у студентов желание укрепить свое функциональное состояние и физическое развитие. Слабое здоровье, низкая физическая подготовленность, снижение интереса к занятиям физкультурой и спортом выдвигают проблему повышения эффективности занятий лечебной физической культурой.

В соответствии с приоритетными направлениями государственной политики и национальными проектами, направленными на укрепление здоровья нации и формирование здорового образа жизни, возрастает роль совершенствования процесса физического воспитания в учреждениях образования. Основным является создание средствами физической культуры и спорта условий, способствующих сохранению и укреплению физического и психического здоровья, формированию физической культуры личности с учетом индивидуальных способностей, состояния здоровья и мотивации.

*****

ӘОЖ 355

М.Н. БАЙБУСИНОВ

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан Академиясының жедел өнер және моральдық-психологиялық қамтамасыз ету кафедрасының аға оқытушысы, полковник, Петропавл қ.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҰЛТТЫҚ ҰЛАНЫ
АКАДЕМИЯСЫ КУРСАНТТАРЫНЫҢ ӨЗІНДІК ДАЙЫНДЫҒЫН
ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Бұл мақалада курсанттардың өзіндік дайындығын ұйымдастырудағы кейбір теориялық мәселелер қарастырылады. Өзін-өзі даярлау сапасын арттыру үшін сақталуы қажет критерийлер мен талаптар көрсетілген, сонымен қатар өзіндік дайындық барысында курсанттың мотивациясын арттыруға ықпал ететін бірқатар факторлар қарастырылған

Түйінді сөздер: *оқу-тәрбие үдерісі, Ұлттық ұлан Академиясы, курсанттардың өзіндік дайындық.*

Қазіргі заман жағдайында Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының қызметтік-жауынгерлік қызмет сапасына қойлатын талаптарға сай болу үшін инженерлік-техникалық, қару-жарақ пен техникалық құралдарды жаңғырту, сонымен қатар Ұлттық ұлан Академиясында оқу-тәрбие үдерісінің ұйымдастырылуын күшейту қажеттілігі туындайды.

Бұған өзіндік дайындықтың рөлін арттыру, олардың бастамашылдығын дамыту және білім алудағы жауапкершілікті арттыру негізінде курсанттарды оқытуды дараландыруды жетілдіру арқылы қол жеткізуге болады.

Бұл мәселенің өзектілігі азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау, терроризмнің алдын алу, пенитенциарлық жүйе объектілері мен аса маңызды объектілерді қорғау бойынша Ұлттық ұланның әскери қызметшілері орындайтын кәсіби міндеттерінің күрделілігінің артуы аясында ерекше мәнге ие болады.

Бұл міндеттерді шешу үшін білімді және жан-жақты дамыған, креативті ойлауға және әрекет етуге қабілетті, Ұлттық ұланда қызмет ететінін мақтан тұтатын, қызметтік және жауынгерлік дәстүрлерін және данқын арттыруға тырысатын әскери мамандарды дайындаумен байланысты [1].

Өзіндік дайындықта оқушыларды оқытудың әртүрлі кезеңдерінде алған білімдерін бекітуді қамтиды. Сонымен қатар, өзіндік дайындықты оқыту әдісі ретінде оқытушыдан белгілі бір белсенділікті қажет етеді, оның ішінде дидактикалық міндеттерді қою, курсанттардың оқу және әдістемелік әдебиеттерге, жауынгерлік техникаға, тренажерларға, басқару тақталарына қол жетімділігін қамтамасыз ету, әдістемелік көмек, барысы мен нәтижелерін бақылау.

Өзіндік дайындықтың негізгі түрлері әдебиеттермен жұмыс, техниканы игеру, өзіндік жаттығулар болып табылады [2].

Барабанщиков А.В. атап өтті: «Оқытудың маңызды әдісі бола отырып, өзіндік жұмыс кез-келген басқа әдістің ішкі негізі және әртүрлі әдістердің бір-бірімен дидактикалық байланысының қажетті шарты болып табылады» [3].

Әскери педагоктардың бірқатар еңбектерінде өзіндік жұмыс оқытудың барлық түрлері мен әдістеріне әсер етуі керек екендігі көрінеді.

Мысалы, Н. Р. Панкратов өздік жұмысты ұйымдастырудағы дәрістің рөлінің артуын көрсетеді [4].

К. А. Воробьев белсенді өзіндік жұмыстың түрі семинар екенін, ал семинарда сөз сөйлеу курсанттар мен тыңдаушылардың өзіндік оқудағы дайындығының тиімділігі, олардың өз бетінше білім алу біліктілігінің көрсеткіші екенін атап көрсетеді [5]. Ю. И. Лопухов тыңдаушылардың өзіндік жұмысында сынақтар мен емтихандардың ұйымдастырушылық рөліне назар аударады [6].

Ғылыми психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде «өзіндік дайындық» терминін әртүрлі ғалымдар әр түрлі түсіндіреді. Бұл мақалада Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан Академиясының курсанттарын өз бетінше даярлау олардың танымдық және практикалық міндеттерді орындау бойынша ойлау және практикалық қызметі ретінде қарастырылады, оның барысында білім алушылар саналылық, дербестік және белсенділік танытады.

Сондай-ақ әр түрлі санаттағы әскери қызметшілерді отандық ғалымдар ретінде Р. Ф. Жақсылықов, Ж. Х. Ахметов, М. Е. Батыров, А. К. Калиев, К. Ф. Төленгутов, У. К. Санабаев, және т. б. оқыту және тәрбиелеу мәселелерін зерттеуде қазіргі заманғы әскери маманды даярлау сапасын арттырудың тиімді жолдарының бірі оның саналы түрде өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі ұйымдастыруға, жоғары кәсібилікке ұмтылуға деген қажеттіліктерін қалыптастыру болып табылады.

Демек, курсант болашақ офицер ретінде танымдық үдерістің тікелей қатысушысы болуы керек, оған оны қызықтыру керек, білім, білік, дағды алуға және оларды одан әрі қолдануға жағдай жасау қажет.

Бұл жағдайда заманауи маман даярлаудағы білім беру үдерісінің басым мақсаты шебер ұйымдастырылған өзіндік дайындық, оның мақсаты оқу материалын тереңірек және сапалы зерттеу болып табылады. Кредиттік оқыту технологиясы білім алушының өзіндік танымдық белсенділігін күшейтуді және тиісті дағдылар мен біліктерді игеруді көздейді. Көбінесе өзіндік дайындық деп аудиториядан тыс жұмыс деп түсініледі, онда қажет болған жағдайда оқытушы кеңесші ретінде қатыса алады, бірақ Ұлттық ұлан Академиясында кредиттік оқыту технологиясында көзделген өздік дайындықтың екі түрі бар: бұл курсанттың өзіндік жұмысы және курсанттың оқытушымен өзіндік жұмысы. Бұл ретте курсанттың оқытушымен өзіндік жұмысы оқытушының міндетті түрде қатысуын және басшылығын көздейді.

Сонымен бірге, өзіндік дайындық жүргізудегі мәселе курсанттың өзіндік жұмысы барысындағы белсенділігі бірқатар қиындықтармен байланысты, біріншіден, бұл кейбір курсанттардың өзіндік жұмысына дайын еместігімен байланысты, өйткені мектептерде олар мұндай дағдыларды алмаған, екіншіден, оқу үдерісін ақпараттық камтамасыз ету курсанттардың өзіндік жұмысын тиімді

ұйымдастыру үшін жеткіліксіз. Үшінші мәселе-курсанттың өзіндік дайындық үдерісін басқару.

Сонымен қатар, Ұлттық ұлан Академиясы курсанттарын өз бетінше даярлау қазіргі жағдайда педагогикалық ықпал етудің неғұрлым маңызды және күрделі объектісіне айналады, оған бөлініс командирлері мен профессорлық-оқытушылық құрам тарапынан білікті басшылықты талап етеді.

Курсанттардың өзіндік дайындығына басшылық ету білім алушылардың өзара іс-қимылының әскери-педагогикалық үдерісі болып табылатынын атап өту қажет. Ұлттық ұлан Академиясында курсанттардың өзіндік дайындығының жетекшісі бөлім командирі де, оқытушы да болып табылады, оның құзыреттілігі білім алушылардың меңгерген материалдарының сапасына байланысты болады. Бұл өзін-өзі даярлау жетекшілердің педагогикалық шеберлігін үнемі жетілдіруге, дайындықты дұрыс әдістемелік сүйемелдеуге және басқаруға, сондай-ақ бақылауға әкеледі

Курсанттардың өзіндік дайындығын ұйымдастырудың басым тенденцияларымен қатар курсанттардың мотивациясына кешенді әсер ету мақсатында өзіндік дайындықты ұйымдастырудың тәсілдерін біріктіру қажет.

Курсанттың мотивациясын арттыруға ықпал ететін шаралардың ішінен мыналарды бөліп көрсетуге болады:

Жұмысты орындаудың пайдалылығын. Курсант жұмысты не үшін орындайтынын, оны әрі қарай практикалық қызметте қалай пайдаланатынын нақты көрсетуі керек;

Курсанттардың түрлі конкурстарға, конференцияларға, олимпиадаларға, бұл ретте Ұлттық ұлан Академиясында да, сондай-ақ Республикалық және мүмкін шетелдік ғылыми семинарларға қатысуы;

Өздік сабақтар үдерісінде жеке тапсырмаларды қарастыру, бұл әдебиеттен материалды автоматты түрде қайта жазуды болдырмайды;

Тапсырмалардың жалпы орындау тәсілдерін өзгерту және т. б.

Әр түрлі тәсілдерді біріктіру танымдық белсенділікті арттырады, тұлғалық қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді, оқу үдерісін дербес ұйымдастыруға және оқу материалын мақсатты және ерікті түрде зерделеуге, өздік дайындықты ұйымдастыру аясында оқу-әдістемелік кешендерді қолдануға, оқытудың техникалық құралдарын өз бетінше оқытуды жетілдіруге мүмкіндік беретін өзіндік дайындықты ұйымдастыруға қажетті жеке қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді, оқу материалын игеру сапасын зерттеу, шоғырландыру және бақылау.

Сонымен қатар, курсанттардың өзіндік даярлығын жетілдірудің негізгі дидактикалық шарттары, өзіндік даярлықты жоспарлаудың нақтылығы (интенсификация қағидатын, курсанттардың мотивациялық деңгейін, олардың практикалық қызметке дайындық дәрежесін есепке алу), өзіндік даярлықты ғылыми ұйымдастыру (уақытты жоспарлау, оқу орнын ұйымдастыру, және т. б.), мониторингті уақтылы және жүйелі жүзеге асыру болып табылады.

Жоғарыда айтылғандар курсанттардың өзіндік дайындығын күшейтудің заманауи әдістерін педагогикалық үдеріске белсенді енгізудің орындылығын анықтайды. Бұл келесі педагогикалық шарттар сақтауда мүмкін болады:

олардың кәсіби өзін-өзі жетілдіруін ынталандыратын жағдайларды жасау және іске асыру;

курсанттарды өзіндік дайындықты жоспарлау және ұйымдастыру, ақпаратты әртүрлі ақпарат құралдарынан іздеу, зерделеу және конспектілеу әдістемесі мен техникасына оқыту;

курсанттарды өздерінің кәсіби дағдыларын жетілдіру техникасымен қаруландыру;

курсанттарды өзін-өзі бақылау және өзіндік дайындық нәтижелерін өзін-өзі бағалау техникасына оқыту;

практикалық тапсырмаларды орындау бойынша әдістемелік ұсыныстарды әзірлеу, өзіндік дайындыққа арналған дидактикалық мақсаттар жүйесін қалыптастыруға көмек көрсету арқылы курсанттардың өзіндік дайындығын басқару.

Осылайша, курсанттардың өзіндік дайындығының педагогикалық зерттеулерінің зерттелген теориясын талдау олардың осы үдеріске белсенді қатысуы керек екенін көрсетеді, оны одан әрі жетілдіруді күшейту қажет.

Өзіндік дайындықты ұйымдастыру әдістемесін жетілдіру, сондай-ақ білім беру мекемелері, оқу бөліністері, кафедра басшылары курсанттардың өзіндік дайындығын ғылыми тұрғыдан қамтамасыз етуге, курсанттардың өзіндік дайындығын басқарудың озық педагогикалық тәжірибесін жалпылауға және таратуға, курсанттардың өзіндік дайындығына қызығушылығын арттыру мақсатында білім беру үдерісінде ойын және пікірталастық педагогикалық технологиясын, оның ішінде курсанттардың өзіндік дайындығын жандандыратын жаңа ақпараттық технологияларды және т. б. қолдану қажет болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Жақсылықов, Р.Ф. Әскери мамандарды кәсіби қызметке даярлаудың мәселелері мен болашағы / Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институтының Жаршысы 2016 №3. – Б. 3-9.

2. Бархаев, Б.П. Офицердің кәсіби қызметінің психологиясы мен педагогикасы / Б.П. Бархаев, А.Г. Караяни, В.Ф. Перевалов, И.В. Сыромятников Мәскеу 2011. - 488с.

3. Барабанщиков, А.В. Әскери педагогика және психологтар / Мәскеу 1986, 178с.

4. Панкратов Н. Р. Тыңдаушылардың өзіндік дайындығын ұйымдастырудағы дәрістің рөлі // Тыңдаушылардың өзіндік дайындығын жетілдіру жолдары. М.: ВПА, 1979.16-23 Б.

5. Воробьев К. А. Семинар-тыңдаушылардың өзіндік дайындығының белсенді түрі. // Тыңдаушылардың өзіндік жұмысын жетілдіру жолдары. М.: ВПА, 1979.Б. 24-29.6.

6. Лопухов Ю.И. Емтихан мен сынақтың тыңдаушылардың өзіндік дайындығындағы ұйымдастырушы рөлі. // Тыңдаушылардың өзіндік дайындығын жетілдіру жолдары. М.: ВПА, 1979. Б.30-35.

REFERENCES

1. Serkpaev M.O. Theoretical, methodological and practical foundations of training and education of officers and military personnel under contract: problems and ways to solve them / M.O. Serkpaev // Collection of materials of the international scientific and practical conference. Petropavlovsk 2009. P-17.
2. Kanygin E.B. Formation of professional competencies of sergeants of the Internal Troops of the Ministry of Internal Affairs of Russia / E.B Kanygin // The world of education - education in the world. 2013. №2. P. 172.
3. Fundamentals of military psychology and pedagogy / edited by A. V. Barabanshchikov. -М. -198. С-204
4. Cherkasov L.V. System of methodical training of sergeants in military units: dis. ... Candidate of Pedagogical Sciences / Cherkasov, Leonid Vladimirovich. М.-1960 p.89
5. Reznikova R.K. Formation of skills of training and education of personnel among junior commanders of Navy ships: dis. ... Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.01. / Reznikova Rimma Konstantinovana. -М2011. P. 57.
6. The Charter of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan. М. В. Frunze. Selected works, Voenizdat, 1950 pp. 443-436.

М.Н. БАЙБУСИНОВ

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ КУРСАНТОВ АКАДЕМИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Академия Национальной гвардии Республики Казахстан

В данной статье рассматриваются некоторые теоретические проблемы при организации самостоятельной подготовки курсантов. Указаны критерии и требования соблюдение которых необходимо для повышения качества самостоятельной подготовки, так же рассмотрены ряд факторов, способствующих повышению мотивации курсанта в ходе самостоятельной работы.

M.N. BAUIBUSINOV

PROBLEMATIC ISSUES OF ORGANIZATION OF INDEPENDENT TRAINING OF CADETS OF THE ACADEMY OF THE NATIONAL GUARD OF THE REPUBLIC OF KAZAKSTAN

Academy of the National Guard of the Republic of Kazakstan

This article discusses some theoretical problems on organization of cadets' self-preparation work. The criteria and requirements for improvement of quality of self-preparation work are specified, as well as a number of factors contributing to increasing the motivation of a cadet during self-preparation work are considered.

*****

УДК 796.012.6

R.T. MULDINOV¹, A.A. SHITOV², E.S. MULDINOVA³

¹ older lecturer department of physical culture military institute of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, major, magistr;

² manager department of physical culture NPLC NKU named after M. Kozybaev, Petropavlovsk, KR, magistr;

³ older lecturer department of physical culture NPLC NKU named after M. Kozybaev, Petropavlovsk, KR, magistr.

THE SYSTEM OF SELF-CONTROL OF STUDENTS, INDEPENDENTLY ENGAGED IN PHYSICAL EXERCISES

The article proposes a method of teaching students the basic methods of self-control over their physical condition, with a mandatory justification of the significance of this process for health promotion. The goal is to turn the skills of physical culture into the skills and beliefs of the individual. Key words: physical education, practical and independent study of students, methods of selfcontrol of the body.

Key words: *physical education, practical and independent studies of students, methods of self-control of the body.*

In modern innovative methods of university education emphasis is placed on the following positions:

1) increasing the independence of students through the transition to distance learning;

2) focus on high-tech methods and educational technology.

We will not dispute these approaches. In them, of course, there are a number of positive points and advantages. However, we should not forget the traditional approaches to learning, among which we consider the following as the most important.

1. Regular direct contact of the teacher and students on a confidential basis with the teacher's high authority, without which the entire education system based on the "Teacher (teacher) – students" relationship loses meaning, effectiveness and effectiveness.

2. The high role of the teacher as a mentor, directly transferring the experience of self-control, self-learning, self-development and self-management to students.

3. High professionalism of the teacher in his field, in our case – the physical education of students.

An integral part of the process of physical culture and health improvement of students is their independent studies. If a student is engaged on his own initiative, it means that classes have become an urgent need [1; 2]. This is a success in his self-organization. The experience of physical education of students indicates that a strong incentive to engage in physical exercises is their striving for harmonious development, correct physique, and a beautiful figure. These motives, as practice shows, turn out to be even more valid incentives for independent studies than the desire to restore their health after a previous illness. Often, stable motives appear only towards graduation or

after graduation. By this time, they, as a rule, are already more clearly aware of what is really vital for them, and what plays a secondary role in their life. But such self-awareness may not come at all, or it will come without the appropriate knowledge and disappear, if you do not systematically and purposefully lead the student to this understanding and action already from the junior years of training in the process of physical education [3; 4; 5].

The purpose and objectives of the study. Setting goals.

1. Justification of the need for practical and independent physical culture students.

2. Teaching students to measure and analyze the pulse rate, as well as blood pressure readings in the process of their self-control over their own health.

The theoretical basis of the described technique is:

1) knowledge about the general functional state of the body of a young person, introduced to physical culture;

2) the methodology for conducting physical education classes at the university;

3) teaching students the methods of self-control of the functional states of their own organism [1];

4) personal 40-year pedagogical experience of physical education of adolescents and youth.

Research results.

1. The necessary regularity of physical education to strengthen the physical health of students.

In the classroom, independent training sessions with students can be carried out individually or in a group of up to 30 people. To obtain the desired effect, it is recommended to practice 3 times a week for 1 hour and a half. This means that when classes are scheduled 1 time a week, 2 times, students must study independently; when practicing 2 times a week - 1 lesson on your own.

Exercising less than 2 times a week is impractical, as this will not lead to an increase in the level of fitness of the body. The best time to exercise is in the afternoon, 2-3 hours after lunch and no later than an hour before eating or going to bed. It is not recommended to exercise in the morning immediately after sleep, on an empty stomach. Moderate gymnastics should be done in the morning. The vasoconstrictor effect of physical activity is more pronounced in the morning hours, and under the influence of cold, the blood becomes much thicker.

To improve the functional state of the body, once a week (and physical culture schedules are often set in this mode) is completely insufficient. Therefore, in the process of physical education, the teacher must teach students to independently perform the most necessary physical exercises after school hours. Such independent studies of students should be aimed at consolidating the knowledge and skills acquired during academic studies.

The program of independent studies for students is compiled by the teacher, taking into account their state of health, autonomic reactivity, level of physical fitness, individual characteristics of students. The program should be drawn up by semester. At the end of each semester, the teacher conducts testing to determine the physical and functional state of students. Having identified the corresponding dynamics, he draws

up the program for the next semester. Indicators of the effectiveness of classes and health control are recorded in the student's self-control diary. The self-control diary also records the results of the readings of each lesson. At the end of the semester, pr, and the results are summed up.

2. Self-control in the process of self-study. In the first lessons, the teacher should teach students the rules of self-control over the state of their body. During classes, students must be taught how to calculate their heart rate (HR) by pulse.

In addition to heart rate readings, students should watch for signs of fatigue. It must be remembered that you need to exercise before the initial stage of fatigue. After exercising, your mood and well-being should improve. At the same time, cheerfulness and lightness appear.

An increase in the functional health of students, along with the correction of the existing deviations in the physical state (if any), is associated with the implementation of a common goal: an increase in physical activity, fitness and general level of health among students in the process of regular physical exercises. In this case, the following tasks are solved:

1. Consolidation of knowledge and changes in the state of the body, obtained in the course of classes with a teacher.

2. Improving physical qualities and increasing one's working capacity (in the classroom at the university and independent).

3. Hardening of the body.

4. Conducting self-control in the process of self-study.

Before and after the lesson (both at the university and on your own), you should perform the Romberg pose: stand up straight, toes and heels together, arms extended forward. Spread your fingers, close your eyes.

With excessive fatigue, there is an instability in this position. Movement is the strongest biostimulator. If used incorrectly, this position can either have no effect if the movement does not cause an increase in the mass of circulating blood (this happens with very low physical exertion), or lead to negative results when using excessive loads (which is associated with an excessive increase in circulating blood and improper the functioning of the body).

Therefore, already at the first lesson in physical culture, the teacher must:

1) teach students to breathe correctly while doing physical exercises,

2) the correct performance of the physical exercises themselves,

3) substantiate the importance of the dosage of physical activity,

4) explain to students that only with proper application and gradual build-up, complication of physical exercises, it is possible to ensure normal functioning and natural strengthening of the body. The student must be convinced that when performing physical activities, the rule of three "Ps" must be fulfilled (correctly, gradually, constantly). The assimilation and implementation of this rule will be able to ensure that you constantly maintain your physical and mental performance at a high level, which is necessary for studying at a university, as well as in constant life.

Physical culture classes cause certain positive changes in the morphology and functions of the cardiovascular system in students, which is associated with its

adaptation to the growth of physical stress, strength and endurance. This is due to the fitness of the cardiovascular system.

By the nature of the reaction of the cardiovascular system to physical activity, one can get an idea of the level of its functional state. Irrational loads, as well as insufficient or untimely treatment of various diseases, contribute to the appearance of pathological changes in the circulatory system. Therefore, the method of correct assessment of heart rate is of paramount importance.

Usually, the pulse is determined by the radial artery, at the base of the thumb. In addition to the fact that today the measurement of the pulse is carried out by many modern devices, you must also own the method of manually determining it, which is always with you. In addition, the acquisition of the skill to feel your pulse delicately can give you information about the general condition of different parts of the body and organ systems.

With three fingers of your right hand (index, middle and ring), you should grasp the wrist of your left hand. And so that all fingers feel the pulse. Now determine which of the three fingers knocks harder, and remember this. Then check the pulse on the right wrist in the same way. Compare which wrist and where the beat is clearer. A strong throbbing under the pad of the index finger (left or right) indicates problems in the upper body. When the pulse is stronger on the left hand, damage to the lungs and colon is possible. A stronger throbbing on the right hand indicates a disease of the small intestine and heart. If strong bumps are felt under the pads of the middle fingers (right or left), the problem should be looked for in the middle of the torso. Strong pulsation on the left hand may indicate damage to the stomach or spleen. And if the pulse is strong on the right hand, then you may have problems with the liver or gallbladder. Those who have felt a strong pulse under the pads of their ring fingers need to think about the condition of the organs in the lower body. If we are talking about a strong pulse on the left hand, there are probably problems with the left kidney and genitals. A strong pulsation on the right hand signals a disease of the right kidney and bladder. In addition, compare your heart rate with the normal values presented in the following table.

Table 1.

Age-related changes in human heart rate

The best time for pulse diagnostics is considered to be from 11:00 to 13:00, that is, a break between breakfast and lunch: at this time of the day, the pulse is calmer and more stable.

If the number of heartbeats does not fit into these averages for each age, indicators (too rare or frequent), this, as a rule, indicates health problems. You need to see a doctor. The second most simple and common method of examining the cardiovascular system is of great importance, is the measurement of arterial blood pressure (BP). BP is an indicator of the pressure that blood produces on the walls of the vessel in the direction of its flow.

Distinguish between the maximum (or systolic) blood pressure, which occurs during systole of the left ventricle of the heart. Its level depends on the strength of the systole. The minimum (or diastolic) blood pressure characterizes the pressure in the

arterial system during left ventricular systole and is determined by the level of peripheral resistance, which depends on the tone of the arterioles. These two factors, systole strength and peripheral resistance, are the main determinants of blood pressure. An increase in blood viscosity, as a rule, slightly increases blood pressure. Pulse blood pressure is the difference between the maximum and minimum blood pressure and indirectly indicates the magnitude of the systolic ejection, that is, from the stroke volume of the heart. The higher the pulse pressure, the greater the specific volume of the heart. BP is expressed in millimeters of mercury and is determined by the auditory method. Normal values of blood pressure for healthy young people are considered: for the maximum - from 100 to 129 mm Hg, for the minimum - from 60 to 90 mm Hg.

Conclusions. In the process of physical education, the student must acquire the following knowledge, skills and abilities:

1. To learn the complexes of physical exercises and physical culture and health-improving practices necessary for him to restore and strengthen his own health.

2. To acquire skills of self-organization for conducting regular independent physical culture lessons.

3. To master the basic methods of hardening the body.

4. Master the basic methods of testing in the process of self-assessment of your physical condition, since testing has diagnostic value in assessing the response to physical activity, and also contributes to the rational management of the training process.

5. The role of the teacher of physical culture in this case is: in the qualified conduct of practical training; in the ability to teach the theoretical foundations of knowledge, along with practice; in achieving the level of students' confidence in the teacher and the authority of the teacher; in constant control over the independent physical training of students in order to correct their activities on the way of self-recovery.

BIBLIOGRAPHY

1. Vedukhina AN, Lobygina NM, Sharapova SV Health-saving technologies for strengthening the health of young people in special medical groups // *Philosophy of Education*. 2016. No. 5 (68). S. 185-194.

2. Ivanova VN To the question of the relationship between the quality of life and a healthy lifestyle of youth in medicine and physical education // *Physical culture, sport and the problem of healthy lifestyle in the system of medical education: materials of the All-Russian. scientific-practical conf. / ASMU*. Barnaul, 2018. Part 2. P. 320–325.

3. Lobygina NM, Krylovsky A. Yu., Nedorezkov KV, Tikanov AO The relationship between physical activity of students and satisfaction with their health status // *Human health, theory and methods of physical culture and sports*. 2017. No. 2 (5). S. 49–53.

4. Half a century on guard of children's health: collection of articles. scientific. tr. to the 50th anniversary of the Pediatric Faculty of the ASMU (1966-2016). Barnaul, 2016.376 p.

5. Ulyanova N.A., Koksharov A.A., Anushkova N.A., Kalagina S.N., Lobygina N.M., Novichikhina E.V. year // Modern high technologies. 2017. No. 7. P. 136–140. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=29767064>.

Р.Т. МУЛЬДИНОВ, А.А. ШИТОВ, Э.С. МУЛЬДИНОВА
СИСТЕМА САМОКОНТРОЛЯ СТУДЕНТОВ, САМОСТОЯТЕЛЬНО
ЗАНИМАЮЩИХСЯ ФИЗИЧЕСКИМИ УПРАЖНЕНИЯМИ

Академия Национальной гвардии Республики Казахстан, Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева

В статье предлагается методика обучения студентов основным приемам самоконтроля за своим физическим состоянием с обязательным обоснованием значимости этого процесса для укрепления здоровья. Цель состоит в том, чтобы превратить навыки физической культуры в навыки и убеждения личности. Ключевые слова: физическое воспитание, практическое и самостоятельное изучение студентов, методы самоконтроля тела.

Р.Т. МУЛЬДИНОВ, А.А. ШИТОВ, Э.С. МУЛЬДИНОВА
ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУМЕН ӨЗ БЕТІНШЕ АЙНАЛЫСАТЫН
СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІН-ӨЗІ БАҚЫЛАУ ЖҮЙЕСІ

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының академиясы, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті

Мақалада студенттерге денсаулықты нығайту үшін осы процестің маңыздылығын міндетті түрде негіздей отырып, олардың физикалық жағдайын өзін-өзі бақылаудың негізгі әдістерін үйрету әдістемесі ұсынылған. Мақсат-дене шынықтыру дағдыларын жеке тұлғаның дағдылары мен сенімдеріне айналдыру. Түйінді сөздер: дене тәрбиесі, студенттерді практикалық және тәуелсіз зерттеу, денені өзін-өзі бақылау әдістері.

*****

ӘОК 378.1

А.Б. БЕЛГИБЕКОВА¹, М.Б. ШОГЖАНОВА², Б.К. ШОГЖАНОВ³

¹ Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, «Педагогика және психология» кафедрасының аға оқытушысы, Петропавл қ.

² техникалық ғылымдар магистрі, Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті «Физика» кафедрасының аға оқытушысы, Петропавл қ.

³ Қазақстан Республикасының Ұлттық ұланы Академиясының оқу үдерісін қамтамасыз ету батальон командирі, Петропавл қ.

ЖОО ҚАШЫҚТЫҚТА БІЛІМ БЕРУДЕ ТЕРБИЕЛЕУ ҚАҒИДАЛАРЫН ҰМЫТ ҚАЛДЫРМАУ БАСТЫ МӘСЕЛЕ

Мақалада автор қашықтықтан оқыту шеңберінде білім алушылармен тәрбие жұмысын ұйымдастыруды бейнелейді, ЖОО оқытушыларының алдында болуы мүмкін негізгі қиындықтарды анықтайды. Сонымен қатар, автор нақты интернет-технологияларды қолдана отырып, қашықтықта оқытушы мен білім алушылардың өзара әрекеттесуінің бірнеше формалары мен әдістерін ұсынады.

Түйінді сөздер: *қашықтықтан оқыту, жоғарғы оқу орны, оқу жұмысы, тәрбие жұмысы.*

Қашықтықтан оқыту енді оқытушылардың көпшілігі үшін оқу тобымен жұмыстың жаңа түрі емес. 2020 коронавирустық пандемия басталғаннан кейін көптеген білім беру ұйымдары оған уақытша көшуге және қашықтықтан сабақ өткізуге мәжбүр болды. Қашықтықтан оқытын студенттерден тыс жерде педагогикалық процестің маңызды бөлігі - оқу жұмысы қалады [1].

Интернет қызметін пайдалана отырып, қашықтықтан оқу жұмысын ұйымдастыру шеңберінде бірқатар қиындықтар туындайды:

- техникалық проблемалар (бұл жерде әңгіме Интернетке қосылуға қажетті құрылғылардың жетіспеушілігі де, байланыс құралдарындағы мәселелер де, белгілі бір қызметтерді пайдалану дағдыларының жоқтығы да, студенттер мен оқытушылар арасында цифрлық сауаттылықтың төмен деңгейі туралы мәселелер де назарға алынған);

- қашықтықтан оқытудағы тәрбие жұмысының шектеулі нысандары мен әдістері (классикалық әдістер интернетті қолдану арқылы әрдайым қолданыла бермейді және оларды цифрлық білім беру ортасын қолдана отырып бәрін өзгерте алмайды);

- цифрлық этика дағдыларының жетіспеушілігі (оқытушылар да, білім алушылар да өздерін онлайн режимінде сауатты және лайықты ұстауды үйренуі керек) [2].

Заман ағымына сәйкес жұмыстыда осы жолға қою керек.

Соған қарамастан, бұл қиындықтарды жеңуге болады:

- дараландыру (әр оқушы үшін жеке ерекшеліктері мен қабілеттерін, қажеттіліктері мен қызығушылықтарын ескере отырып, жеке жұмыс жоспары

жасалуы мүмкін);

- студенттермен жеке қарым-қатынасты қамтамасыз ету;

- білім беру үдерісіне бөгде қатысушыларды тарту (атап айтқанда, бұл қашықтықта жүрген мамандарға немесе қызықты тұлғаларға қатысты) [3].

Әлемдегі және біздің еліміздегі эпидемиологиялық жағдайға және карантин енгізілуіне байланысты, бұрын жоспарланған және басталған көптеген жобалар қашықтықтан оқыту жағдайына бейімделуі керек болды. Көптеген формалар заманауи технологияларды қолданудың арқасында қашықтықтан жұмыс істеуге өте ыңғайлы. Карантин кезеңінде бұқаралық іс-шаралардан, мысалы: концерттерден, спектакльдерден, жеке кездесулерден бас тарту керек болды.

Қашықтықтан оқыту кезінде топты біріктірудің қызықты тәсілдерінің бірі - газет немесе видео сияқты жалпы шығармашылық өнім жасау. Әрбір студент кейбір кішігірім бөліктерді орындайды, ал басқалармен кеңесіп, өз жұмысын талқылай отырып, нәтиже үлкен мәселе болып табылады, оған әр адам көп уақыт жұмсай алады.

Осылайша, қашықтықтан оқытудың екі мәселелік тобын ажыратуға болады:

1) оқыту технологиясының дамуына байланысты мәселелер (қашықтықтан оқытуды тиімді жүзеге асыру әдістерінің жетіспеушілігі, білім беру формаларын таңдау, электронды курстардың жеткіліксіздігі, мультимедиялық оқыту технологиясының нашар дамуы).

2) білім беру бағдарламаларын жобалаумен байланысты мәселелер (бағдарламалық өнімдерді жазу, қашықтықтан оқыту маршрутын жобалау кезінде оқу бағдарламаларын енгізу).

Қашықтықтан білім беру мәселелерін талдай келе, осы мәселелерді шешу үшін келесідей қорытынды жасауға болатын сияқты:

- қашықтықтан білім беруге арналған әдістемелік және оқу материалдарын әзірлеу және оларды қазіргі заманғы ақпараттық технологияларды енгізу шеңберінде қолдану;

- қашықтықтан оқыту бағдарын жобалау кезінде оқыту бағдарламаларын енгізу;

- қашықтан білім беру технологиялары үшін интеллектуалды ішкі жүйені жобалау және дамыту үшін бұлыңғыр логика аппаратын қолдану;

- барлық аймақ бойынша үрдістің барлық қатысушылары үшін Интернеттегі байланыс жақсарту.

Қазіргі уақытта оларды онлайн режимінде сәтті өткізуге болады. Қашықтықтан оқыту шеңберінде сіз бейнені кейіннен талқылай отырып, виртуалды мұражайға кіруден кейін эмоциялар алмасу арқылы бірлесіп қарауды ұйымдастыра аласыз. Осындай іс-шараларды Zoom, Moodle немесе басқа ұқсас платформалар арқылы ұйымдастыруға болады, сонымен қатар кейбір білім беру түрлерінде Whatsapp, Viber және т.б. мессенджерлер қолданылды.

Қашықтықтан форматтағы оқу жұмысын ұйымдастырған кезде оқушылардың және олардың ата-аналарының цифрлық сауаттылығының қалыптасқан деңгейін ескеру керек, оны біртіндеп арттыру; қызығушылығын

жоғалтпау үшін балалармен жұмыс түрлерін әртараптандыруға ұмтылу; білім беру үдерісіне қатысушылардың денсаулығы туралы есте сақтаңыз және оларды гаджеттермен жұмыс жүктемесеңіз [4]. Тәрбие жұмысының қашықтықтағы түрлері маңызды және оны тек оқу орнынан оқшауланған кезде ғана қолданбау керек: оқушылар мен олардың ата-аналары арасындағы бейресми қарым-қатынас орын алатын бірдей әлеуметтік желілер болуы керек.

Сонымен, біз келесідей қорытынды жасай аламыз:

- қашықтықтан оқыту режимі оқытушылармен оқу жұмысын табысты жүргізуге мүмкіндік береді;
- ескі, жалпыға бірдей қабылданған тәрбие жұмысының формалары қашықтықтан жұмыс істеу жағдайына бейімделуі мүмкін;
- қашықтықтан оқыту оқу жұмысына жаңа мүмкіндіктер ашады;
- қашықтықтан оқыту жағдайында оқу жұмысын табысты жүргізу үшін жаңа технологияларды, коммуникациялық құралдарды, бағдарламалар мен платформаларды меңгеріп, оларды практикада белсенді қолдану қажет;
- мұндай жұмыс режимі білім алушылары оқу-тәрбие жұмысына белсенді түрде тартуға мүмкіндік береді, өйткені жастар қолдағы гаджеттеріне әуес [5].

Тәрбие – педагогикалық үдерісте өте маңызды, әрі күрделі де ұзақ мерзімді қажет ететін құрамдас бөлігі екені мәлім. Егемен еліміздің тірегі – тәрбиелі, білімді ұрпақ. Тәрбие – халықтың ғасырлар бойы жинақтап, іріктеп алған озық тәжірибесі мен ізгі қасиеттерін, жас ұрпақтың бойына сіңіру, өмірге деген көзқарасын және соған сай мінез-құлқын қалыптастыру үшін мақсатты ықпалда жүзеге асатын іс-әрекет, сондықтан қандай жағдай болмасын оқу-тәрбие үдерісі үзілмей жүргені саналы ұрпақ пен нағыз сапалы қызметшілерді тәрбиелеудің алғыашрттардың бірі.

Адамның мамандығы қаншалықты оның табиғатына, қабілеттері мен қызығушыларына сәйкес қаншалықты ол өз ісіне өзі талап қоя білу қабілеттілігіне байланысты. Оқытушы, болашақ әскери маман даярлау барысындағы еңбегіндегі субъективті критерийлерге кәсіби-педагогикалық бағыттылық, кәсіптің маңыздылығын, оның құндылығын түсіну, маман иесі ретінде өзіне позитивті көзқарастың болуы тиіс. Маман өз ісіне қоғам талап етіп отырған нәтижелерге қол жеткізіп отыр ма деген мәселе тұрғысынан саралап, нәтиже шығара білсе, оңтайлы нәтижеге жететіні сөзсіз. Кейбір оқытушылар нәтиже ретінде білім алшылардың білімдерінің стандартқа сай болуын алса, енді біреулері олардың жеке бас қабілетін дамытуды алады, ал кейбіреулері болашақ маманның өмірге дайындығын басты назарда ұстайды, ал оқыту нәтижесі біз үшін курсанттардың психологиялық функцияларын жетіліп, өзінің кәсіби әрекеті арқылы алған білімдерін өз өмірлік мәселелерін шешуге қолдана алуы болып табылады. Оқытушы шығарамашыл тұлға ретінде өз ісінің шекарасынан шыға білуі және сол әрекеті арқылы өз тәжірибесі мен еңбегін сұранысқа сай өзгерте алуы негізгі сапалы білім беру критеріінің бірі.

Тәуелсіздік алған жылдар ішінде егемен еліміздің, қоғамымыздың әлеуметтік-саяси және басқа да салаларында түбегейлі өзгерістер болып жатыр. Соның бірі – білім беру саласы. Қай кезеңде болмасын жас ұрпаққа білім мен

тәрбие беру қоғам алдындағы ең маңызды, жауапты іс. Сондықтан мемлекетіміздің даму, жаңару жолындағы жаңалықтары мен түрлі өзгерістері еліміздің білім беру саласына өз әсерін тигізуде. Бүкіл әлемдік білім беру мен тәрбие кеңістігіне ұмтылыстар, қоғам дамуындағы қалыптасып отырған жаңа жағдайлар, тыңнан туындаған мәселелер, өзгеріп жатқан өмірге бейімделу қажеттігін туындатып отыр.

Түйіндей келе, бұның бәрі үлкен мәселе десек артық болмас. Бәсекеге қабілетті ұрпақты жан-жақты қылып тәрбиелеу үшін, алдымен жан қазынасының негіздерінің бірі, сенімділік пен шындықтың бастауына үнілу керек шығар. Оқыту, білім беру, тәрбиелеу – ЖОО білім алушыларының ішкі жан – дүниесінің біртіндеп дамуына әсер ететін, түрткі болатын, жағдай жасайтын, оларды іске асыратын сыртқы факторлар екені анық.

Еліміздің ертеңі, халықтың болашағы – бүгінгі оқу орындарының қашықтықтан отырған шәкірттері екені мәлім. Олардың қамын ойлау баршамыздың парызымыз. Ең бастысы – көңіліңді жоғалтпау, жұмыстың жаңа формалары мен әдістерін іздеу, қашықтықтан оқытуды кедергі және қиындықтар емес, жаңа мүмкіндіктер, шығармашылық пен өзін-өзі дамыту алаңы ретінде қарастыру. Тәуелсіз еліміздің болашағы – жастарымыздың интеллектуалды көрсеткіштері олардың тек білім деңгейімен ғана емес, сонымен бірге олардың ұлттық тәрбиесімен, рухани жаңғыруымен де тікелей байланысты. Ұлттық кодтың өзегін сақтай отырып, болашаққа қадам басуымыз қажет. Білім – рухани жаңғырудың басты алғышарты. Өйткені, ой жүйесі терең, алыстан пайымдап, тереңнен тамырланған дүниетанымы кең адам ғана бәсекеге төтеп береді деген ауқымды ұғымды білдіреді [6].

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1 Таутенбаева А.А. Жоғары оқу орындарының оқу-тәрбие үдерісінде студенттердің ұлттық рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру. – Алматы: Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, 2009. - 25 б.

2 Курагина А.А. Формирование духовно-нравственных ценностей студентов высшей школы средствами иностранного языка: Дис. канд.пед. наук. – Йошкар-Ола, 2006. – 202 с.

3 Каменец А.В. Совершенствование духовно-нравственного воспитания в системе дополнительного образования. – М.: Квант-Медиа, 2017. – 310 с.

4 Бодалев А.А., Рыбалко Е.Ф. Б.Г. Ананьев - первооткрыватель и исследователь сложнейших проблем психологии. Психологический журнал. 1997. Т. 18. № 6. С. 28—34.

5 Джораев Р. Воспитание поколений. – Нижегородск: Рипол-Классик, 2015. – 96 с.

6 Поль В. Духовность и Общество. Понятия и размышления. – М.: Новое время, 2018. – 80 с.

REFERENCES

1 Tautenbaeva A.A. Zhоғару оқу орындарының оқу-тәрбие үдерісінде студенттердің ұлттық рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру. – Алматы:

Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, 2009. - 25 б.

2 Kuragina A.A. Formirovanie duhovno-nravstvennyh cennostej studentov vysshej shkoly sredstvami inostrannogo

yazyka: Dis. kand.ped. nauk. – Joshkar-Ola, 2006. – 202 s.

3 Kamenec A.V. Sovershenstvovanie duhovno-nravstvennogo vospitaniyav sisteme dopolnitel'nogo obrazovaniya. – М.: Kvant-Media, 2017. – 310 s.

4 Bodalev A.A., Rybalko E.F. B.G. Anan'ev - pervootkryvatel' i issledovatel' slozhnejshih problem psihologii. Psihologicheskij zhurnal. 1997. T. 18. № 6. S. 28—34.

5 Dzhoraev R. Vospitanie pokolenij. – Nizhegorodsk: Ripol-Klassik, 2015. – 96 s.

6 Pol' V. Duhovnost' i Obshchestvo. Ponyatiya i razmyshleniya. – М.: Novoe vremya, 2018. – 80 s.

А.Б. БЕЛГИБЕКОВА, М.Б. ШОГЖАНОВА, Б.К. ШОГЖАНОВ
СОБЛЮДЕНИЕ ПРИНЦИПОВ ВОСПИТАНИЯ КАК ГЛАВНАЯ
ПРОБЛЕМА ПРИ ДИСТАНЦИОННОМ ОБУЧЕНИИ В ВУЗЕ

Северо-Казахстанский университет имени М. Козыбаева, Академия
Национальной гвардии Республики Казахстан

В статье автор описывает организацию воспитательной работы со обучающимися в рамках дистанционного обучения, выявляет основные проблемы, которые могут возникнуть у преподавателей вузов. Кроме того, автор предлагает несколько форм и методов взаимодействия преподавателя и обучающихся на расстоянии, используя специфические интернет-технологии.

A.B. BELGIBEKOVA, M.B. SHOGZHANOVA, B.K. SHOGZHANOV
THE MAIN PROBLEM OF THE UNIVERSITY IS NOT TO FORGET
ABOUT THE PRINCIPLES OF EDUCATION AT A DISTANCE

North Kazakhstan University named after M. Kozybayev, Academy of the
National Guard Of The Republic of Kazakhstan

In the article, the author describes the organization of educational work with students in the framework of distance learning, identifies the main problems that university teachers may encounter. In addition, the author suggests several forms and methods of interaction between a teacher and students at a distance, using specific Internet technologies.

*****

УДК 355/359; 159.9

M.A. SHAPASHEV

Head of the Department of Military Pedagogy and Psychology of the Military Institute of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, Master of Military Affairs and Security, postgraduate student of Omsk State Pedagogical University, Colonel.

FEATURES OF THE OLYMPIAD IN PEDAGOGY WITH CADETS OF MILITARY UNIVERSITIES

The article discusses the features of the Olympiad in pedagogy as one of the forms of education that develops intelligence and motivates cadets to study additional material independently. The author notes that the knowledge and skills used by students when performing theoretical and practical tasks of the Olympiad indicate the level of competence in the relevant field of future professional activity and will contribute to the actualization of professional and pedagogical knowledge of cadets, popularization of innovations in pedagogical science and practice.

Keywords: *olympiad, competitive tasks, initiative, form of training, motivation.*

Modern education in Kazakhstan is undergoing significant changes, concerning not only improving the quality, but also increasing the level of responsibility for the final result of education and upbringing, both on the part of the teaching staff and on the part of the students themselves, which, of course, affects the spiritual and moral state of society and the level of motivation to learn.

One of the means of increasing the educational potential of any discipline, including pedagogy, is a subject Olympiad. There is a variety of interpretations of this form of education. According to G.V. Akinshina and Y.V. Bykova, participation in the Olympiad movement "allows you to realize professional and social contexts of future professional activity in the learning process, to acquire such qualities as concentration, purposefulness, interest in science, non-standard thinking, creative activity, breadth of views and erudition, the ability to concentrate and solve problems of divergent directions in parallel" [1, c. 64].

Some researchers understand the Olympiad understood as a competition that "enhances the positive feelings experienced and contributes to their consolidation due to the state of psych emotional uplift characteristic of Olympiads, during which students solve a number of mental tasks in order to determine personal superiority" [2, c. 74].

The article proposes to consider the educational potential of a special form of intellectual competition, based on the materials of this direction in the system of annual subject Olympiads held at the Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan. According to the regulations on the Olympiad in pedagogy among cadets of the department of military pedagogy and psychology, the Olympiad is an intellectual creative forum that requires students to demonstrate knowledge, skills and practical

skills in the field of studied academic disciplines, conducted in order to:

- contributing to the actualization of professional and pedagogical knowledge of cadets, popularization of innovations in pedagogical science and practice;
- comprehension of historical and pedagogical heritage, principles of moral education in modern conditions;
- increasing the motivation of cadets to improve their professional knowledge, scientific and creative abilities;
- improving communication skills, language and speech skills that provide cognitive and communicative needs.

As a rule, the Olympiad in pedagogy is held among the cadets of the 2,3 and 4 courses in several stages and involves two stages: preparatory and competitive. The first stage is characterized as organizational and methodological: the department of military pedagogy and psychology develops and approves options for competitive tasks, evaluation criteria based on the training material, provides reporting material.

The competition program of the Olympiad contains tasks designed to assess the level of basic knowledge in pedagogy, the ability to independently research in the field of pedagogy and the ability to creatively apply them in solving professional tasks.

Task No. 1 of the competition program of the Olympiad is called: "Business card: Promotion". The creative competition is aimed at popularization of pedagogical tasks, identification and formation of general cultural competencies of cadets. Participants are invited to submit the name of the team, the motto, the original idea, the purpose of participation and what will give you participation in the Olympiad. The performance is evaluated by points in accordance with the criteria: compliance with the theme of the competition and genre; relevance of the pedagogical idea; reasonableness of the content of the performance; originality of the performance; artistry.

Task No. 2 is aimed at activating mental activity and motivation. Solving a logical problem (puzzles). For each team, puzzles are highlighted on slides or given out on a piece of paper, 5 minutes are given for preparation. And also a task is given for the high-quality pronunciation of the tongue twister, for example, "I reported yes I did not report yes I did" or "A weaver weaves fabric on a handkerchief Tanya", etc.

In task No. 3, teams are given a task to justify one of the sayings, after a five-minute preparation, one of the team members gives a justification for the saying, the jury evaluates the correctness of the answer. For example, "One of the grossest mistakes is to assume that pedagogy is a science about a child, and not about a person... There are no children – there are people, but with different scales of concepts, a different stock of experience, different impressions, a different play of feelings. Remember that we don't know them" by Ya. Korchak or "No, a thousand times no, there is no such category of sciences that could be called applied. There are sciences and the practical application of these sciences, linked together like a fruit and a tree" by Louis Pasteur.

Task No. 4 consists of questions and answers. Teams are asked questions and given a list of answers, who is ready to answer first raise their hand and answer, if the answer is not correct, the second team moves. Points are awarded to the team that answered the question correctly., for example 1. What is pedagogy? Or 2. What tasks

are set for pedagogical science?

Task No. 5 is called "Author's book", cadets are given a task so that they imagine that they are the authors of the book: 1. Self-development of a healthy lifestyle. 2. Self-development of moral qualities. 3. Self-development of the qualities of the future officer. 4. Self-development of pedagogical qualities. In this task, teams need to develop and justify: the structure of the book, priority goals and values of self-educational activity, principles of self-education, methods and rules of self-education and self-study, self-assessment criteria, the effectiveness of self-study, self-education, the team prepares a justification according to the presented algorithm, one of the participants presents his book.

Task number 6. It is called "The life of wonderful people", i.e. the cadets prepare an answer in advance, the completeness of the answer is evaluated, the presentation of the material. When answering the question, they should indicate the years of the teacher's life, the works written by him, what he specifically did for the development of pedagogical science and practice.

At the final stage, the results of the Olympiad are analyzed, the effectiveness of the proposed forms of work, the difficulties encountered by the trainees when performing individual and team tasks, the points are counted and the winners are identified, who are undoubtedly resourceful, quick-witted and well-read.

The author notes that the true value of the Olympiad as a form of learning lies not so much in the result, which is reflected in the number of points scored, the process itself is invaluable, motivating cadets to study additional material independently, to create and create, developing intelligence and enriching spiritual culture – a process as a kind of combination of directed learning and self-education, allowing the learner should move forward according to his abilities.

The result of such events allows us to conclude about the striking contrast of the results of cadets who have repeated experience of participating in the Olympiad event and "beginners". The most successful results are achieved by cadets who take an active part and improve their abilities for a long time in the Olympiad creative environment [3]. At the same time, no less talented guys who show a high level of intellectual activity in the classroom, but participate in the Olympiad for the first time, do not always show the proper level of knowledge, irrationally disposing of the available abilities and time constraints allotted for the performance of Olympiad tasks.

In conclusion, I would like to note that the need for the Olympiad at the university is indisputable. The knowledge and skills used by students in performing theoretical and practical tasks of the Olympiad indicate the level of formation of elements of their own competence in the relevant field of future professional activity. The Olympiad in Pedagogy is an effective form of education that best corresponds to the goals and objectives of deepening and expanding the knowledge of students, which, on the one hand, is an effective mechanism for preserving the quality of studying a wide range of disciplines, on the other – a kind of advancement on the path of professional, personal, spiritual and moral formation of a teacher working with cadets who show an interested attitude to the subject being studied.

LIST OF LITERATURE

1. Akinshina, G.V. The experience of conducting a student subject Olympiad in criminalistics and forensic examination / G.V. Akinshina, Y.V. Bykov // Economics and Law. – 2010. – No.8.
2. Zyryanova, I.M. Interdisciplinary Olympiads as a way of forming and controlling professionally significant competencies of students / I.M. Zyryanova, G.B. Toder // Science and School. - 2011. – No. 2.
3. Rogozhkina E.M. The experience of organizing subject Olympiads in a military university // Pedagogical education and science. – 2010. – No. 8.
4. Verbitsky, A.A. Active learning in higher education: contextual approach: method. manual. – M.: Higher School, 1991.
5. Puchkov, N.P. The Olympiad movement as a form of organization of education at a university: method. stipend / Edited by N.P. Puchkov, A.I. Popov. – Tambov: Publishing House of the Tambov State Technical University. un-ta, 2009.
6. Popov, A.I. Intensification of the educational process at the university through the Olympiad movement // Bulletin of the Kazan Technological University. – 2010. – No. 12.

М.А. ШАПАШЕВ

ӘСКЕРИ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНЫҢ КУРСАНТТАРЫМЕН ПЕДАГОГИКА БОЙЫНША ОЛИМПИАДАНЫ ӨТКІЗУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бұл мақалада педагогика олимпиадасын оқытудың бір түрі ретінде өткізудің ерекшеліктері қарастырылады, ол ақыл-ойды дамытады және курсанттарды қосымша материалды өз бетінше қуға итермелейді.

М.А. ШАПАШЕВ

ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ ОЛИМПИАДЫ ПО ПЕДАГОГИКЕ С КУРСАНТАМИ ВОЕННЫХ ВУЗОВ

В данной статье рассматриваются особенности проведения олимпиады по педагогике как одной из форм обучения, развивающий интеллект и мотивирующий курсантов на самостоятельность изучения дополнительного материала.

*****

Уважаемые авторы!

Научно-образовательный журнал Академии Национальной гвардии Республики Казахстан предоставляет возможность анализа, обсуждения и поиска решений актуальных проблем в области военного дела и безопасности. Он рекомендован КОКСОН МОН РК для публикации основных результатов научной деятельности по военным наукам (Приказ № 2 от 11.02.2021 года). Приоритетными направлениями журнала являются: вопросы национальной безопасности, актуальные проблемы военной истории, военного искусства, техники и вооружения, тылового обеспечения, высшего военного образования.

Журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство № 14996-Ж от 12 декабря 2014 г. Периодичность выпуска – 4 раза в год (один раз в квартал).

Рубрики журнала:

1. Теория национальной безопасности.
2. История. Тактика и оперативное искусство.
3. Техника и вооружение. Войсковой тыл.
4. Теория и методика образования и воспитания.

Редакционная коллегия журнала просит Вас внимательно отнестись к соблюдению правил оформления научных статей, с целью обеспечения соответствия требованиям международных баз цитирования, вступление в которые является приоритетной задачей журнала.

ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНОЙ СТАТЬЕ

Журнал принимает авторские рукописи на казахском, русском и английском языках, ранее не публиковавшиеся и одновременно не рассматриваемые для публикации в других изданиях. Объем рукописи не должен превышать 7 страниц, включая библиографию, ссылки и примечания. Аннотация (Абстракт) должна состоять не более чем из 150 слов.

Сведения об авторах, Ф.И.О. с указанием места работы с точным электронным адресом, должности, ученой степени и ученого звания, номера телефонов с кодами страны проживания или номера мобильного телефона представляются в отдельном файле.

Статьи высылаются по электронному адресу vno@vivv.kz, рецензируются специалистами в соответствующих областях исследования, подвергаются проверке посредством системы «Антиплагиат», при этом оригинальность текста рукописи должна составить не менее 75%.

Ответственность за достоверность представленных материалов и соблюдение правил профессиональной этики, исключающей плагиат, компиляцию, фальсификацию научных данных и т.п., возлагается на автора публикации.

К научной статье прилагаются:

- выписка из протокола заседания кафедры о рекомендации научной статьи к публикации;

- рецензии двух ученых и специалистов по тематике статьи (кроме кандидатов и докторов наук, докторов PhD);

- экспертное заключение о публикации статьи в открытой печати.

Оформление статьи должно соответствовать следующим требованиям: формат текста – MSWord (*.doc; *.docx); формат страницы – А4 (210*297 мм); поля – 2 см со всех сторон; шрифт: размер (кегель) – 14; тип – TimesNewRoman; отступ первой строки абзаца – 1,25 см; выравнивание текста по ширине, межстрочный интервал – 1. На первой странице в левом верхнем углу располагается УДК. После индекса УДК – сведения об авторах: фамилия, имя, отчество всех авторов, полное название организации – места работы, ученая степень, ученое звание. Заголовок статьи располагается по центру прописными буквами. После заголовка – аннотация и ключевые слова. После аннотации и ключевых слов – текст статьи; после текста статьи – список литературы (его наличие обязательно), на которые в статье даются ссылки в квадратных скобках, оформленный в соответствии с ГОСТ 7.1-2003. После списка литературы резюме на английском и русском (или казахском) языках.

Структура публикации:

Введение

Методология исследования

Основная часть, в которой раскрывается содержание проблемы, обосновываются результаты и т.д.

Выводы

Ссылки, библиография

Транслитерация

Дополнительный материал

Список литературы должен состоять не более чем из 20 наименований и оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1–2003.

Сведения об источниках следует располагать в алфавитном порядке, нумеровать арабскими цифрами без точки и печатать с абзацного отступа.

Ссылки на источники в тексте статьи даются в квадратных скобках (без цитирования [12], при цитировании или пересказе авторского текста [12, с. 29]). Нумерация ссылок в статье производится по порядковому номеру источника в пристатейном списке литературы. Архивные материалы в список не включаются, ссылки на них помещаются в тексте в круглых скобках. При использовании в статье источников из электронных ресурсов или удаленного доступа (Интернета) в списке литературы приводится библиографическая запись источника и ссылка на сетевой ресурс с полным сетевым адресом в Интернете. Желательно указывать дату обращения к ресурсу.

Название и номера рисунков и таблиц оформляются в соответствии с требованиями ГОСТ 7.1-2003.

УДК 576.6

1) *Статья одного автора*

А.А. КОРНИЛОВ

кандидат военных наук, ассоциированный профессор (доцент), заместитель начальника Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, полковник, г. Петропавловск.

2) *Статья нескольких авторов*

А.А. КОРНИЛОВ¹, А.А. АБИЛЬМАЖИНОВ²

¹ кандидат военных наук, ассоциированный профессор (доцент), заместитель начальника Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, полковник, г. Петропавловск;

² доктор философии (PhD), старший преподаватель кафедры тактики и общевойсковых дисциплин, Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, подполковник, г. Петропавловск.

К ВОПРОСУ О ПОДГОТОВКЕ МИРОТВОРЧЕСКИХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ, ВХОДЯЩИХ В СОСТАВ КМС ОДКБ

В статье рассматриваются проблемы подготовки миротворческих сил в рамках деятельности Договора о коллективной безопасности. На основе проведенного анализа имеющегося опыта подготовки миротворческого контингента делается вывод о наличии общих проблем для стран-участниц договора.

Ключевые слова: *учебный процесс, Организация Объединенных Наций (ООН), миротворцы, миротворческие операции (миссии) ООН, учебное заведение МВД, миротворческие полицейские контингенты, коллективная безопасность, миротворческие силы.*

Проведенный анализ структуры и состава миротворческих контингентов, выделенных государствами-членами ОДКБ в состав Миротворческих сил ОДКБ, характер и специфика проведения миротворческих операций показывают необходимость дальнейшего развития и совершенствования деятельности полицейских (милиейских) компонентов в составе Миротворческих сил Организации Договора о коллективной безопасности [1, с. 25].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Анненков, В.И. Сетецентризм: геополитические и военно-политические аспекты современности: учеб. под общ. ред. В.И. Анненков [Текст] – М.: РУСАВИА, 2013. – 496 с.

2 Тишков, С. А. Организация обучения полицейского персонала в условиях миротворческих миссий ООН [Текст] // Наука и практика. – 2016. – № 3 (68). – С. 170–172.

REFERENCES

1 Annenkov, V.I. Setecentrizm: geopoliticheskie i voenno-politicheskie aspekty sovremennosti: ucheb. pod obshh. red. V.I. Annenkov [Tekst] – M.: RUSAVIA, 2013. – 496 s.

2 Tishkov, S. A. Organizacija obuchenija policejskogo personala v uslovijah mirotvorcheskih missij OON [Tekst] // Nauka i praktika. – 2016. – № 3 (68). – S. 170–172.

А.А. КОРНИЛОВ, А.А. ӘБІЛМӘЖІНОВ

ҰЛТТЫҚ ҰЛАННЫҢ ҰҚШҰ ҰБК ҚҰРАМЫНА КІРЕТІН
БІТІМГЕРШІЛІК БӨЛІМШЕЛЕРІН ДАЯРЛАУ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕГЕ

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының Академиясы

Берілген мақалада ұжымдық қауіпсіздік туралы шарттың қызметі шеңберінде бітімгершілік күштерді даярлау мәселесі қарастырылады. Бітімгершілік контингентті даярлаудағы тәжірибеге жүргізілген талдаудың негізінде шартқа қатысушы елдер үшін ортақ мәселелер бар екендігі туралы қорытынды жасалады.

A. KORNILOV, A. ABILMAZHINOV

ON THE ISSUE OF TRAINING PEACEKEEPING UNITS OF THE
NATIONAL GUARD, MEMBERS OF THE CSTO CMC

Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan

The problems of training peacemaking forces in the frame of Agreement on collective security are considered in the article. On the basis of conducted analysis of experience of training peacemaking contingent the conclusion about having the common problems for the countries – participants is made.

Басуға 30.09.2022 ж. қол қойылды. Форматы 60x84/8.
Офсет басылымы. Офсет қағазы. 8,5 есепті баспа табағы.
Таралымы 500 дана.

Баспахананың мекен-жайы: 150009, Петропавл қ., Ж. Кизатов к., 6,
Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институты
Әскери-ғылыми орталығы

Подписано в печать 30.09.2022 г. Формат 60x84/8
Печать офсетная. Бумага офсетная. Уч.-изд. л. 8,5 п.л.
Тираж 500 экз.

Адрес типографии: 150009, г. Петропавловск, ул. Ж. Кизатова, 6,
Военный институт Национальной гвардии Республики Казахстан
Военно-научный центр